

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ÇAĞDAŞ CAMİ MİMARİSİNDE KUBBE ÖGESİNİN ALGISAL ETKİSİNİN
MİMARİ EĞİTİM SEVİYESİNE GÖRE FARKLILAŞMASI**

MESUT DURAL

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ TASARIM PROGRAMI**

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. İBRAHİM BAŞAK DAĞGÜLÜ**

İSTANBUL, 2017

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**ÇAĞDAŞ CAMİ MİMARİSİNDE KUBBE ÖGESİNİN ALGISAL ETKİSİNİN
MİMARİ EĞİTİM SEVİYESİNE GÖRE FARKLILAŞMASI**

Mesut DURAL tarafından hazırlanan tez çalışması 21.12.2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. İbrahim Başak DAĞGÜLÜ
Yıldız Teknik Üniversitesi

Eş Danışman

Yrd. Doç. Dr. Emine KÖSEOĞLU ÇAMAŞ
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Doç. Dr. İbrahim Başak DAĞGÜLÜ
Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Tolga AKBULUT
Yıldız Teknik Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ruba KASMO
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

ÖNSÖZ

Günümüzde önemli bir sorunsala dönüşmüş olan cami mimarisi ve bu problemin toplumdaki algısal boyutu, hayatım boyunca ilgimi çeken bir konu oldu. Mimarlık lisans eğitimimi tamamladıktan sonra yüksek lisans sürecinde mimarlık gündeminde bu konunun çok fazla tartışılmasına karşın bu konuyu ele alan akademik çalışmaların eksikliğini farkına vardım. Bu sebeple yüksek lisansımda çağdaş cami konusuna yönelerek eskiden beri ilgimi çeken bu konudaki araştırmalarımı daha sistematik bir biçimde yürütme kararı aldım ve tezimi bu doğrultuda şekillendirdim. Çalışmalarım boyunca bana akademik anlamda destek olan değerli danışmanım Doç. Dr. İbrahim Başak Dağgölü ve değerli eş danışmanım Y. Doç. Dr. Emine Köseoğlu'na, tez jürimde bulunarak değerli görüşleri ile çalışmama katkı sağlayan jüri üyeleri Doç. Dr. Tolga Akbulut'a ve Yrd. Doç. Dr. Ruba Kasmı'ya, istatistiksel konularda kendisinden destek aldığım Arş. Gör. Dr. Ömer Bilen'e, çalışmalarımdaya faydalandığım akademik kaynakların temini konusunda ellerinden geleni yapan Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi kütüphane personeline, hayatım boyunca aldığım her kararda arkamda duran değerli aileme ve son olarak bu çalışmam dahil her konuda bana destek olan, motivasyon kaynağım olan değerli eşime teşekkürlerimi sunuyorum.

Aralık, 2017

Mesut DURAL

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISALTMA LİSTESİ.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
ÇİZELGE LİSTESİ	ix
ÖZET	xi
ABSTRACT.....	xiii
BÖLÜM 1	
GİRİŞ.....	1
1.1 Literatür Özeti	2
1.2 Tezin Amacı	3
1.3 Hipotez	3
BÖLÜM 2	
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
2.1 İslam İbadet Mekânı Olarak “Cami” Kavramı	4
2.2 Mimari Üst Örtü Elemanı Olarak Kubbe Kavramı ve Kubbe Tipleri	4
2.3 Kubbenin Tarihîsel Gelişimi ve Cami Mimarisindeki Yeri	12
2.4 Günümüzde Dünyada ve Türkiye’de Cami Mimarisi	34
2.5 Günümüzde İslam İbadet Mekanı Üst Örtü Arayışları	38
2.6 Mekan Algısı.....	41
2.7 Cami Mimarisinde Mekan Algısı ve Kubbenin Algısal Boyutu	43
2.8 Mimarlık Eğitiminde Algılama Becerisi ve İslam İbadet Mekanları	45
BÖLÜM 3	
ALAN ÇALIŞMASI: KUBBENİN ALGISAL ETKİSİNİN MİMARİ EĞİTİM SEVİYESİNE GÖRE FARKLILAŞMASININ İNCELENMESİ.....	47
3.1 Metodoloji	47
3.1.1 Araştırma Soruları ve Alt Hipotezler	48

3.1.2	Örnek Seçimi ve Seçilen Örneklerin Tanıtılması	49
3.1.3	Katılımcı Grubu	54
3.2	Prosedür	55
3.2.1	Anketin Tanıtılması	55
3.3	Bulgular	60
BÖLÜM 4		
SONUÇLAR VE TARTIŞMA		77
KAYNAKLAR		85
EK-A		
KONUNUN MİMARLIK EĞİTİMİNDEKİ YERİ		91
EK-B		
ANKET FORMU		96
ÖZGEÇMİŞ		104

KISALTMA LİSTESİ

GTÜ	Gebze Teknik Üniversitesi
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
MSGSÜ	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
YTÜ	Yıldız Teknik Üniversitesi

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1 Tromp, pendentif, Türk üçgeni	6
Şekil 2.2 Kubbe biçimlenmeleri.....	6
Şekil 2.3 Kubbet-üs Sahra	7
Şekil 2.4 Samarra'daki Kubbetü's-Süleybiye	7
Şekil 2.5 Tac Mahal	8
Şekil 2.6 Santuario di Vicoferte.....	8
Şekil 2.7 Floransa Katedrali.....	9
Şekil 2.8 Union Tank Car Company için tasarlanan 117 m çapındaki kubbe	9
Şekil 2.9 Kocatepe Camii Mimari Proje Yarışmasını kazan Dalokay'ın projesi	10
Şekil 2.10 The Shine Dome	10
Şekil 2.11 Ayasofya'nın Kubbesi	11
Şekil 2.12 Parabolik kubbe örneği.....	11
Şekil 2.13 Atreus Tapınağı.....	12
Şekil 2.14 Topak Ev (Türk Kubbesi)	13
Şekil 2.15 Stupa.....	13
Şekil 2.16 Pantheon	14
Şekil 2.17 Mescid-i Nebevi'nin ilk hali.....	15
Şekil 2.18 Mescid-i Nebevi'nin geçirdiği geliştirmeler	16
Şekil 2.19 Mescid-i Nebevi'nin günümüzdeki hali	16
Şekil 2.20 Kubbet-üs Sahra kesit perspektifi.....	17
Şekil 2.21 Şam Emeviye Camii.....	18
Şekil 2.22 Samarra Ulu Camii planı ve rekonstrüksiyonu	19
Şekil 2.23 Leşker-i Bazar Ulu Cami	19
Şekil 2.24 Leşker-i Bazar Ulu Cami Kazı Çalışmaları	20
Şekil 2.25 Talhatan Baba Camii	20
Şekil 2.26 Talhatanbaba Camii kubbesi	21
Şekil 2.27 İsfahan'daki Mescid-i Cuma Planı.....	21
Şekil 2.28 Mescid-i Cuma'daki Tromplar	22
Şekil 2.29 Konya Alaeddin Camii Planı	22
Şekil 2.30 Malatya Ulu Camii Kubbeyeye Geçiş Elemanları.....	23
Şekil 2.31 Manisa Ulu Camii Planı	24
Şekil 2.32 İbn-i Neccar Camii Planı.....	24
Şekil 2.33 Bilecik Orhan Gazi Camii planı	25
Şekil 2.34 İznik Yeşil Camii planı.....	25

Şekil 2.35 Bursa OrhanBey Camii Planı	26
Şekil 2.36 Edirne Üç Şerefeli Cami	27
Şekil 2.37 Tire Yeşil İmareti Camii Planı	27
Şekil 2.38 İlk Fatih Camii Planı	28
Şekil 2.39 II. Bayezid Camii planı.....	28
Şekil 2.40 Şehzade Camii planı.....	29
Şekil 2.41 Anıtsal Mimaride Mekansal Gelişim Şeması	29
Şekil 2.42 Süleymaniye Camii planı.....	30
Şekil 2.43 Selimiye Camii planı.....	31
Şekil 2.44 Sultan Ahmed Camii planı	31
Şekil 2.45 Nur-u Osmaniye Camii planı.....	32
Şekil 2.46 Cami mimarisindeki gelişim aşamaları	32
Şekil 2.47 Osmanlı dönemi kubbeli cami tipleri	33
Şekil 2.48 Kocatepe Camii için Vedat Dalokay'ın önerisi ve Hüsrev Tayla'nın uygulanan projesi	36
Şekil 2.49 Oransız cami örnekleri.....	37
Şekil 2.50 Rapoport'un filtre modeli.....	41
Şekil 2.51 Türkiye'de toplumsal kabullere yönelik cami algısında çağrışımlar zinciri. ...	45

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 Türkiye’deki çağdaş camiler içerisinde üç örnek.....	37
Çizelge 2.2 Türkiye dışındaki çağdaş camiler içerisinde üç örnek	38
Çizelge 2.3 Çağdaş camilerde üst örü biçimlenmeleri	40
Çizelge 3.1 Araştırma soruları ve hipotezler	48
Çizelge 3.2 Örnek gruplarının sınıflandırılma kriterleri.....	50
Çizelge 3.3 Grup-1’e ait görseller.....	51
Çizelge 3.4 Grup-2’ye ait görseller.....	51
Çizelge 3.5 Grup-3’e ait görseller.....	52
Çizelge 3.6 Grup-4’e ait görseller.....	52
Çizelge 3.7 Grup-5’e ait görseller.....	53
Çizelge 3.8 Grup-6’ya ait görseller.....	53
Çizelge 3.9 Anketin demografik soruları	56
Çizelge 3.10 Katılımcının zihnindeki cami imgesini tespit etmeye yönelik sorular	56
Çizelge 3.11 Görsellere yönelik sorulardan bir örnek.....	57
Çizelge 3.12 Anketteki tüm gruplara ait görsellerin yer aldığı soru.....	58
Çizelge 3.13 Ankette, bir caminin sahip olması gereken özelliklere yönelik sorular.....	59
Çizelge 3.14 Yeni yapılan bir caminin hangi tarzda yapılması gerektiğine yönelik soru.	59
Çizelge 3.15 Katılımcıların en beğendikleri camilerin tespitine yönelik soru	60
Çizelge 3.16 Demografik soruların tanımlayıcı istatistik değerleri	61
Çizelge 3.17 Katılımcının zihnindeki cami imgesini tespit etmeye yönelik incelemeler.	62
Çizelge 3.18 Katılımcıların üslup konusundaki değerlendirmeleri.....	63
Çizelge 3.19 Bir caminin sahip olması gereken özelliklere yönelik kapalı uçlu soruların değerlendirmeleri	64
Çizelge 3.20 Bir caminin sahip olması gereken özelliklere yönelik açık uçlu sorunun değerlendirmesi	65
Çizelge 3.21 Grup-1’deki yapılar için cami tasarımına uygunluk değerlendirmesi.....	66
Çizelge 3.22 Grup-2’deki yapılar için cami tasarımına uygunluk değerlendirmesi.....	67
Çizelge 3.23 Grup-2’deki yapıların 4. sınıf öğrencileri tarafından tanınma oranları	68
Çizelge 3.24 Grup-6’daki yapılar için cami tasarımına uygunluk değerlendirmesi.....	69

Çizelge 3.25 Grup-3, Grup-4 ve Grup-5'teki yapılar için cami tasarımına uygunluk değerlendirmesi	71
Çizelge 3.26 1. Sınıf öğrencilerinin sıralama sorusuna verdikleri yanıtların analizi.....	73
Çizelge 3.27 4. Sınıf öğrencilerinin sıralama sorusuna verdikleri yanıtların analizi.....	73
Çizelge 3.28 Sıralama sorusuna ilişkin tüm grupların sınıf bazında karşılaştırılması	74
Çizelge 3.29 Sınıflara göre en beğenilen camiler listesi.....	75

ÇAĞDAŞ CAMİ MİMARİSİNDE KUBBE ÖGESİNİN ALGISAL ETKİSİNİN MİMARİ EĞİTİM SEVİYESİNE GÖRE FARKLILAŞMASI

Mesut DURAL

Mimarlık Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İbrahim Başak DAĞGÜLÜ

Eş Danışman: Yrd. Doç. Dr. Emine KÖSEOĞLU ÇAMAŞ

Mimari bir üst örtü biçimi olarak kubbe tarih öncesi dönemden itibaren kullanılmaktadır. Günümüze kadar, farklı coğrafyalarda farklı kültürlerin etkisi ile gelişerek gelmiştir. Kubbenin izlediği gelişim süreci içerisinde İslamiyet'in doğuşu ile birlikte ortaya çıkan cami mimarlığı önemli bir etkiye sahiptir. Aynı şekilde cami mimarisinin günümüze kadar geçirdiği gelişmelerde kubbeli yapı tipinin etkisi büyüktür. Gerek yapısal özellikleri, gerekse simgesel özellikleri ile kubbe elemanı diğer mimari kültürlerde olduğu gibi İslam mimarisinde de güçlü bir etkiye sahip olmuştur. Günümüzdeki teknolojik gelişmeler ile kubbe, yapısal gereklilikler anlamında eski önemini korumuyor olsa da, bu güne kadar sahip olduğu simgesel özellikleri açısından günümüzdeki önemini sürdürmektedir. Türkiye'de cami mimarisine yönelik toplumsal kabuller bu durumun en somut göstergesidir. Bu sebeple, çağımızda yapılan cami örneklerinin büyük çoğunluğunda, klasik Osmanlı dönemi camilerine öykünme çabası gözlemlenmektedir. Diğer yandan, günümüzde cami inşa süreçleri kapsamlı bir denetimden geçmemekte, yapılan camiler, caminin potansiyel kullanıcılarının beğenileri ve inşaatı yapan usta ve kalfaların bilgi ve becerileri doğrultusunda şekillenmektedir. Bu sebeple, günümüzde yapılan camilerin çoğu, öykünme çabası içinde oldukları klasik camilerin bağlam ile ilişki, kütleli denge, oran ve iç mekan

kalitesi gibi mimari niteliklerini yakalayamamaktadır. Bununla birlikte, cami mimarisine yönelik toplumsal kabuller, bu konuda çağdaş arayışlara gidilmesini ve yeni denemelerin yapılmasını kısıtlamaktadır. Bu anlamda cami mimarisi konusunda mimarlara verilen yetki ve sorumluluklar uygulama pratiğinde devre dışı kalmaktadır. Türkiye'deki mimarlık eğitiminin içeriğine göz atıldığı zaman, mimarlık öğrencilerinin belli bir oranda İslam mimarisi, ibadet mekânları, algı ve biçimsel kavrayış konularında eğitim aldıkları gözlemlenmektedir. Bu durum, mimarlık eğitimi alanların, konuyu toplum genelinde yer alan cami mimarisine yönelik kalıplaşmış fikirlerden sıyrılarak algılayacağı düşüncesini doğurmaktadır. Bu yaklaşım ile, bu tezde çağdaş cami mimarisinde kubbe ögesinin algısal etkisinin mimari eğitim seviyesine göre farklılaşmasının incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında çağdaş cami mimarisine yönelik algı araştırması yapılmış ve alan çalışmasındaki algısal inceleme kubbe ögesi ile sınırlı tutulmuştur. Yöntem olarak anket tekniği kullanılmıştır. Farklı işlevlere sahip yapılardan üst örtü elemanları seçilmiş ve bu elemanlar fonksiyon, biçim ve üslup ilişkilerinin çeşitli varyasyonları ile altı gruba ayrılmıştır. Seçilen örneklerden faydalanılarak, katılımcıların algılama biçimlerini ölçmeye yönelik soruların olduğu anket formu oluşturulmuştur. Mimarlık eğitime yeni başlamış ve eğitimlerini tamamlamak üzere olan iki farklı öğrenci grubu ile anket uygulaması yapılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda mimari eğitim seviyesine göre kubbenin algısal etkisinin farklılaşma biçimi incelenmiştir.

Çalışma sonucunda, katılımcıların cami mimarisi konusundaki üslup tercihlerinin ve bir caminin sahip olması gereken özellikleri konusundaki fikirlerinin, mimari eğitim seviyesine göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Katılımcılar farklı işlevlere sahip yapılardaki kubbelerin biçimsel olarak ayrışmaları konusunda belli oranlarda farkındalık göstermişlerdir. Söz konusu farkındalığın mimari eğitim seviyesine paralel olarak arttığı gözlemlenmiştir. Bahsi geçen orijinal bulgular doğrultusunda, mimari eğitim seviyesi arttıkça çağdaş cami mimarisinde kolektif imgenin baskın rolünün azaldığı tezi ileri sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş cami, kubbe, biçim algısı, mimarlık eğitimi

ABSTRACT

THE DIFFERENTIATION OF PERCEPTUAL EFFECT OF THE DOME IN CONTEMPORARY MOSQUE ARCHITECTURE ACCORDING TO ARCHITECTURAL EDUCATION LEVEL

Mesut DURAL

Department of Architecture

MSc. Thesis

Adviser: Assoc. Prof. Dr. İbrahim Başak DAĞGÜLÜ

Co-Adviser: Assist. Prof. Dr. Emine KÖSEOĞLU ÇAMAŞ

The dome, as an architectural roofing system, has been used since the prehistoric time. It has reached today after a process of development under the influence of different cultures in different geographies. During the development process of the dome, the mosque architecture, which has come up with the birth of Islam, had a significant effect and vice versa. The domed structure types had a crucial influence on mosque architecture development stages. Consequently, the dome with its structural and symbolic features became a crucial element in the Islamic architecture as well as the other architectural cultures. Even if the dome has lost its structural importance by the development of building technology, it still maintains its importance today due to, its symbolic features. The current public acceptance of the mosque architecture in Turkey is the most concrete indication of this situation. It is noticeable that, the majority of the mosques, built in this era, have a tendency to emulate the classical Ottoman mosques. Moreover, the mosque construction process does not go through a comprehensive inspection, rather the mosques are shaped according to the appreciation perceptions of the user group and the knowledge and the skills of the foremen. Therefore, the majority of the mosques today cannot reach a successful

architectural quality comparing to the imitated classical mosques in terms of the relationship with the context, the balances of the masses, the proportions and quality of the interior space. In addition, the public acceptances of the mosque architecture, restricts the contemporary quests of trying new experiments. In this sense, the authority and responsibility that should be given to the architects in mosque architecture, became out of order in practice . When the content of architectural education in Turkey has been analyzed, it was observed that the students of architecture are adequately educated in the fields of the Islamic architecture, places of worship, perception and formal understanding. This situation makes think that, the people with an architecture education, will be freed of the stereotyped ideas of the mosque architecture. With this approach, this thesis aims to examine the differentiation of perceptual effect of the dome in contemporary architecture according to architectural education level.

In the content of the study, perception research towards contemporary mosque architecture has done, perceptual analysis of field study is limited to the dome item. Survey technique were used as the method of the study. Roofing systems were selected from different functions and divided into six groups representing the variations of function, form and stylistic relations. Using the selected samples, questionnaires were prepared to measure the forms of perceptions of participants. A survey was conducted with two different groups; the first was the students who have just started their architectural education and the second was those who are about to complete their education. Through analyzing their responses, the differentiation of the perceptual effect of dome has been examined.

As a results of the study, it has been found that, the comprehension and the style preferences of the mosque architecture are effected by the architectural education level. It has been also observed that the architectural education level affects the awareness of the participants in terms of the formal decompositions of domes used in several buildings of different functions. In other words, it has been clarified that as the level of the architectural education increases, the dominant role of collective imagination of the dome decreases in contemporary mosque architecture.

Key words: Contemporary mosque, dome, perception of form, architecture education

GİRİŞ

İnsanlığın varoluşundan beri din kavramı ve dinin gereklilikleri bağlamında ibadet eylemi var olmuştur. İbadet bireyin mekândan bağımsız olarak ilah'ı ile kurduğu iletişim biçimidir. Bireysel yapılabilen ibadetlerin yanında pek çok dinde toplu yapılan ritüellere sahip ibadet biçimleri de mevcuttur. Dolayısıyla insanlar toplu halde yapılan ibadetler için özelleşmiş bir mekân kurgulama eğiliminde bulunmuşlardır. İslamiyet'te kendinden önceki dinlerden farklı olarak yeryüzü mescit kılınmıştır [1]. İslamiyet'te herhangi bir özelleşmiş mekâna ihtiyaç duymadan her yer ibadet mekânı olarak kullanılabilir. Bununla birlikte İslamiyet'in ilk yıllarından beri olumsuz doğal ortam koşullarından korunmak ve toplanma alanını tanımlamak için ibadet mekânları inşa edilmiştir. İslamiyet'in yayılmaya başlaması ile artan mekân ihtiyacı cami yapılarının da genişlemesi ve mimari anlamda gelişmesi sonucunu doğurmuştur. Bu genişleme ve gelişmenin sebepleri içerisinde ihtiyacın yanı sıra diğer dini yapılarda olduğu gibi gelişen İslam devletlerinin simgesel yapılarını inşa etme eğilimi görülmektedir. Yaklaşık on dört asırdan beri farklı İslam coğrafyalarında farklı üsluplarda cami yapıları inşa edilmiş, her bölgenin kendine özgü bir mimari geleneği oluşmuştur. Son birkaç yüzyılda çok hızlı ilerleyen endüstriyel gelişmelerin mimaride kullanılabilmesi ve küreselleşme ile birlikte farklı bölgelerdeki mimari üslupların etkileşimi sonucunda, cami mimarisinde yeni arayışlara gidilmiştir. Dünyanın her yerinde etkili olan bu arayışlar Türkiye'de cami mimarisi konusunda toplumsal kabullere yönelik tartışmaları beraberinde getirmiştir. Toplum belleğindeki cami algısı ile mimarların önerdiği çağdaş cami örneklerinin örtüşmediği durumlar oluşmuştur. Bu durum Türkiye'deki çağdaş cami mimarisi sorunsalının temelini oluşturmaktadır.

1.1 Literatür Özeti

İslam mimarisi konusunda tarih araştırmacılarının yazdıkları kaynaklar bu çalışmanın kavramsal çerçevesinin oluşmasına önemli katkı sağlamıştır. Cresswell'in "A Short Account of Early Muslim Architecture" kitabı [2], Frishman ve Khan'ın "The Mosque: History, Architectural Development and Regional Diversity" kitabı [3], Hillenbrand'ın "Islamic Architecture: Form, Function and Meaning" kitabı [4], Yetkin'in "İslam Mimarisi" kitabı [5], Aslanapa'nın "Türk Sanatı" kitabı [6], Kuban'ın "Osmanlı Mimarisi" [7] ve "Sinan'ın Sanatı ve Selimiye" [8] kitapları ve Cansever'in "Mimar Sinan" kitabı [9] bahsi geçen ana kaynaklar arasında sıralanabilir.

Çalışmanın algı konusundaki kavramsal altyapısının oluşmasında Gibson'ın "The Perception of the Visual World" kitabı [10], Zusne'nin "Visual Perception of Form" kitabı [11], Ittelson ve meslektaşlarının "Introduction to Environmental Psychology" kitabı [12] ve Rapoport'un "Human Aspects of Urban Form" kitabı [13] belirleyici olmuştur. Bu kaynaklar ile birlikte Sevinç Ertürk'ün 1984 yılında yayınlanan doktora tezi [14] bu çalışmanın "Mekan Algısı" başlığının oluşmasında ve bulguların yorumlanmasında fayda sağlamıştır.

Çağımızda cami mimarisi üzerine yapılan tartışmalar içerisinde konunun algısal boyutunu ele alan akademik çalışmalar bu tezin strüktürünün şekillendirilmesine örnek teşkil etmiştir. Esra Şahin Çelik'in "Çağdaş Cami Tasarımlarına Yönelik Kullanıcı Algısı" başlıklı tezi [15] ve Fatma Zehra Sarıhan'ın "Türk Mimarisinde Cami İmajı Algısı" başlıklı tezi [16] bunlar arasında sayılabilir. Sezin Haseki'nin "20. Yüzyıl Çağdaş Cami Mimarisine Ankara Örnekleri Üzerinden Bir Yaklaşım" başlıklı tezi de [17] bu anlamda değerlendirilmiştir. Son olarak, cami mimarisinin algısal boyutu üzerine yapılan literatürdeki en son çalışma olan Hatice Derya Arslan ve Kemal Yıldırım'ın makalesi "Perceptual Evaluation of the Mosque Facades of Different Periods: Preference, Complexity, Impressiveness, and Stimulative" [18] bu tez kapsamında değerlendirilmiştir.

1.2 Tezin Amacı

Bu tezde çağımızda cami mimarisi sorunsalına ilişkin toplumsal kabuller incelemeye alınmıştır. Bu inceleme cami mimarisinin simgesel öğelerinden kubbe elemanı özelinde kurgulanmıştır. Bireyin zihnindeki cami algısının oluşmasında kubbe ögesinin etkisinin mimari eğitim seviyesine göre farklılaşmasının incelenmesi amaçlanmıştır.

1.3 Hipotez

Çağımızda cami mimarisinde kubbe ve minare gibi geleneksel mimari elemanların toplum belleğinde önemini koruduğu bundan önce yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur [15], [16], [17]. Bu tez kapsamında konuya ilişkin araştırma kubbe ögesinin algısal etkisinin mimari eğitim seviyesine göre farklılaşması çerçevesinde sürdürülmüştür. Çalışmanın ana hipotezi, mimari eğitim seviyesi arttıkça cami algısında kubbe ögesine ilişkin kolektif imgenin baskın rolünün azaldığı yönündedir. Bunu destekleyen alt hipotezler tezin alan çalışması başlığı altında detaylandırılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 İslam İbadet Mekânı Olarak “Cami” Kavramı

“Cami” kelimesi günümüzde Müslümanların topluca ibadet ettiği, içinde cuma ve bayram namazlarının kılındığı büyük Müslüman tapınağı anlamında kullanılmaktadır. “Mescit” kelimesi ise secde edilen yer anlamında olup daha küçük ibadet mekânlarını ifade etmektedir [19]. Bununla birlikte İslam’ın ilk yıllarında ibadethanelerin tümü mescit adıyla anıldığı gibi, bu gün de bazı İslam ülkelerinde büyük, küçük bütün ibadet yapıları için “mescit” ifadesi kullanılmaktadır [19]. Bu sebeple isimlerinde cami yerine, mescit ibaresi kullanılan ibadet yapıları da bu tez kapsamında değerlendirmeye alınacaktır.

Baltacı’ya göre [19] yeryüzündeki ilk mabet Kâbe (Mescid-i Haram) olup, ilk mescit ise Mekke’de Ammar b. Yasir’in evindeki mescittir. Bundan sonra ise Hz. Ebubekir’in evinin bir kısmı mescit olarak kullanılmıştır. İlk umumi mescit olarak bazı kaynaklar Küba Mescidini gösterirken, bazı kaynaklar ise Medine’deki Mescid-i Nebevi’yi işaret etmektedir [20].

2.2 Mimari Üst Örtü Elemanı Olarak Kubbe Kavramı ve Kubbe Tipleri

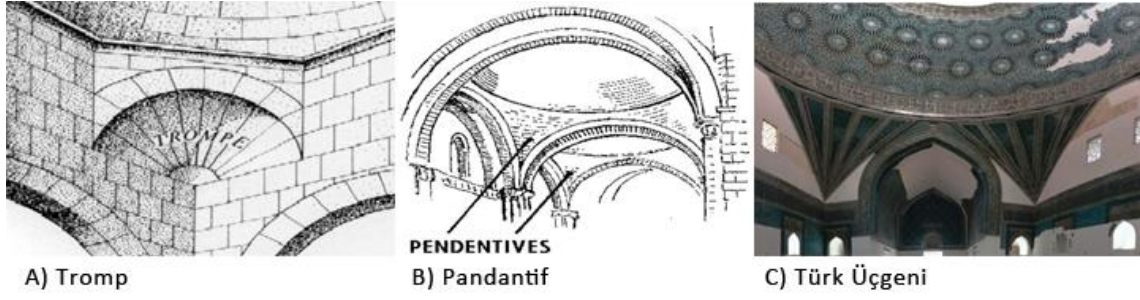
Kubbe TDK sözlüğünde “yarım küre biçiminde olan ve yapıyı örten dam, kümbet” olarak tanımlanmıştır [21].

Hasol'a göre kubbe "küre takkesi, yarım küre ya da toparlakça kümbet biçimi verilen yapı örtüsü; bir kemer yayının tepe noktasından inen dikin çevresinde dönmesiyle meydana gelen örtü" olarak ifade edilmiştir [22].

"Kubbe" kelimesinin Arapçadaki karşılığı **قبّة** olarak geçmekte olup telaffuzu Türkçede olduğu haline benzemektedir. Farsçada ise **کُنبه** harfleri ile ifade edilip telaffuzunun yaklaşık olarak "gonbed" olduğu söylenebilir. Görüldüğü üzere birer mimari eleman olarak kubbe ve kümbet arasında biçimsel benzerlik olduğu gibi isim benzerliğinin de olması aynı kökten geliyor olmalarından kaynaklanır. Bu kelime İspanyolca aracılığı ile batı dillerine de geçmiştir. Selçuk Mülâyim'in ifadelerine göre üstü yuvarlak veya piramidal çift kişilik karyola cibinliğinden hareketle İspanyolcaya yatak odası anlamında "alcoba", aynı anlamda ve bunun yanı sıra kameriye anlamında Fransızcaya "alcôve", İngilizceye "alcove", Almancaya "alkoven", Flemenkçeye "alkoof" ve İsveççeye "alkov" olarak geçmiştir [23].

Asırlar boyunca dünyanın birçok bölgesinde o günün yapı teknolojisinin elverdiği ölçüde kubbe kullanılmıştır. Kubbenin kullanıldığı ilk örneklerde bindirme tekniği ya da diğer adıyla taşıma tekniğine rastlanır ve bu örnekler yalancı kubbe olarak adlandırılır [23]. Bu teknikte kubbe yapılırken yukarıya doğru çıkıldıkça yatayda birbiri üzerine bindirilen ve daraltılan halkalardan oluşturulur. Strüktürel anlamda gerçek bir yığma kubbede ise taş ya da tuğlaların kesitteki derzleri bulundukları yayın merkezine yönlenecek şekilde örülür.

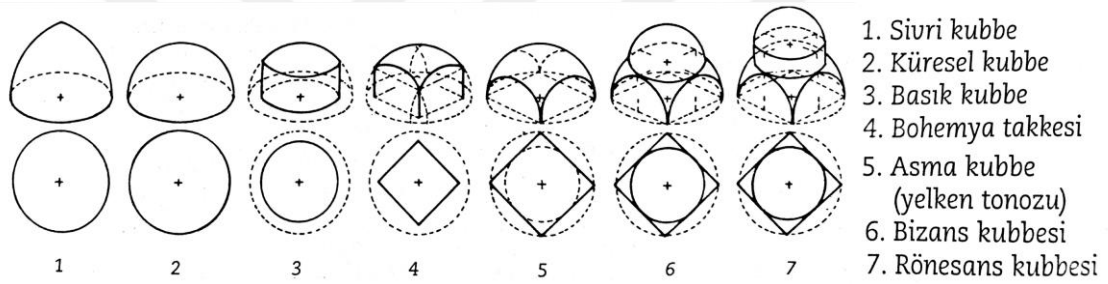
Strüktürel yapısı gereği kubbe, dayanaklarında sürekli bir taşıyıcıya ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple kubbenin bir üst örtü olarak kullanıldığı durumlarda en ideal plan şeması dairedir. Dairesel bir kubbe tabanını dikdörtgen ya da çokgen bir plana oturtmak için farklı geçiş elemanlarına ihtiyaç duyulur. Bunun için İran mimarlığında tromp, Bizans mimarlığında pandantif, Anadolu Türk mimarlığında ise Türk üçgeni geliştirilmiştir (Şekil 2.1) [24].

Şekil 2.1 Tromp, pandantif, Türk üçgeni [24]

Kubbe Tipleri

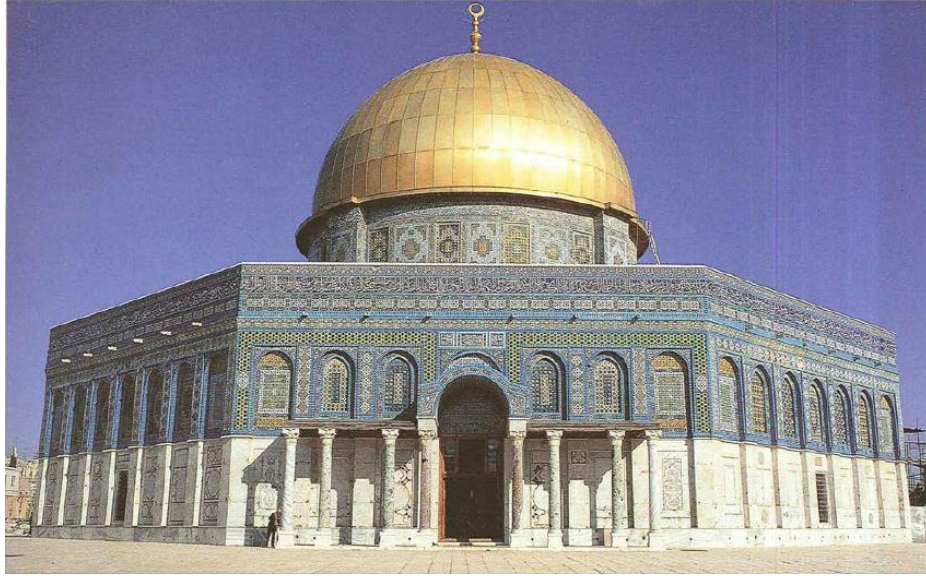
Tarih içerisinde farklı zamanlarda, farklı coğrafyalarda kullanılan kubbeler yapısal, işlevsel ya da sembolik sebeplerle farklılaşmış ve farklı kubbe tipleri ortaya çıkmıştır. Doğan Hasol Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğünde kubbe biçimlenmelerini Şekil 2.2 de olduğu gibi açıklamıştır.

Şekil 2.2 Kubbe biçimlenmeleri [22]

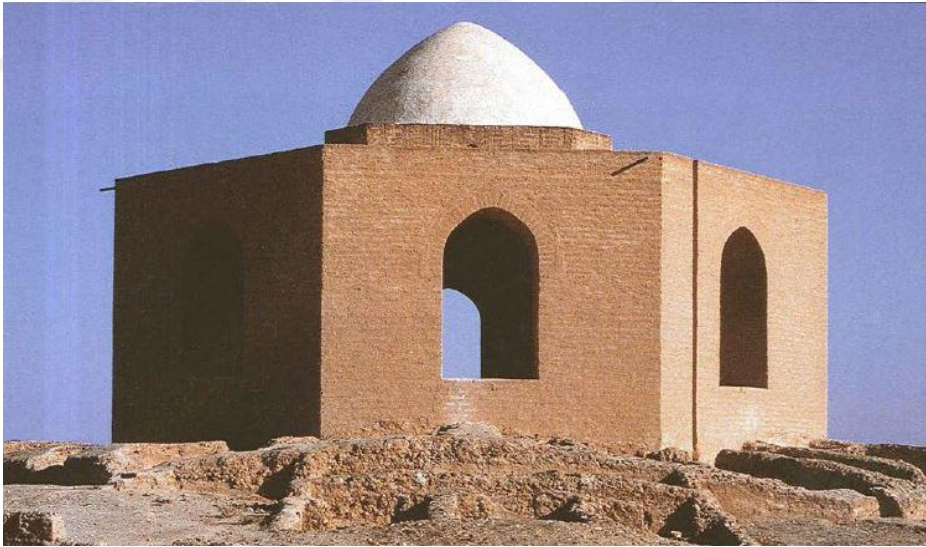
Müjde Altın kubbeleri geometrik şekillerine göre, yük taşıma özelliklerine göre ve malzemelerine göre ayrı ayrı sınıflandırıp açıklamıştır [25]. Bu çalışmada, kubbe tipleri tek bir başlık altında, algısal farklılıklarına göre sınıflandırılmıştır. Bunlar, küresel kubbe, sivri kubbe, soğan kubbe, eliptik - oval kubbe, çokgen kubbe, jeodezik kubbe, asma-yelken kubbe, basık kubbe, kaburgalı kubbe ve parabolik kubbe olarak açıklanmıştır.

Küresel kubbeler basit yarım küre şeklindedirler. Küresel kubbelerin dünya üzerindeki en yaygın örneklerinden biri Kudüs'teki Kubbet-üs Sahra'dır (Şekil 2.3). Osmanlı klasik dönem eserleri içerisinde bu sınıflandırmaya dâhil edilebilecek bir çok örnek mevcuttur.

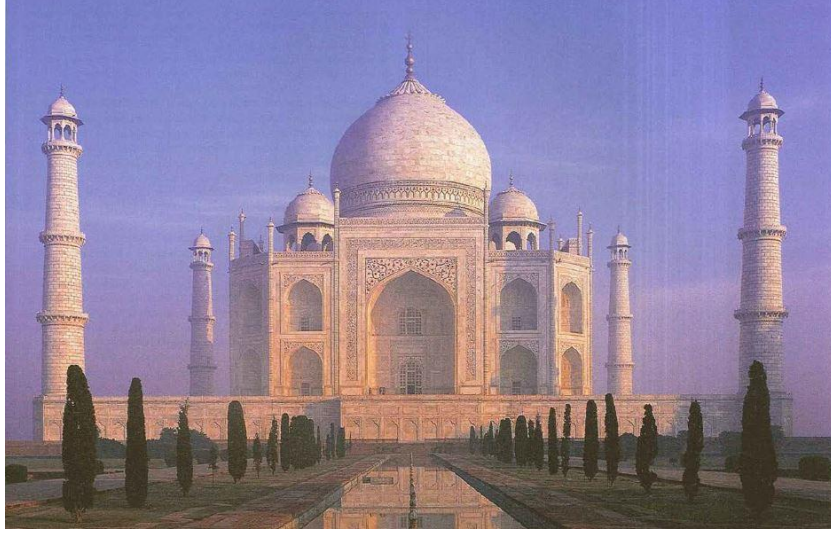
Şekil 2.3 Kubbet-üs Sahra [26]

Sivri kubbe sivri kemerin merkez aksı etrafında dönmesiyle oluşan bir kubbe biçimidir. Hasol, sivri kemeri “yarıçapı kemer açıklığının yarısından büyük olan ve kilit noktasında birleşen iki daire yayından meydana gelen kemer” olarak tanımlamaktadır [22]. Sivri kubbenin en yaygın kullanıldığı yerler İran ve yakın coğrafyasıdır.

Şekil 2.4 Samarra'daki Kubbetü's-Süleybiye [26]

Soğan kubbeler soğan biçiminde olmakla birlikte genellikle yüksekliği genişliğinden fazla olan kubbe biçimleridir. Genellikle Rusya, Hindistan ve Güney Almanya’da görülmektedir. Şekil 2.5’te soğan kubbelere örnek olarak Hindistan’da yer alan Tac Mahal gösterilmektedir.

Şekil 2.5 Tac Mahal [26]

Eliptik ya da diğer adıyla oval kubbeler planda ya da görünüşte oval şekle sahiptirler. Genellikle Rönesans ve Barok döneme ait eserlerde görünürler. Oval kubbelerin en büyüğü Şekil 2.6'daki Francesco Gallo tarafından tasarlanan Santuario di Vicoferte Müzesidir.

Şekil 2.6 Santuario di Vicoferte [27]

Çokgen kubbeler dayanaklarını oluşturan çokgenin kenarlarından yükselip yukarı doğru daralan ve merkezde birleşen bükülmüş üçgen yüzeylerden oluşur. Yatay kesitlerinde çokgen biçimini korumaktadırlar. Kubbesel tonoz, manastır tonozu ya da kemerli tonoz olarak ta adlandırılmaktadırlar. Bu türün en bilinen örneği Rönesans dönemine ait sekizgen kubbe olarak inşa edilmiş Floransa Katedrali'nin kubbesidir [28]. Bu kubbe aynı zamanda yapım tekniği açısından kaburgalı kubbeler için örnek teşkil etmektedir.

Şekil 2.7 Floransa Katedrali [29]

Jeodezik kubbe Hasol'un sözlüğünde "Buckminster Fuller'in geliştirdiği, metal çubuklardan oluşan küresel bir örtü sistemi, jeodezik kubbe." olarak geçmektedir. Fuller bu yöntem ile Union Tank Car Company için 1958 yılında 117 m çapında bir kubbe tasarlamıştır [22].

Şekil 2.8 Union Tank Car Company için tasarlanan 117 m çapındaki kubbe [30]

Asma kubbe, diğer adıyla yelken tonozu, bir çokgeni oluşturan prizma ile bu çokgenin köşelerinden geçen bir yarım kürenin kesişiminden oluşan biçime sahiptir. Biçimi köşelerinden zemine sabitlenmiş ve yukarı doğru yükselen bir yelkeni andırdığı için bu isim verilmiştir. Kocatepe Camii Mimari Proje Yarışmasının kazananı Vedat Dalokay'ın

tasarladığı ancak uygulanma imkanı bulamayan Şekil 2.9'daki caminin kubbesi asma kubbeler için bir örnektir.

Şekil 2.9 Kocatepe Camii Mimari Proje Yarışmasını kazanan Dalokay'ın projesi [31]

Basık Kubbeleri Hasol “yüksekliği yarıçapından az olan kubbe” olarak tanımlamıştır [22]. Tabak kubbe adıyla da anılan kubbeler genellikle geniş açıklık geçen çağdaş yapılarda kubbenin kendi yükünü azaltmak için tercih edilmektedir. Şekil 2.10'da Basık kubbelere örnek olarak Avustralya'daki The Shine Dome'a ait bir fotoğraf verilmiştir.

Şekil 2.10 The Shine Dome [32]

Kaburgalı kubbelerde kubbeyi oluşturan temelde iki farklı eleman bulunmaktadır. Bunlardan biri kaburgalar, diğeri de kaburgaların arasındaki dolgu elemanıdır. Dolgu

elemanları kendi ağırlıklarını ve üzerlerindeki ağırlıkları kaburgalara iletir ve kaburgalar bu yükleri kubbenin dayanaklarına ulaştırır. Kaburgalar metal, ahşap, taş ve tuğladan yapılabilir [25]. Kaburgalı kubbelerin çağdaş ve tarihi birçok örneği mevcuttur. Kâgir taşıyıcıya sahip kubbeler içinde en bilinen örneklerden biri Ayasofya'nın kubbesidir.

Şekil 2.11 Ayasofya'nın Kubbesi [33]

Parabolik kubbeler Uçak'ın ifadelerine göre “sabit yükün düzgün yayılı yük olmasından dolayı eğilme gerilmesinin sıfır olduğu nadir yapılarıdır. Kompozit yapıların gelişiminden önce eski çağlarda binaların inşasında yaygın bir şekilde kullanılmışlardır” [28].

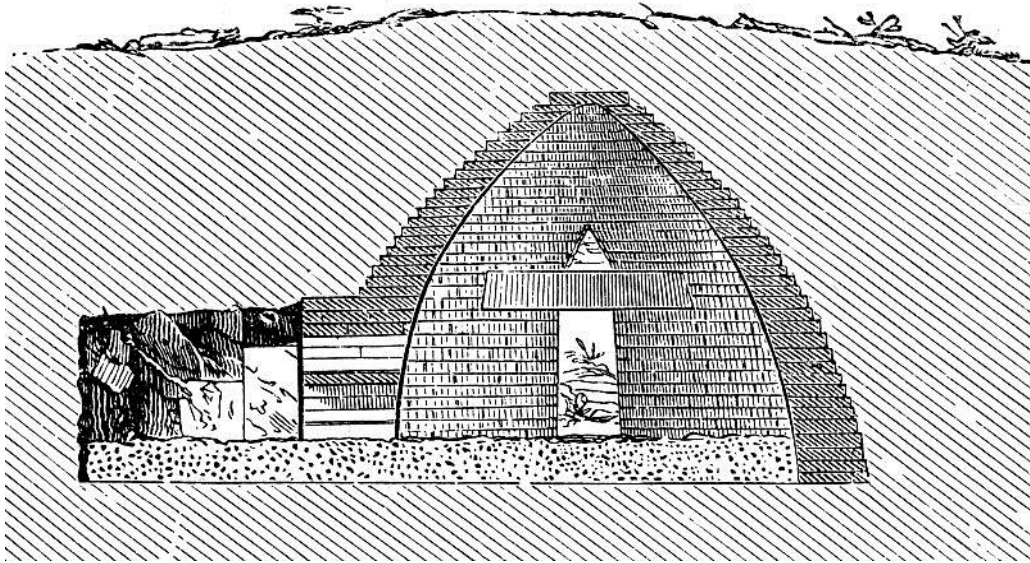
Şekil 2.12 Parabolik kubbe örneği [28]

2.3 Kubbenin Tarihseel Gelişimi ve Cami Mimarisindeki Yeri

Kubbe tarih boyunca farklı coğrafyalarda farklı şekillerde kullanılmış, zaman içinde değişime ve gelişime uğramıştır. Dünya tarihi içerisinde kubbenin gelişimini ve cami mimarisindeki kullanımını doğrusal bir şema içerisinde incelemek mümkün olmamaktadır. Bölgelerdeki coğrafi farklılıklar kubbede kullanılan yapı malzemesini etkilediği gibi mühendislik becerisi ve teknolojik gelişmişlik malzemenin kullanılma biçimini yönlendirmektedir. Bunların yanında kültürel ve dini farklılıklar kubbelerdeki biçimsel farklılaşmada önemli rol oynamaktadır.

Kronolojik olarak dünya tarihinde bilinen ilk kubbeli yapıların M.Ö. yedi binlerde inşa edilen “kubbeli dolmenler” olduğu tahmin edilmektedir. Harçsız taşlarla örülmüş ve kilit taşıyla bitirilmiş bu yapılara Yunanistan’da “tolos” denmektedir. Müjde Altın, tarihte kubbeyi ilk olarak geliştirip inşa edenlerin Sümerler olduğunu ileri sürmektedir [25]. Diğer yandan M.Ö. altıncı bin yıla ait Mezapotamya’daki Arpaçiya’da bulunan yuvarlak temelli bir yapının taş ve kerpiç ile örülmüş ve derzlerinde çamurlu harç kullanılmış bir kubbe ile örtüldüğü düşünülmektedir [23].

M.Ö. 16. yüzyıla ait Miken Uygarlığında inşa edilen kubbeli mezarlar yukarı çıktıkça çapı daralan taş halkalardan oluşmaktadır. Yalancı kubbe olarak da adlandırılan bu tip kubbeler dönemin taş işçiliğinin gelişmesi ve kubbe mimarisinde kullanılması adına önemli örneklerdir [34].

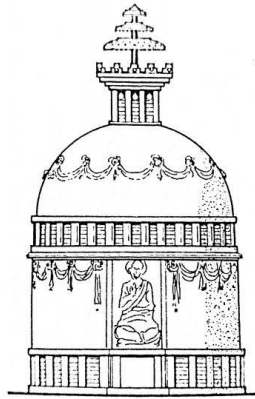
Şekil 2.13 Atreus Tapınağı [35]

Kubbe mimarisinin gelişim süreci içerisinde en erken örneklerden biri sayılabilecek olan diğer bir yapı tipi ise Orta Asya Türklerinin kullandığı Topak Evlerdir (Türk Kubbesi). Josef Strzygowski'ye göre Orta ve Ön Asya'dan tüm dünyaya yayılan kubbe mimarisinin kaynağı Türk kubbesidir [36].

Şekil 2.14 Topak Ev (Türk Kubbesi) [37]

Budistlerin anıt mezar olarak kullandıkları stupaların çoğu yuvarlak plan üzerine kubbe biçiminde ya da arı kovanı biçiminde örtülmüştür [22]. Selçuk Mülâyim'in ifadelerine göre stupalar çadırdan kubbeye geçişte aracılık yapmıştır. Özellikle içi boş Uygur stupalarını biçim ve tezeyinat bakımından topak eve benzetmektedir [23].

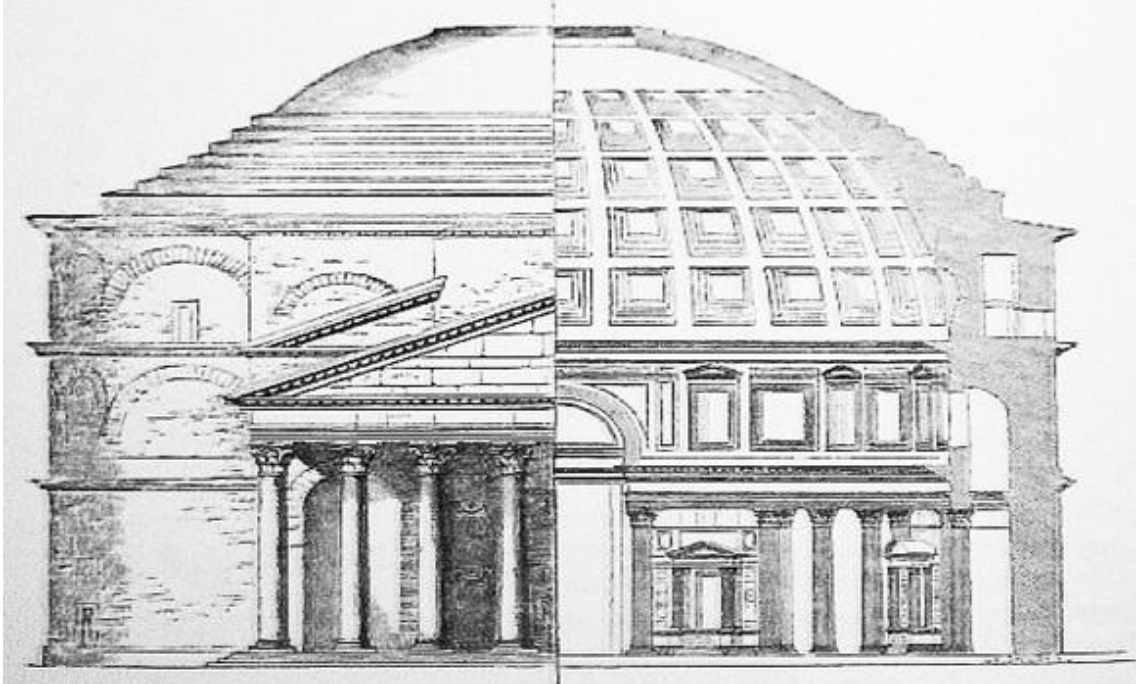

Şekil 2.15 Stupa [22]

İslamiyet öncesi döneme ait diğer kubbeli yapı tiplerinden biri de ateşgedelerdir. Zerdüştlük inancına sahip olanların içinde kutsal ateşin yandığına inandıkları yapı tipi

dört masif ayak üzerine kurulmuştur. Üzerinin örtülü olma zorunluluğu olmamasına karşın kubbeli örnekleri yapılmıştır [38].

M.S. 118 – 128 yılları arasında Roma’da yapılan Pantheon dünyada kubbe mimarisinde bir dönüm noktası olma niteliğindedir. 43,40 m iç çapı ile o güne kadar yapılanlar içerisinde en geniş kubbeye sahiptir. Kendisinden sonra gelen merkezi kubbeye sahip yapılara öncülük etmiştir. Biçimsel olarak küresel kubbe sınıfına konumlanabilecek olan kubbenin çapı ile yerden yüksekliği aynıdır. Yani yapının içine 43,40m çapında bir küre yerleştirilebilir. Yapının strüktürel özelliği beton kaset döşemeye sahip olmasıdır. Üstünde bulunan 9.1 m çapındaki açıklık tüm mekanı aydınlatmaya yeterli olmaktadır [25]. Kubbe dairesel bir plana oturduğu için kare plana geçişte kullanılan pandantif, tromp ya da Türk üçgeni gibi geçiş elemanlarına ihtiyaç duyulmamıştır.

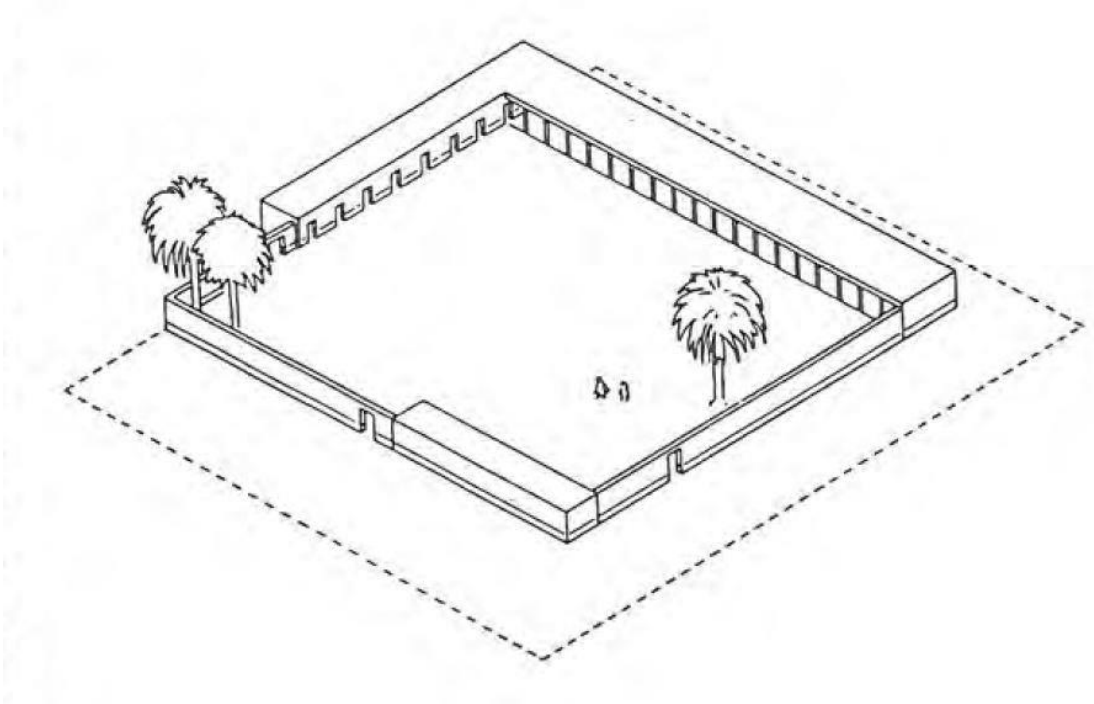

Şekil 2.16 Pantheon [39]

M.S. 610 yılında İslamiyet’in doğuşuna kadar geçen süre içerisinde kubbe hem sivil yapılarda hem de dini yapılarda kullanılmakta idi. Kur’an’da ya da hadislerde cami mimarisinde kubbe kullanılması yönünde herhangi bir telkin bulunmadığı gibi mescit ve cami kelimelerinin de kubbe kelimesi ile herhangi bir kavramsal ilişkisi yoktur [23]. Yine de yapısal, işlevsel ve sembolik anlamları dolayısıyla kubbe İslam mimarisinde de kullanılmaya ve geliştirilmeye devam etmiştir.

İlk mabetler olarak kabul edilen Kabe (Mescid-i Haram) [19] ve ilk mescitler olarak kabul edilen Küba Mescidi ve Mescid-i Nebevi [20] yapılarının hiçbirinin ilk hallerinde kubbe bulunmayıp sonradan yapılan geliştirmeler ile bazılarına farklı zamanlarda kubbe ve diğer mimari elemanlar eklenmiştir.

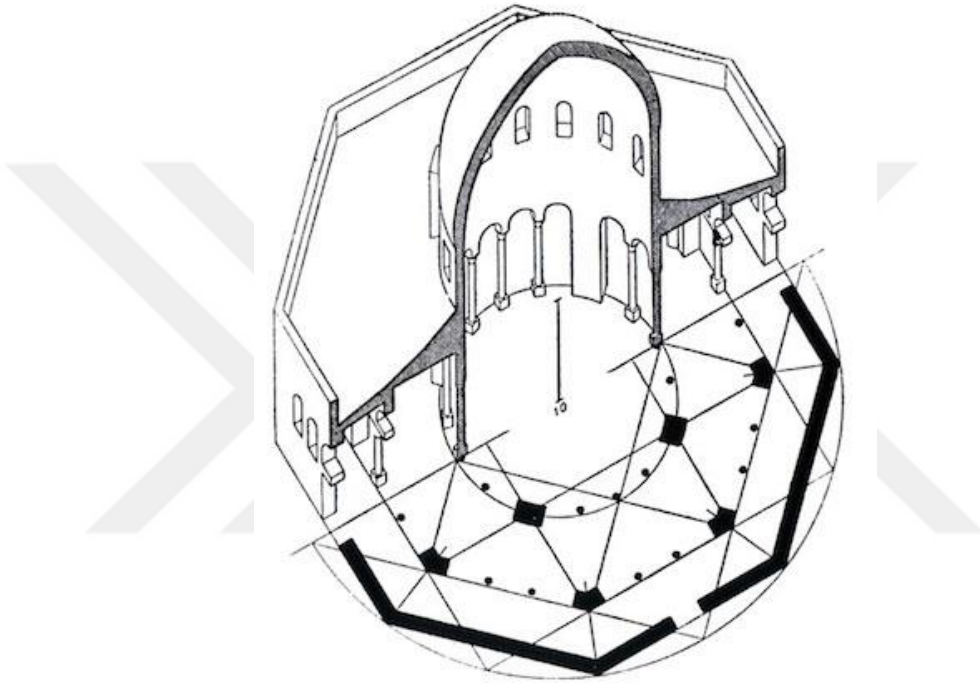
Hicretin ilk yılında (Miladi 622) ilk olarak inşa edilen Mescid-i Nebevi Hz. Muhammed'in evi olmakla birlikte Müslümanların toplanıp ibadet ettikleri ve devlet meselelerinin konuşulduğu bir meclis işlevine sahipti. Kaynaklara göre, mescit ilk inşa edildiğinde dikdörtgen plana sahip olup, taştan temel üzerine tek sıra örülmüş, bir insan boyu yüksekliğinde kerpiçten duvarları vardı. Sütunları hurma ağacından yapılmış, üzeri hurma dalları ile örtülmüştü [20]. Görüldüğü üzere dönemin imkânlarının elverdiği ölçüde fonksiyona yönelik, sembolik anlamlardan uzak bir yapı inşa edilmiştir.

Şekil 2.17 Mescid-i Nebevi'nin ilk hali [3]

İlerleyen yıllarda artan mekan ihtiyacı ve Medine'yi elinde tutan devlet yetkililerinin Mescid-i Nebevi'nin imarına gösterdikleri ilgi doğrultusunda geliştirmeler yapılmıştır. Mescid-i Nebevi'ye ilk defa Memlûklüler döneminde 1481 yılı sonrasında yapılan onarım çalışmaları kapsamında kubbe eklenmiştir. Bu onarım kapsamında Hz. Peygamber'in hücresinin üzerine ahşap bir kubbe yapılmıştır. Osmanlı döneminde Sultan 2. Mahmud 1817 yılında Hücre-i Nebeviyye'nin üzerindeki ahşap kubbenin

Mescid-i Nebevi günümüz anlamında Cuma namazlarının kılındığı ilk cami olsa da İslam mimarisindeki ilk kubbeli yapı 691 – 692 yılları arasında yapılan Kubbet-üs Sahra'dır. Halife Abdu'l Melik tarafından yaptırılan, sekizgen planlı yapının merkezinde 20,44 m çapında bir kubbesi bulunmaktadır. Kubbe 4 kalın ayak ve 12 sütunun taşıdığı 16 pencereli yüksek bir kasağa oturtulmuştur. Kubbenin altında ibadet edilmeyip Hz. Peygamber'in Miraç olayında göklere yükselirken üzerine bastığı rivayet edilen kaya bulunur [5].

Şekil 2.20 Kubbet-üs Sahra kesit perspektifi [2]

Namazda ilk safta yer almanın faziletine Hadislerde sıkça yer verilmiştir [1]. Bu sebeple İslam mimarisinde erken dönem yapılarında ilk safta daha uzun tutulmasına imkân veren yatay planlama yönüne gidilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Kubbet-üs Sahra kubbenin mekâna hâkim olduğu merkezi plan şemaları içerisinde İslam mimarisinin ilk örneğidir. Bundan sonra Osmanlı dönemi eserlerine kadar bu yaklaşıma rastlanmamaktadır.

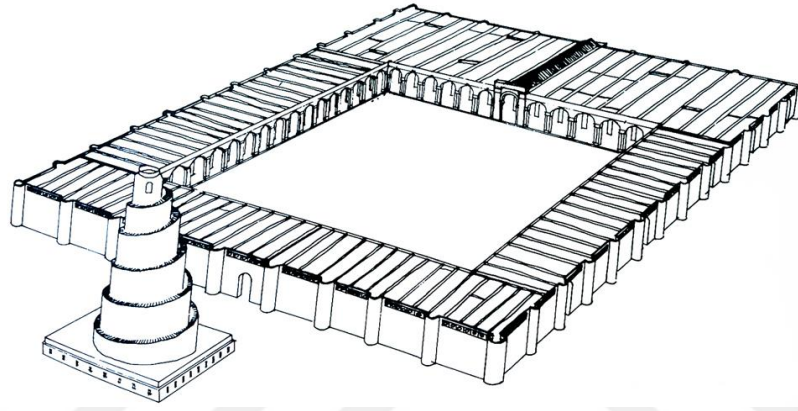
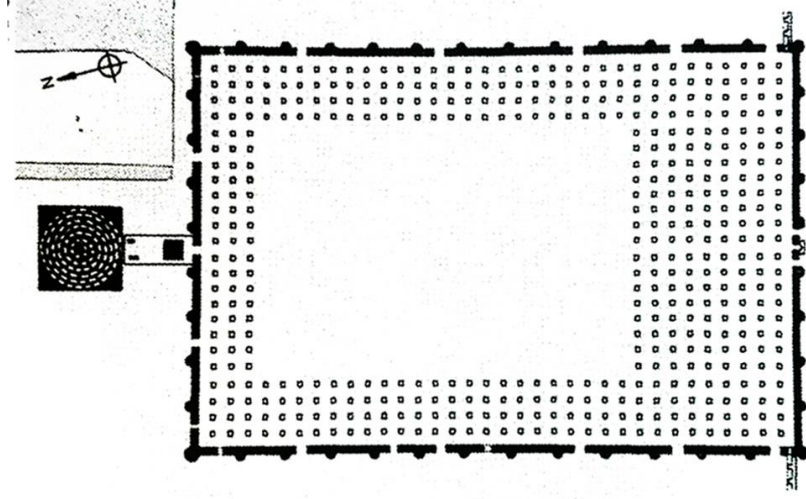
Emeviler döneminde (661 - 750) ilk anıtsal cami inşa edilmiştir. Şam'da yer alan Vaftizci Yahya Bazilikası 70 yıl kadar Hristiyanlar ve Müslümanlar tarafından ortaklaşa kullanıldıktan sonra eski yapı yıkılıp 706-715 yılları arasında orijinal planı bu güne kadar

ulaşan Cami-i Kebir (Emeviye Camii) inşa edilmiştir [26]. şekil 2.21’de gösterilen boyutları 100 x 157,5 metreye ulaşan cami o güne kadar inşa edilen camiler içerisinde en genişidir. Caminin  sıralı düzeni geç antik çağın kilise mimarisini andırmaktadır. Mihrabın önünde, maksurenin üzerinde bir kubbe yer alır. Burada kubbenin kullanılmasının geniş açıklık geçmek gibi işlevsel bir sebebi değil simgesel bir anlamı vardır. Emevi Saraylarındaki taht odalarının kubbe ile vurgulanması gibi Cami-i Kebir’de de halifeye ayrılmış yer bir kubbe ile özelleştirilmiştir [26].

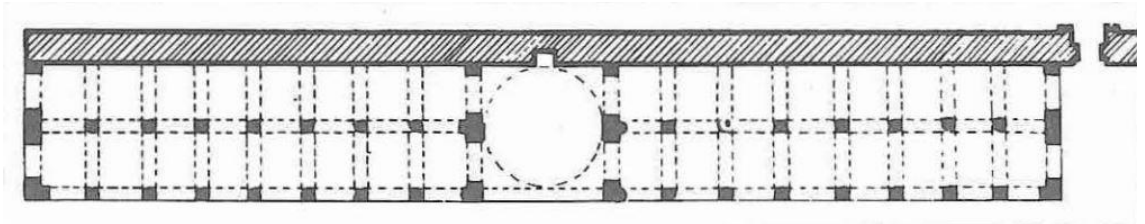
şekil 2.21 şam Emeviye Camii [26]

Abbasiler döneminden (749-1258) Samarra Ulu Camii ve ona benzer şekilde, daha küçük boyutlarda inşa edilmiş Ebu Dulef Camii’nin kalıntıları günümüze ulaşmıştır. şekil 2.22’de görünen Samarra Ulu Camii 239m x 156m boyutları ile yüzyıllar boyunca en büyük cami unvanını korumuştur. Helezonik planlı ve rampayla çıkılan minaresinin yüksekliğı 50 metreyi aşmaktadır. Günümüze caminin st örtüsünün kalıntıları ulaşmamıştır. Ancak Hattstein ve Delius’a göre [26] cami yüzlerce tuğla ve taş payandanın desteklediğı düz bir çatı ile örtülüdür, kubbesi yoktur. Bu yapının anıtsallığı plan llerinden ve minare boyutlarından gelmektedir.

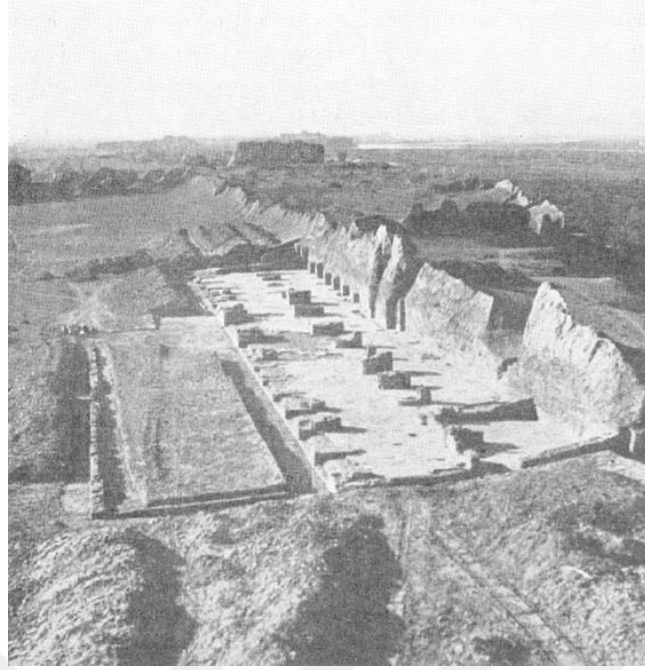

Şekil 2.22 Samarra Ulu Camii planı ve rekonstrüksiyonu [4]

Gazneliler döneminde (963-1187) yapılan Leşker-i Bazar Saray Camiinin Sultan Mahmud veya 1. Mesud döneminde yapıldığı kaydedilmektedir [41]. Yapının üst örtüsü günümüze ulaşmamıştır. Yapılan kazılardan elde edilen bilgiler doğrultusunda ilk safı uzun tutmak maksadıyla yapılmış, eni boyundan daha geniş bir plan şemasına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yapı malzemesi tuğladır. Bu yapının en önemli özelliği enine gelişen cami şemasında ilk mihrap önü kubbesinin görüldüğü yapı olmasıdır. Kubbenin strüktürel özelliklerinden çok sembolik anlamının öne geçtiği bir eserdir.

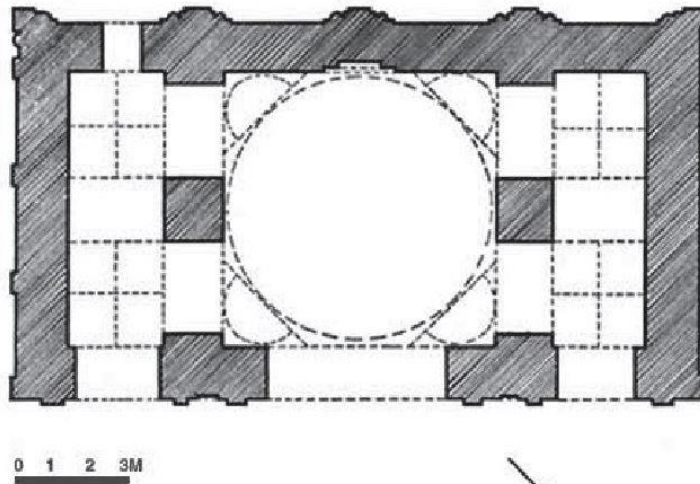

Şekil 2.23 Leşker-i Bazar Ulu Cami [41]

Şekil 2.24 Leşker-i Bazar Ulu Cami Kazı Çalışmaları [42]

Karahanlılar Döneminde (840-1211) ilk ortaya çıkan eserler kerpiç yapılar olup sonraları tuğla yapı malzemesi olarak kullanılmaya başlamıştır. Şir-Kebir Camii çapı 11 metreyi bulan büyüklüğü ile dönemi içerisinde dikkat çeker. Yapım tarihi 11. yy sonları, 12. yy başlarına tekabül eden Talhatan Baba Camii tamamen tuğladan yapılmıştır. Yapı enine geniş dikdörtgen plan şemasına sahip olup, mihrap önündeki kubbenin çapı yapının genişliğine denktir. Böylelikle kubbe harim mekanının baskın ögesi olarak algılanmaktadır. Caminin bu özelliği merkezi planın yanlara doğru geliştirildiği Osmanlı klasik dönemi eserlerine kaynak oluşturmaktadır [43].

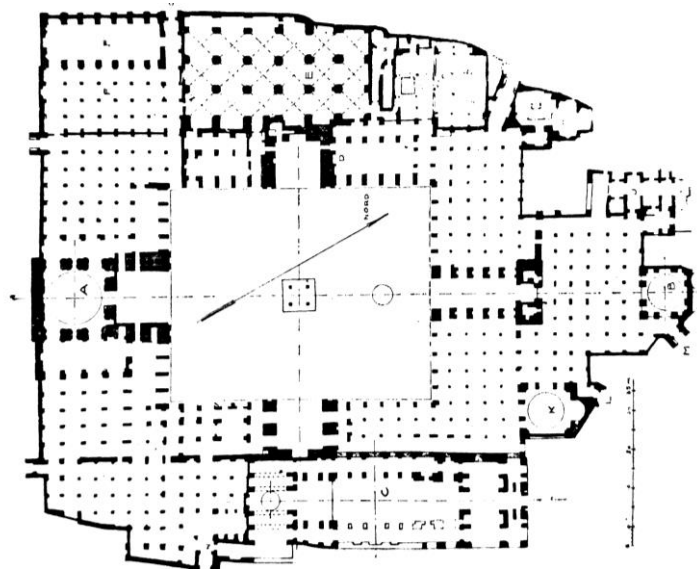

Şekil 2.25 Talhatan Baba Camii [6]

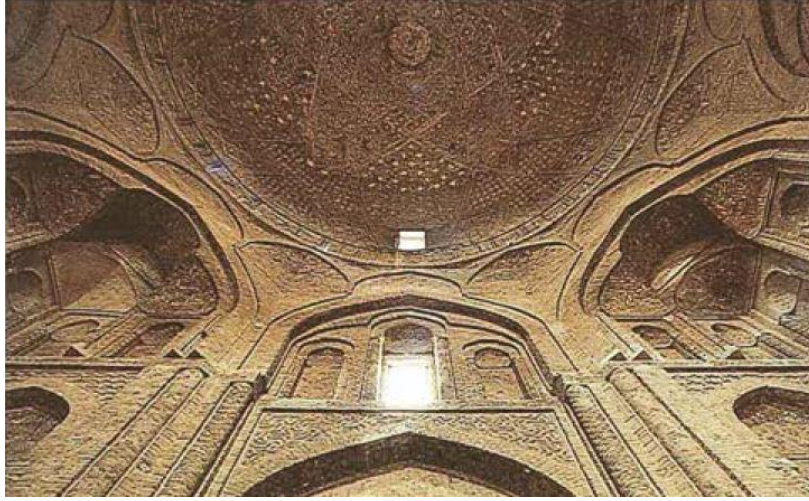

Şekil 2.26 Talhatanbaba Camii kubbesi [44]

Büyük Selçuklu döneminde (1038-1157) cami mimarisinde yeni bir plan şeması ortaya çıkmıştır. Anıtsal boyutlardaki İsfahan'daki Mescid-i Cuma (1121) Selçuklu yönetimi döneminde İran coğrafyasında ortaya çıkan dört eyvanlı yapı tipinin ilk örneği olarak kabul edilmektedir (Şekil 2.27). Mescid-i Cuma kuzey – güney yönünde 170m, doğu - batı yönünde 140m olmak üzere anıtsal boyutlara sahiptir. 65m x 55m boyutlarındaki avlunun güneyindeki büyük eyvandan içeri girilmektedir. Burada 14 m çapında bir kubbe bulunmaktadır. Bu yapıda kubbelerin ana mekana hakim olduğu merkezi plan şemasının dışına çıkmıştır. Kubbeden kare mekana geçişte kullanılan geçiş elemanları mukarnasların gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Yetkin'e göre İslam sanatının en güzel buluşlarından biri olan mukarnas bu yapıda kullanılan kavsaralardan ortaya çıkmıştır. İsfahan'daki Mescid-i Cuma'da yer alan tromplar mukarnasların çıkış noktasıdır [5] (Şekil 2.28).

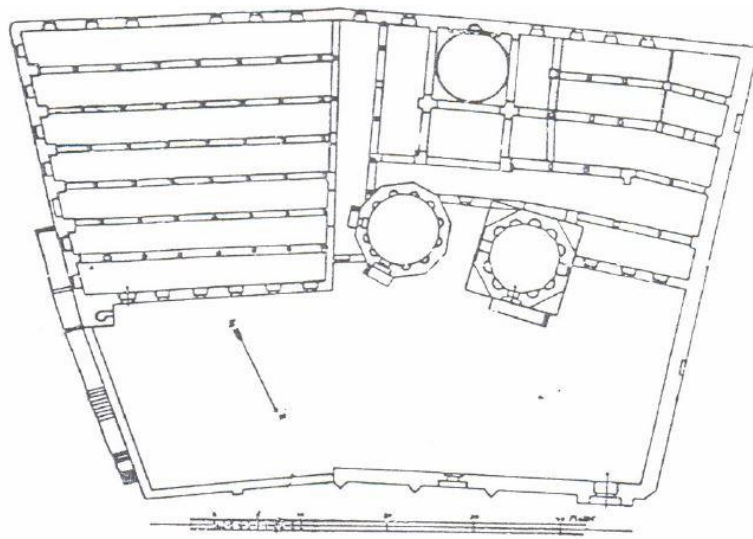

Şekil 2.27 İsfahan'daki Mescid-i Cuma Planı [5]

Şekil 2.28 Mescid-i Cuma'daki Tromplar [26]

Anadolu Selçuklu dönemi (1077 - 1308) camileri için genel olarak çok sütunlu ulu cami tipinde oldukları söylenebilir. Üst örtüleri düz çatı, tonoz ve küçük çaplı kubbeler ile örtülüdür. Bu yapılarda yer alan kubbeler mekana hakim merkezi elemanlar olarak bulunmazlar. Konya Alaeddin Camii (1220), Niğde Alaeddin Camii (1224), Divriği Ulu Camii (1228 - 1229) ve Malatya Ulu Camii (1247) Anadolu Selçuklu camilerine örnek olarak verilebilir. Bunlar içerisinde Malatya Ulu Camii kronolojik olarak diğerlerinden sonra yapılmış olmasına rağmen, eyvanlı avlu plan şeması ile Büyük Selçuklu Camilerinin özelliklerini taşımaktadır. Kubbeden kare plana geçerken kullanılan trompların iç içe geçen kavsaralardan oluşması İsfahan'daki Mescid-i Cuma ile kurduğu bir başka benzerliktir [5].

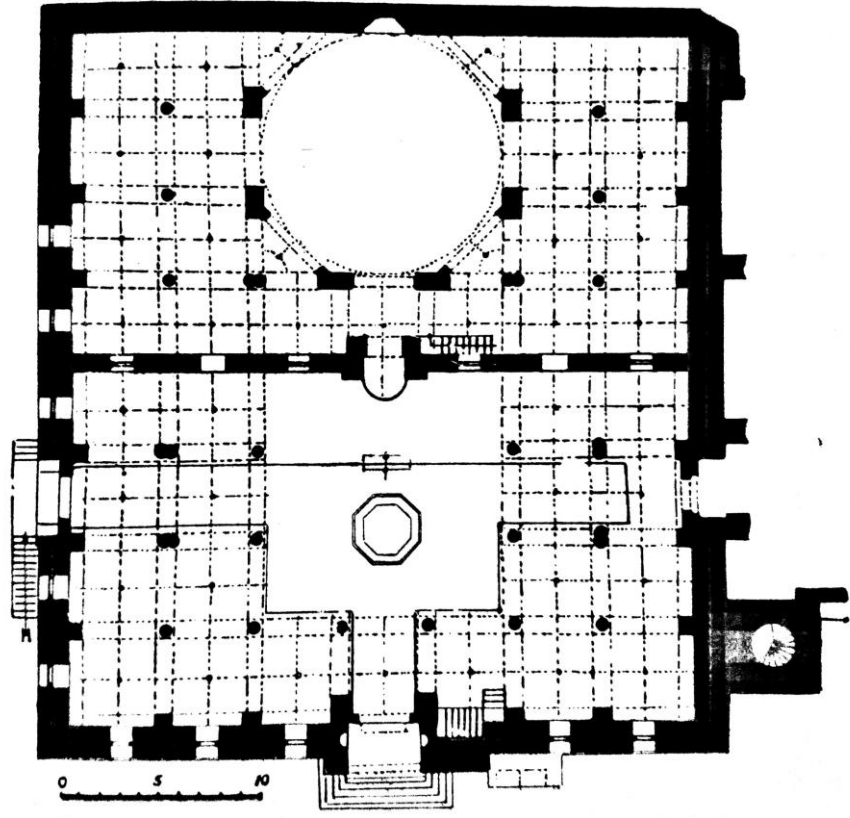
Şekil 2.29 Konya Alaeddin Camii Planı [5]

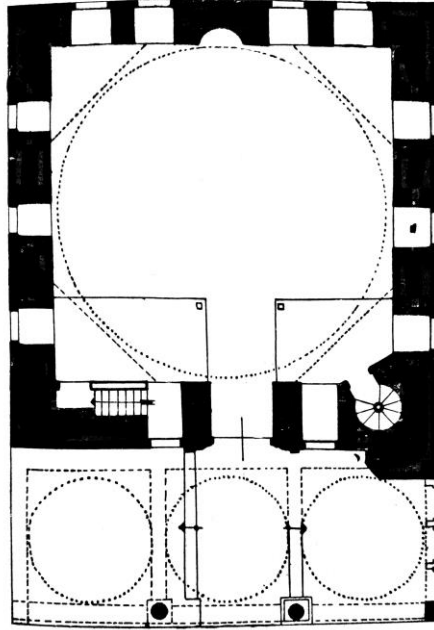
Şekil 2.30 Malatya Ulu Camii Kubbeye Geçiş Elemanları [5]

Kubbenin geniş açıklık geçebilmek anlamında işlevsel kullanılması kapalı Selçuklu medreselerinde görünür. Kubbeden kare tabana geçerken kullanılan yöntemlerin gelişmesi açısından bu dönem Osmanlı mimarisine hazırlık mahiyetindedir. Örnek olarak Konya Karatay Medresesi'nin çapı 12 metreden daha geniş kubbesinin kare plana geçişinde Türk Üçgeni kullanılmıştır [23]. İnce Minareli Medresede ve Afyon Çay medresesinde aynı şema tekrarlanmıştır.

Anadolu Beylikler Döneminde (1310 - 1608) inşa edilen camiler bazı özellikler bakımından Selçuklu dönemine benzemektedir. Bu anlamda ikisi arasında net bir üslup farkı olduğu söylenemez. Ancak Beylikler döneminde Selçuklularda olduğu gibi düz çatılı tavanlar görülmekle beraber merkezi mekân organizasyonuna sahip Osmanlı klasik çağı eserlerine referans verecek denemeler yapılmıştır. Bu anlamda beylikler dönemi Selçuklu ve Osmanlı dönemleri arasında bir geçiş süreci niteliğindedir. Manisa Ulu Camii'nde (Şekil 2.31) ve Kastamonu'daki İbni Neccar Camii'nde (Şekil 2.32) kubbenin merkezi mekâna hâkim olma yönündeki eğilimleri görülmektedir.

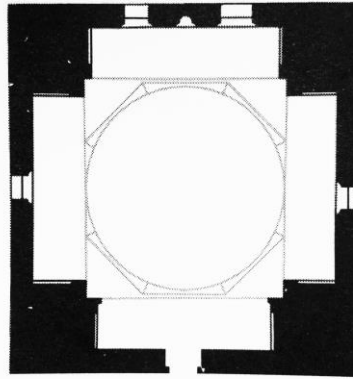

Şekil 2.31 Manisa Ulu Camii Planı [5]

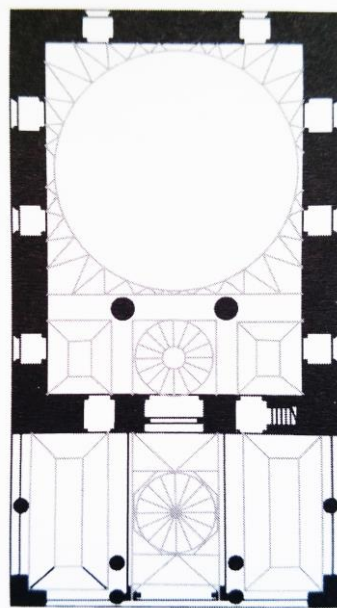
Şekil 2.32 İbn-i Neccar Camii Planı [5]

Osmanlı Döneminde (1299 - 1850) cami mimarisi ve kubbenin kullanımı önemli bir gelişme kaydetmiştir. Erken dönem eserleri içerisinde Selçuklu ve beylikler döneminde olduğu gibi tek kubbeli camiler inşa edilmiştir. Bunların ilk örnekleri içerisinde Orhan Bey döneminde 14. yüzyıl başlarında inşa edilen Bilecik Orhan Gazi Camii yer almaktadır [9].

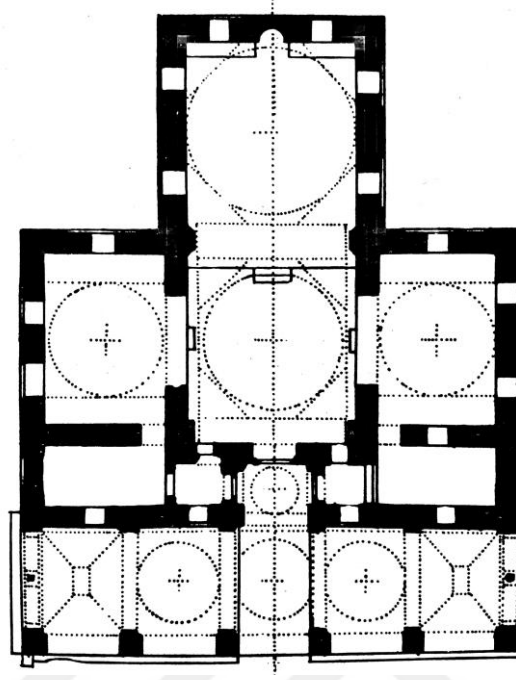
Şekil 2.33 Bilecik Orhan Gazi Camii planı [9]

Daha sonra tek kubbe ile sınırlandırılmış mekanı genişletmek amacıyla son cemaat yerinin eklendiği bir yapı tipi oluşmuştur. Bu tipin ilk örneği 1333 yılında inşa edilen İznik'teki Hacı Özbek Camii olup, inşası 1388 Yılına tarihlenen İznik Yeşil Camii'nde bu yapı tipi en gelişmiş haline ulaşmıştır [17]. Kubbeden kare plana geçişte Türk üçgeni kullanılmıştır.

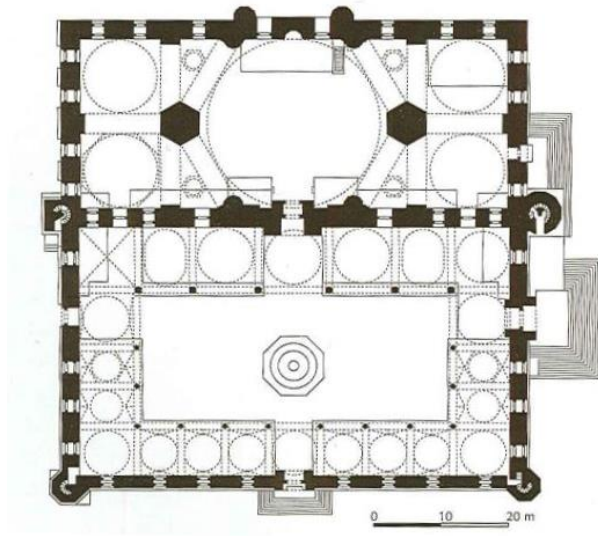
Şekil 2.34 İznik Yeşil Camii planı [9]

Aynı dönemde ortaya çıkan ve plan organizasyonu olarak Selçuklu medreselerine benzeyen ters T tipi plan şeması gelişmiştir. Bursa Orhan Bey Camii bu modelin ilk örneklerindendir.

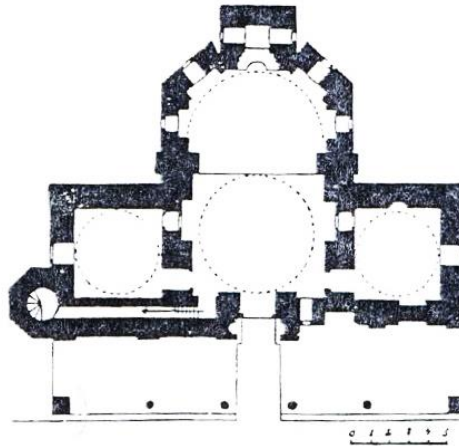
Şekil 2.35 Bursa OrhanBey Camii Planı [5]

Osmanlı Devleti yükselme çağında devletin kazandığı siyasi ve askeri başarıların yanı sıra mimaride de kayda değer gelişmeler yaşanmıştır. Cami mimarisinde harim kısmını tek bir mekân olarak kurgulamak arzusu devam etmiştir. Bu anlamda kubbe çaplarının genişlemesi ile birlikte merkezi kubbeyi destekleyen yan elemanlar ilk defa kullanılmaya başlanmıştır. Kubbe ögesinin cami mimarisinde en önemli eleman konumuna geldiği bu döneme klasik dönem denmektedir. Klasik dönemin ilk örneği Edirne Üç Şerefeli Camii olarak kabul edilebilir. Caminin harimini örten altı ayak üzerinde inşa edilmiş kubbesi o güne kadar Osmanlı cami mimarisinde üretilen kubbeler içerisinde en büyüğüdür. Aynı zamanda dört yanı revaklarla çevrili avlulu plan şemasının ilk örneği bu camide görülmektedir.

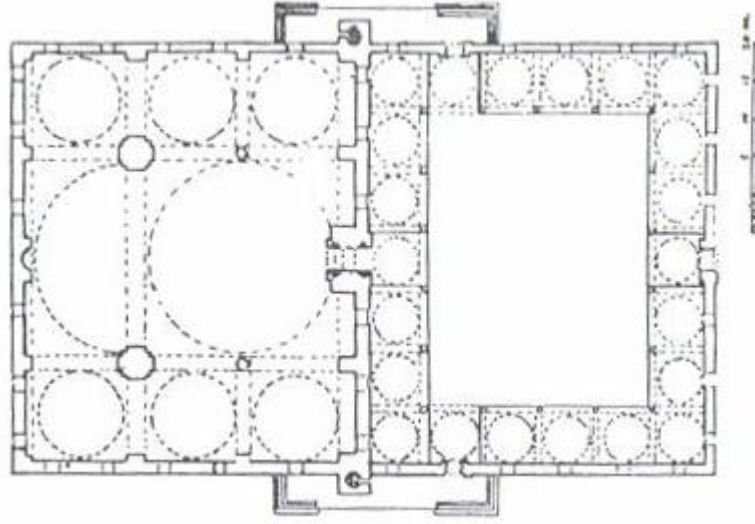
Şekil 2.36 Edirne Üç Şerefeli Cami [7]

Mülayim'e göre "Üç Şerefeli Cami'de gerçek anlamda kubbe mimarisinin bütün unsurları tamamlanmıştır. Bundan sonraki gelişmeler ana kubbeye eşlik eden yarım kubbeler ve bunların ekleniş biçimlerinde görülür" [23]. Yarım kubbenin ilk defa kullanıldığı eser Tirede Yahşi Beyin 1446 yılında yaptırdığı Tire Yeşil İmaret Camiinde görünür (Şekil 2.37).

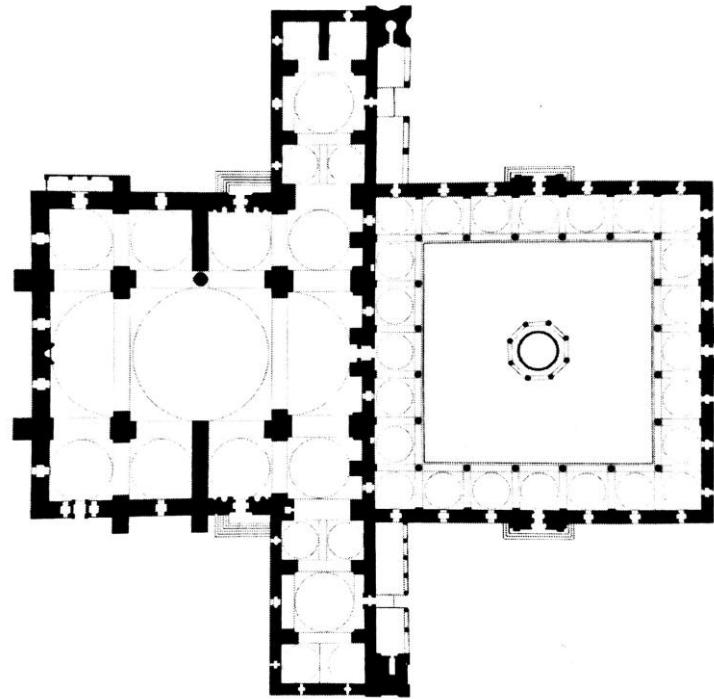
Şekil 2.37 Tire Yeşil İmaret Camii Planı [5]

1471 Tarihinde inşa edilen İlk Fatih Camii'nin özelliği harim kısmında ana kubbe ile birlikte kullanılarak merkezi plan organizasyonunu güçlendiren yarım kubbedir. Aynı zamanda Edirne Üç Şerefeli Camii'nin başlattığı dört tarafı revaklarla çevrili avlu düzenini devam ettirmektedir.

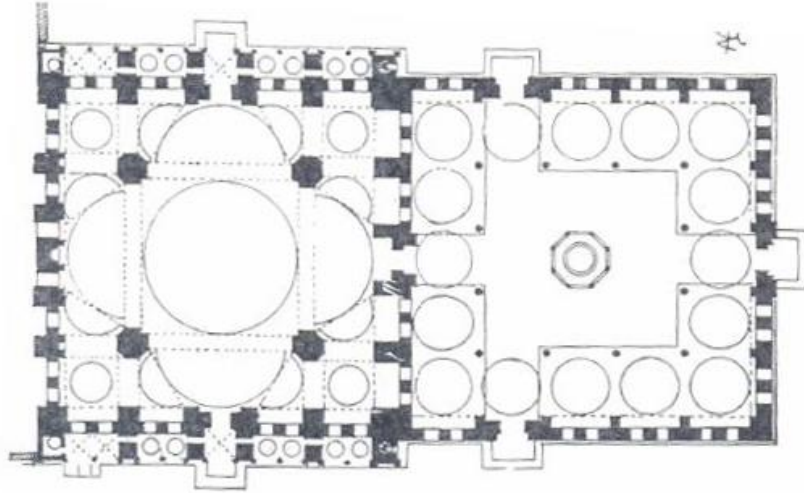
Şekil 2.38 İlk Fatih Camii Planı [5]

Aynı avlulu plan şeması II. Bayezid Camii'nde devam etmekte olup merkezi plan şemasının gelişimi yönünde bir adım daha atılmıştır. Bu örnekte kible aksında merkezi kubbeyi destekleyen yarım kubbe sayısı ikiye çıkmaktadır. Dört adet fil ayağı ile desteklenen kubbenin çapı 15,99 metredir.

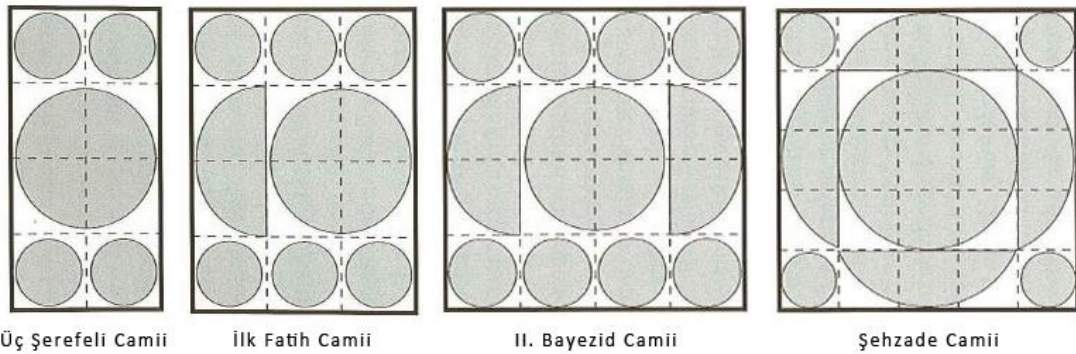
Şekil 2.39 II. Bayezid Camii planı [9]

Mimar Sinan'ın ıraklık eseri olarak tanımladığı 1548 tarihinde inşası biten Şehzade camii merkezi kubbenin etrafındaki dört yarım kubbe ile ideal bir merkezi yapı meydana getirmiştir.

Şekil 2.40 Şehzade Camii planı [5]

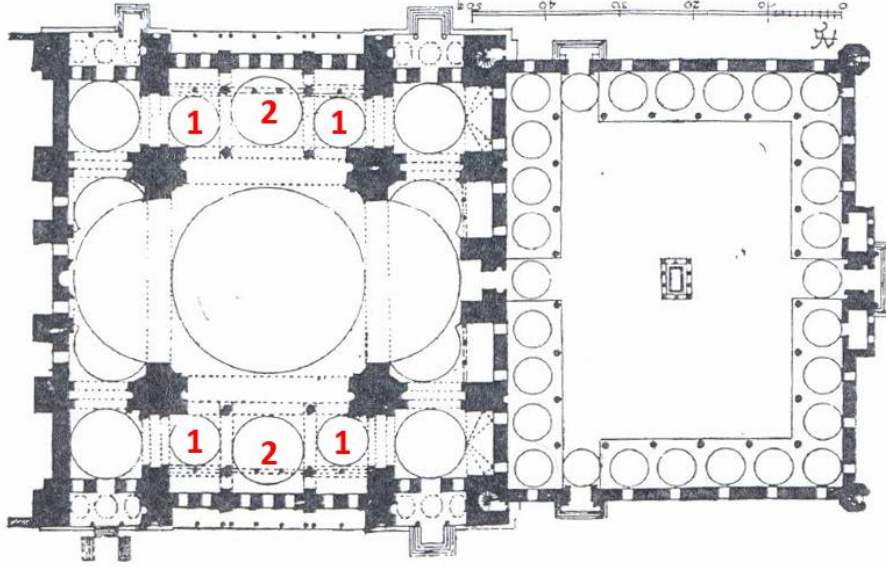
Böylelikle Şekil 2.41'de görülen Kuban'ın anıtsal mimaride mekânsal gelişim şeması tamamlanmış olmuştur.

Şekil 2.41 Anıtsal Mimaride Mekansal Gelişim Şeması [7]

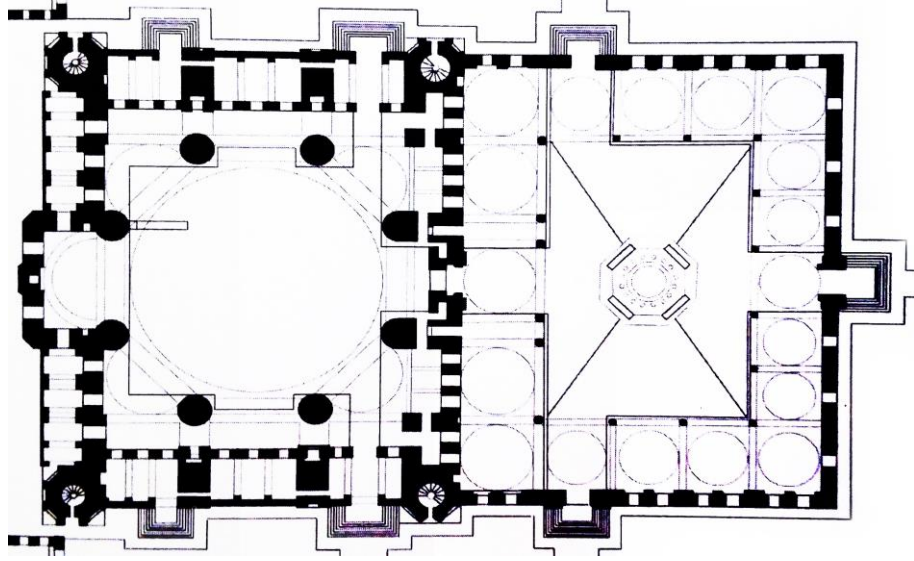
Mimar Sinan'ın Şehzade camiinden sonra kalfalık eseri olarak tanımladığı Süleymaniye Camii 1550 – 1557 yılları arasında tamamlanmıştır. Kubbe düzeni açısından bir tam iki yarım kubbe kullanarak gelişim şemasının dışına çıkmıştır. Kible aksında merkezi kubbenin iki tarafına iki yarım kubbe eklenmiş, diğer iki tarafta ise farklı büyüklüklerde beşer adet kubbe kullanmıştır. Şekil 2.42'de gösterilen yanlardaki kubbelerden 2 numaralı kubbelerin 1 numaralılarından daha büyük olması küçük bir detay gibi görünmesine rağmen merkezi mekân algısına önemli etki sağlamıştır. Merkezi kubbeyi taşıyan fil ayaklarının arası yanlarda küçük kubbeleri taşıyan sütunlar ile üç parçaya

ayrılmıştır. Ortadaki 2 numaralı kubbelerin diğerlerinden daha geniş olması kubbeleri taşıyan sütunların eşit aralıklar ile yerleşmesini engellemiştir. Böylelikle ortadaki iki sütunun araları açılmış ve kible aksındaki mekanın kesintisiz algısının diğer aksta, yanlara doğru da algılanabilmesi sağlanmıştır [8].

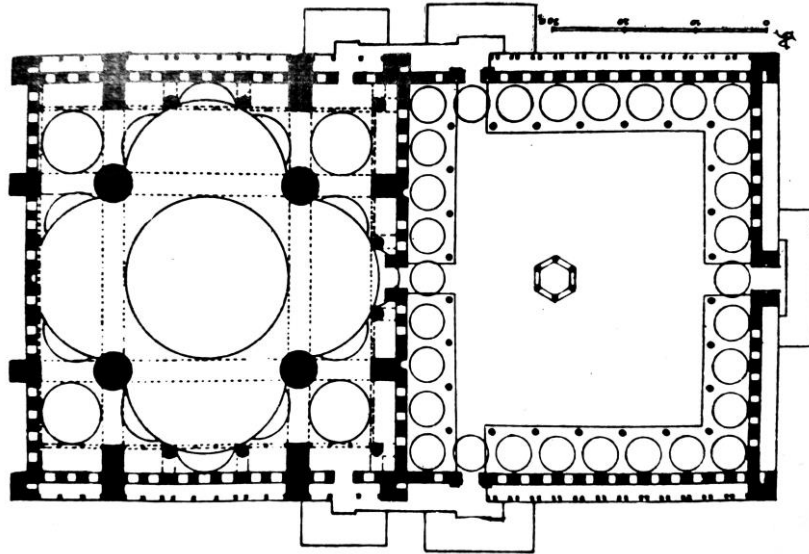
Şekil 2.42 Süleymaniye Camii planı [5]

Süleymaniye'den sonra Osmanlı dönemi anıtsal cami mimarisinin geldiği en son nokta 1569 – 1575 yılları arasında Edirne'de inşa edilen Selimiye Camiidir. 31.28 Metre çapı ile Osmanlı döneminde o güne kadar inşa edilmiş en geniş merkezi kubbeye sahiptir. Sekiz dayanak üzerine oturan kubbenin yer aldığı üst örtü sisteminde büyük yarım kubbeler kalkmış, yerlerine sadece köşelerde bulunan dört küçük yarım kubbe eklenmiştir. Merkezi kubbenin yanlara açılma kuvvetini karşılamak için kubbenin dayanakları olan sekiz ayak dış mekanda ağırlık kulelerine dönüşmüştür. Sinan bu eserinde ana mekânı tek kubbe altında birleştirmiş, ortadaki fil ayaklarından kurtulmuş ve merkezi plan şemasının gelebileceği son noktaya ulaşmıştır. Caminin dört köşesinde bulunan minareler simetri algısını güçlendirdiği gibi statik açıdan kubbeyi destekler niteliktedir.

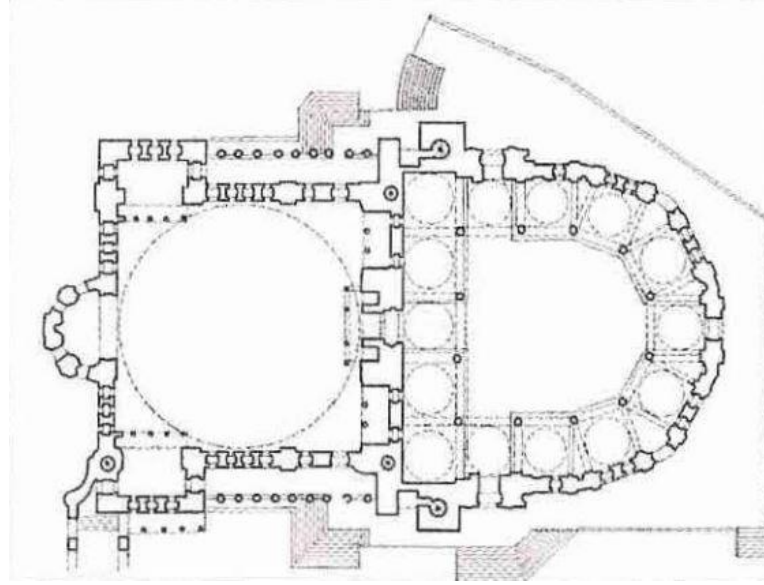
Şekil 2.43 Selimiye Camii planı [9]

Mimar Sinan'dan sonra inşa edilen anıtsal camilerin çoğu Sinan'ın getirdiği plan organizasyonlarına bağlı kalmaktadır. Sedefkâr Mehmed Ağanın tasarladığı, 1609 – 1620 tarihleri arasında inşa edilen Sultan Ahmed Camii bu anlamda bir merkezi kubbe ve dört yarım kubbe ile Şehzade Camiine benzemektedir.

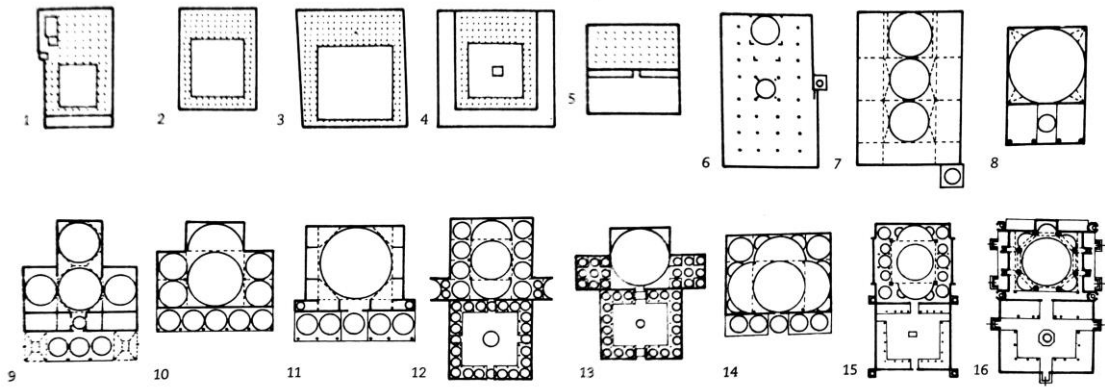
Şekil 2.44 Sultan Ahmed Camii planı [5]

1756 Yılında tamamlanan barok üsluba sahip Nur-u Osmaniye Camii'ne kadar klasik dönem plan şemaları tekrarlanmıştır. Nur-u Osmaniye Camii dört büyük kemer üzerine oturtulmuş tek kubbeli bir plan şemasına sahiptir. Revaklarla çevrili avlu geleneği sürdürülmesine rağmen avlunun yarım daire biçimine sahip olması yapıyı geleneksel plan şemasından farklılaştırmıştır.

Şekil 2.45 Nur-u Osmaniye Camii planı [45]

Cami mimarisinin tarihsel gelişimini özetlemek adına Kuban'ın Mimarlık Sözlüğünde Mescid-i Haram'dan Selimiye Camii'ne kadar olan gelişim aşamalarını kapsadığı şema Şekil 2.46'da özetlemiştir.

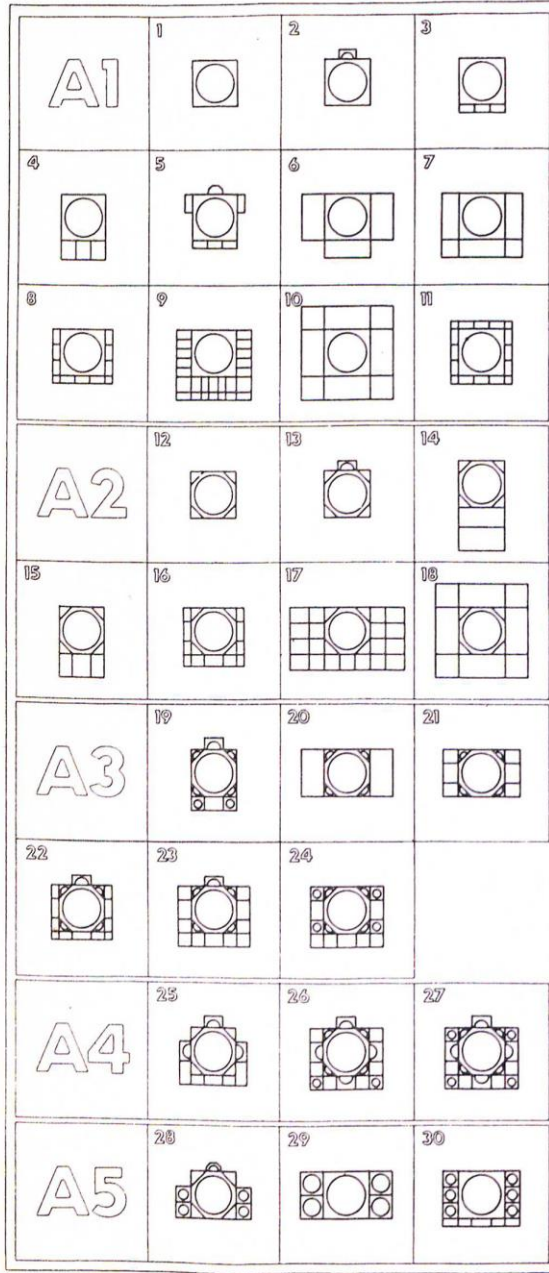

Caminin gelişimindeki aşamalar (planlar aynı ölçekte şematik olarak çizilmiştir), Celâl Esad Arseven'den.

1. Medine'de Harem-i Şerif.	9. Bursa'da Orhan Bey Camisi.
2. Samarra Camisi.	10. İstanbul'da Atik Ali Paşa Camisi.
3. Kahire'de Amr Camisi.	11. İstanbul'da İbrahim Paşa Camisi.
4. Kahire'de Ibn-i Tulun Camisi.	12. İstanbul'da II. Beyazıt Camisi.
5. Sivas'ta Ulu Cami.	13. İstanbul'da Sultan Selim Camisi.
6. Kayseri'de Ulu Cami.	14. Üsküdar'da Mihrimah Camisi.
7. Amasya'da Burmalı Minare Camisi.	15. İstanbul'da Süleymaniye Camisi.
8. Bursa'da Alaüddin Paşa Camisi.	16. Edirne'de Selimiye Camisi.

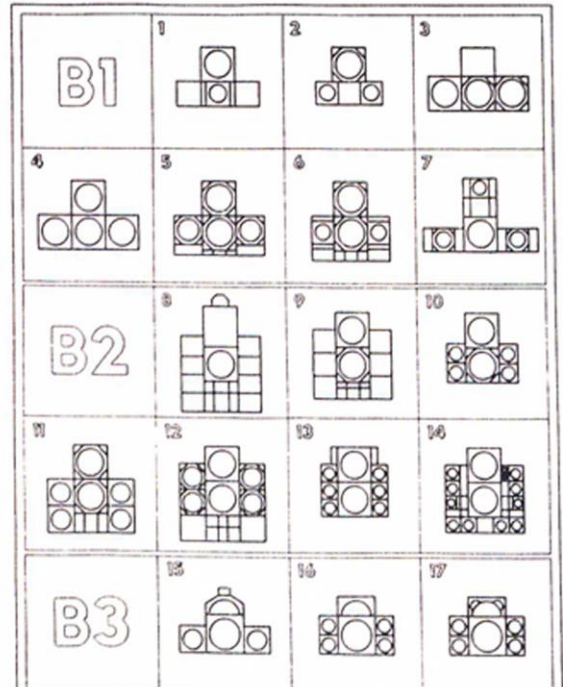
Şekil 2.46 Cami mimarisindeki gelişim aşamaları [22]

Koepf'un Osmanlı kubbeli camilerine yönelik yaptığı tipolojik inceleme bu anlamda verimli bir özet sunmaktadır (Şekil 2.47).

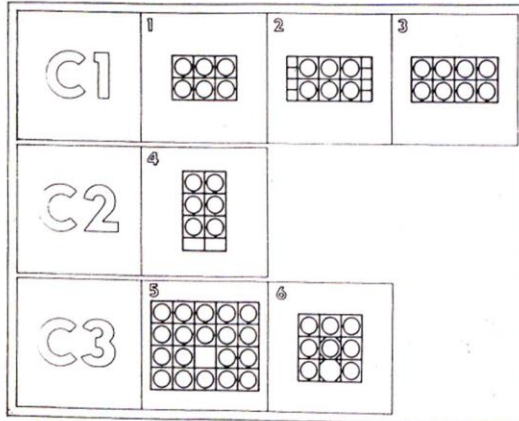

- 1 İznik, Yakub Çelebi Zaviyesi (1390)
- 2 Milas, Firuz Bey Camisi (1394)
- 3 Edirne, Gazi Mihal Camisi (1422)
- 4 Edirne, Muradiye Camisi (1429)
- 5 Bursa, II. Murat Camisi (1425)
- 6 Bursa, Orhan Camisi (1339)
- 7 İznik, Nilüfer Hatun İmareti (1388)
- 8 Bursa, Muradiye Camisi (1370)
- 9 Bursa, I. Beyazıt Camisi (1400)
- 10 İstanbul, Murat Paşa Camisi (1466)
- 11 Amasya, Beyazıt Camisi (1419)
- 12 Bursa, Yeşil Cami (1420)
- 13 Afyon, Gedik Ahmet Paşa Camisi (1472)
- 14 İstanbul, Mahmut Paşa Camisi (1462)
- 15 Tire, Yahşi Bey Camisi (1446)
- 16 İstanbul, Atik Ali Paşa Camisi (1496)
- 17 İstanbul, Rumi Mehmet Paşa Camisi

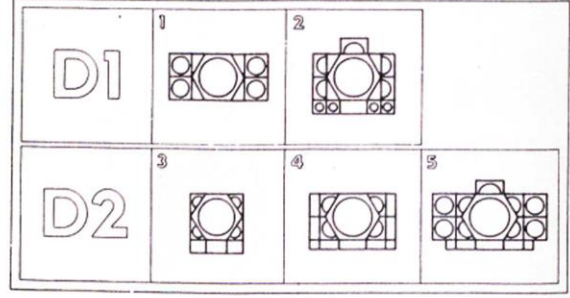
- 1 Bursa, Alaaddin Camisi (1335)
- Afyonkarahisar, Akmescit (1397)
- Kütahya, Pekmez Pazarı Camisi (1381)
- Kütahya, Kurşunlu Camisi (1377)
- İstanbul, Firuz Ağa Camisi (1491)
- Edirne, II. Beyazıt Camisi (1484)
- İstanbul, Çinili Cami (1640)
- Balat, İlyas Bey Camisi (1404)
- 2 İstanbul, Eyüb Camisi (Eski yapı, 1458)
- 3 İstanbul, I. Sultan Selim Camisi (1522)
- 4 İznik, Yeşil Cami (1390)
- İznik, Hacı Özbek Camisi (1333)
- 5 İstanbul, Nuru Osmaniye Camisi (1750 civarında)
- 6 Manisa, Muradiye Camisi (1586)
- 7 Eyüb, Silahi Mehmet Camisi
- 8 İstanbul, Bali Paşa Camisi (1504)
- 9 İstanbul, Zali Mahmut Paşa Camisi (1580)
- 10 Dimetoka, Çelebi Sultan Mehmet Camisi
- 11 Kayseri, Kurşunlu Camisi (1585)
- 12 Kastamonu, İbni Neccar Camisi (1353)
- Ahlal, Iskender Paşa Camisi (1568)
- Bursa, Emir Sultan Camisi (1804)
- 13 İstanbul, Zeynep Sultan Camisi (1769)
- 14 Malatya, Ulu Cami (1247)
- 15 Merzifon, Kara Mustafa Paşa Camisi
- 16 İstanbul, İbrahim Paşa Camisi (1551)
- Tokat, Ali Paşa Camisi
- 17 Manisa, Ulu Cami (1378)
- 18 Bilecik, Orhan Gazi Camisi
- 19 İstanbul, Laleli Camisi (1759)
- 20 Talkhatan Baba Camisi (1200 civarında)
- 21 İstanbul, Rüstem Paşa Camisi (1561)
- 22 Edirne, Selimiye Camisi (1568)
- 23 İstanbul, Mesih Mehmet Paşa Camisi (1585)
- 24 İstanbul, Yeni Valide Camisi (1708)
- 25 İstanbul, Nişancı Mehmet Paşa Camisi (1585 civarında)
- 26 İstanbul, Azapkapı Camisi (1577)
- 27 İstanbul, Eyüb Sultan Camisi (1800'den önce)
- 28 İstanbul, Davut Paşa Camisi (1485)
- 29 Manisa, Hatuniye Camisi (1488)
- 30 İstanbul, Mihrimah Camisi (1570)

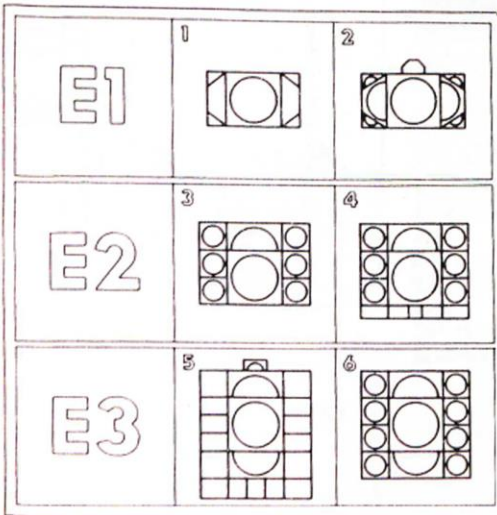
Şekil 2.47 Osmanlı dönemi kubbeli cami tipleri [46]

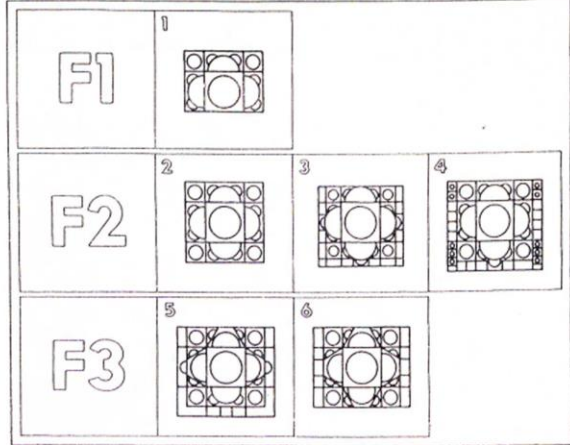
- 1 İstanbul, Zincirlikuyu Camisi (1500 civarında)
- 2 İstanbul, Piyale Paşa Camisi (1573)
- 3 Tire, Cami (16. yy.)
- 4 Antalya, Yivli Minare (1373)
- 5 Bursa, Ulu Cami (1400).
- 6 Edirne, Eski Cami (1414)

- 1 Edirne, Uç Şerefeli Cami (1440 civarında)
- İstanbul, Sinan Paşa Camisi (1556)
- 2 İstanbul, Hekimoğlu Ali Paşa Camisi (1734)
- 3 İstanbul, Sokullu Mehmet Paşa Camisi (1571)
- 4 İstanbul, Kara Ahmet Paşa Camisi (1555)
- 5 İstanbul, Atik Valide Camisi (1583)

- 1 Mut, Lal Ağa Camisi (1390)
- 2 İstanbul, Vefa Camisi (15.yy.)
- 3 Gözleve, Mimar Sinan Camisi (1552)
- 4 İstanbul, Fatih Camisi (Eski yapı, 1470)
- Konya, Selimiye Camisi
- 5 İstanbul, Kılıç Ali Paşa Camisi (1580)
- 6 İstanbul, Beyazıt Camisi (1505)
- 7 İstanbul, Süleymaniye Camisi (1550)

- 1 İstanbul, Üsküdar Mıhrimah Camisi (1547)
- 2 Diyarbakır, Fatih Paşa Camisi (1520)
- 3 İstanbul, Sultan Ahmet Camisi (1609)
- 4 İstanbul, Yeni (Valide) Camisi (1597- 1660)
- 5 İstanbul, Fatih Camisi (Yeni yapı, 1770 civarında)
- 6 İstanbul, Şehzade Camisi (1544)

Şekil 2.47 Osmanlı dönemi kubbeli cami tipleri (devamı) [46]

2.4 Günümüzde Dünyada ve Türkiye’de Cami Mimarisi

İslam coğrafyalarında cami mimarisi iklimsel, kültürel, sosyal ve ekonomik sebeplerle farklılaşmıştır. Bununla beraber siyasal, ekonomik, turistik ve diğer kültürlerin etkileşimine olanak sağlayan ilişkiler ile ülkelerin cami mimarisindeki üslupları birbirlerinden belli oranda etkilenmiştir. Endüstri devrimine kadar ülkelerdeki mimari

üslupları belirleyen temel ögeler bulundukları coğrafyanın iklimi, o yörede çıkan yapı malzemesi ve kültürel faktörler olurken, endüstri devriminden sonra yeni malzemelerin keşfi, yapı teknolojisinin gelişmesi, ülkeler arasındaki ulaşım ve iletişim ağının gelişmesi ve buna bağlı olarak kültürler arası etkileşimin artmaya başlaması ile mimaride yeni üslup arayışları ortaya çıkmıştır. 20. Yüzyılın başlarında ortaya çıkan uluslararası üslup (international style) ile yeni mimari akımların çok geniş coğrafyalara hitap edeceği işaret edilmiştir.

Bu gelişmelerden önce dünyanın bir çok yerinde din faktörü devlet erki içerisinde en güçlü ele sahip olmuştur. Dolayısıyla bu dönemlerde en önemli görülen yapılar, devletlerin prestij yapıları, camiler, katedraller, havralar ve diğer dinlere ait ibadethaneler üzerinden kurgulanmıştır. Sonraki yıllarda ise devlet yönetimlerinde din faktörünün etkisinin azalması ile anıtsal yapılar sanayi gücünü ve ekonomik gücü simgeleyen yapılara evrilmeye başlamıştır [47]. Sanayi devriminden önce Paris'in en önemli anıtsal yapısı Notre Dame Katedrali iken sanayi devriminden sonra onun yerini Eyfel Kulesi almıştır. Aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğu döneminde şehirlerin en ikonik yapılarını selatin camileri oluştururken Cumhuriyet döneminde inşa edilen prestij yapıları başkentin modern kamu binaları ve Boğaziçi Köprüsü olmuştur.

Dünya genelinde mimari anlamdaki gelişmelerin ve devlet ideolojilerindeki farklılaşmaların içerisinde İslam ülkelerindeki cami mimarisi farklı yönlerde gelişme kaydetmiştir. Dünya üzerinde yapılan çağdaş cami örnekleri, uluslararası cami tasarım yarışmaları ve İslam mimarisi üzerine yapılan bilimsel toplantılar değerlendirildiğinde Türkiye'nin dışındaki ülkelerde çağdaş cami mimarisi konusunun daha erken ele alındığı görülmektedir. 1973 yılında Pakistan'da inşası tamamlanan Vedat Dalokay'ın tasarladığı Kral Faisal Camii, 1980 yılında tamamlanan Bosna Hersek Visoko'daki Sherefudin Beyaz Cami (Sherefudin's White Mosque) ve 1990 yılında Endonezya'da yapılan İslam'da Yeni Mimari Anlatımlar Semineri [47], örnek olarak gösterilebilir. Türkiye'de de erken tarihlerde cami mimarisinde farklı arayışların görüldüğü girişimler olmuştur, ancak Kocatepe Camii yarışmasında olduğu gibi modern öneriler kabul görmemiştir. Şekil 2.48'de Kocatepe Camii yarışmasını kazanan, kubbe ve minare gibi sembolik ögeleri barındırmasına rağmen inşa edilmeyen Vedat Dalokay'ın önerisi ve yerine yapılan Hüsrev Tayla'nın projesi verilmiştir.

Şekil 2.48 Kocatepe Camii için Vedat Dalokay'ın önerisi ve Hüsrev Tayla'nın uygulanan projesi [31]

Cami mimarisi Osmanlı klasik çağı döneminde zirve noktasına ulaşmış, sonrasında ise Cumhuriyet dönemine kadar benzer plan şemaları tekrar edilmiştir. Cumhuriyet döneminde ise Kocatepe Camii yarışmasına kadar cami meselesi devletin kentsel planlama stratejileri içerisinde yer almamıştır [48]. Bu süreç içerisinde artan nüfusa paralel olarak oluşan ibadet mekânı ihtiyacını cami inşaatı konusunda herhangi bir denetime tabi tutulmayan dernekler ve vakıflar üstlenmiştir. Bu durumda yapılan camilerin tasarımları yeterli teknik ve kültürel altyapıya sahip olmayan camilerin potansiyel kullanıcılarının görüşleri ve ustaların becerileri doğrultusunda şekillenmiştir. Tarih içerisinde kubbeli cami mimarisinin en güzel örneklerinin ortaya çıktığı bu coğrafyada yaşayan cami kullanıcıları ve ustaları, çağın getirdiği imkân ve ihtiyaçları değerlendirmeden Osmanlı klasik çağı eserlerine öykünme eğiliminde bulunmuşlardır. Yetersiz kültürel altyapı, teknik bilgi ve ekonomik durum doğrultusunda yapılan bu girişimler, öykündükleri klasik camilerin kütsel oranlarından uzak, bağlam ile ilişkisiz ve mekân kalitesi yetersiz denemeler ortaya çıkarmıştır. Günümüzde bu sorunsal halen devam etmektedir. Bu sorunun temel nedenlerinden biri kaynak yetersizliği olarak görünse de, halktan ve hayırseverlerden toplanarak elde edilen kaynaklar doğru yönde kullanılmayıp, minare yüksekliği, şerefe sayısı, kubbe çapı gibi mimari nitelikten uzak, gereksiz harcamalarla sarf edilmekte ve yersiz gövde gösterilerine dönüşmektedir.

Şekil 2.49 Oransız cami örnekleri [48], [49], [50]

Halkın kendi imkanları ile yaptıkları camilerin yanında, son yarım yüzyılda devlet eliyle yapılan Kocatepe Camii, Sabancı Merkez Camii, Mimar Sinan Camii ve Çamlıca Camileri devrin anıtsal camileri olarak Osmanlı klasik dönem eserlerini taklit etmeyi sürdürmüştür. Bu camiler kendilerinden sonra yapılan camilere örnek teşkil etmiş ve çağdaş önerilerin kabul görmesini zorlaştırmıştır [51].

Diğer yandan Türkiye’de ve dünyada uygulanmış nitelikli çağdaş cami örnekleri gözlemlenmektedir. Bu anlamda Türkiye’de az sayıdaki nitelikli örnekler içerisinde Cengiz Bektaş’ın tasarladığı Etimesgut Camii, Behruz Çinici’nin tasarladığı TBMM Meclis Camii ve Emre Arolat’ın tasarladığı Sancaklar Camii sıralanabilir (Çizelge 2.1).

Çizelge 2.1 Türkiye’deki çağdaş camiler içerisinde üç örnek

		
Etimesgut Camii [52]	TBMM Meclis Camii [53]	Sancaklar Camii [54]
Mimar: Cengiz Bektaş	Mimar: Behruz Çinici	Mimar: Emre Arolat
Yer: Ankara / Türkiye	Yer: Ankara / Türkiye	Yer: İstanbul / Türkiye
Yıl: 1967	Yıl: 1989	Yıl: 2013

Türkiye’nin dışındaki ülkelerde uygulanmış çağdaş cami örnekleri içerisinde Zlatko Ugljen’in tasarladığı Sherefudin Beyaz Cami, LEFT Architects tarafından tasarlanan Amir

Shakib Arslan Camii ve Ibrahim Ma tarafından tasarlanan The Light of Allah Camii sıralanabilir (Çizelge 2.2).

Çizelge 2.2 Türkiye dışındaki çağdaş camiler içerisinde üç örnek

		
Sherefudin Beyaz Cami [55]	Amir Shakib Arslan Camii [56]	The Light of Allah Camii [57]
Mimar: Zlatko Ugljen	Mimar: LEFT Architects	Mimar: Ibrahim Ma
Yer: Visoko / Bosna-Hersek	Yer: Moukhtara / Lübnan	Yer: Xingping, Shaanxi / Çin
Yıl: 1980	Yıl: 2016	Yıl: 2015

2.5 Günümüzde İslam İbadet Mekânı Üst Örtü Arayışları

İslam ibadet mekânının hangi özelliklere sahip olması gerektiği Kuran’da tarif edilmediği gibi üst örtüsünün ne şekilde olacağı da belirtilmemiştir [23]. Bununla birlikte namazgâh olarak adlandırılan yapı biçiminin özelliklerinden biri herhangi bir üst örtü ile kapanmamasıdır [58]. Bu durumda cami tasarımlarında mimari üst örtü elemanlarından herhangi birinin kullanılmasında dini telkinler bağlamında bir sakınca yoktur. Günümüzde Türkiye’de inşa edilmiş cami yapılarında kubbenin dışındaki üst örtü elemanlarının kullanıldığı çok fazla görülmemekle beraber farklı denemeler mevcuttur.

Cumhuriyet döneminde inşa edilen camilerin çoğunluğunda klasik camilere öykünme çabası ile kubbe elemanı kullanılmıştır. Bununla beraber küçük ölçekli camilerde kırma çatılı uygulamalar yapılmıştır. Diyanet Vakfı’nın önerdiği tip cami projeleri de çatılı ve kubbeli camiler olarak planlanmıştır [59].

Günümüzde yapılan cami tasarımlarında kullanılan üst ört tercihlerini biçim ve üslup farklılıklarına göre 3 kategoride değerlendirmek anlamlı olacaktır.

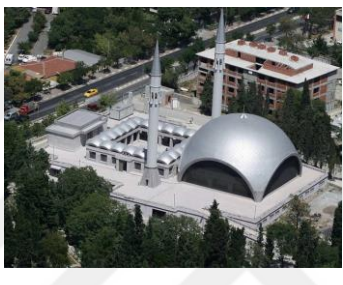
Birinci grupta Cumhuriyet dönemi içinde yapılan camilerde büyük çoğunluğu teşkil eden, betonarme strüktüre sahip olmasına rağmen klasik camileri taklit eden kubbeli

yapılar yer almaktadır. Bunlar içerisinde günümüzde en yaygın olarak bilinenler Kocatepe Camii, Ataşehir Mimar Sinan Camii, Adana Sabancı Camii ve Çamlıca camileri gösterilebilir.

İkinci grupta kubbe ögesinin çağdaş bir yorumunun yer aldığı, strüktürel yapısını ve dönemini inkâr etmeyen betonarme, çelik ya da ahşap kubbeli camiler yer almaktadır. Bunlara örnek olarak Vedat Dalokay'ın Kocatepe Camisi için sunduğu öneride betonarme kabuk sistem kullanılmıştır. Sonraları aynı sistem kısmen farklılaşarak birçok çağdaş camide denenmiştir. Şakirin Camii strüktürel olarak Dalokay'ın Kocatepe önerisine benzerken Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Camii'nde kubbe kırlangıç tavan yapı tekniği yorumlanarak çelik konstrüksiyon ile üretilmiştir. Köln Merkez Camiinde ise betonarme kabuk sistem kullanılmış, merkezi kubbe ve yarım kubbelerin soyutlandığı bir kütle organizasyonuna gidilmiştir.

Üçüncü grupta ise kubbe ögesinin yer almadığı farklı bir üst örtü biçiminin kullanıldığı camiler bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak TBMM Camii'nde betonarme strüktür ile kademeli düz çatı uygulanmıştır. Etimesgut Camii ise düz çatının uygulandığı farklı bir örnektir. Pakistan'daki Kral Faysal Camii'nde ise kırma plak çatı kullanılmıştır. Bu uygulamanın benzerleri Antalya'da Hacı Mehmet Gebizli Camii'nde ve Akçakoca Merkez Camii'nde tekrarlanmıştır. Kubbesiz çağdaş camiler için diğer bir örnek olarak Emre Arolat'ın tasarladığı Sancaklar Camii verilebilir.

Çizelge 2.3 Çağdaş camilerde üst örü biçimlenmeleri

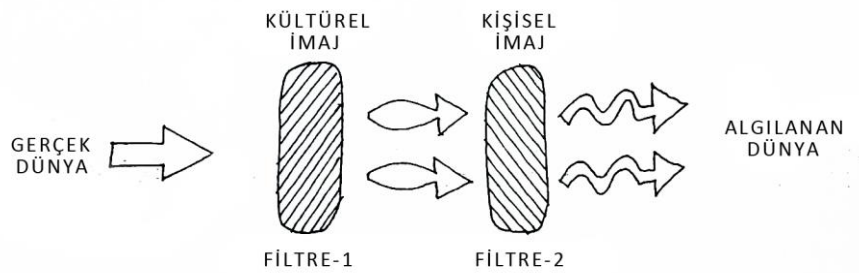
Klasik Camilere Öykünen Kubbeli Cami Örnekleri	Kubbenin Yorumlandığı Çağdaş Cami Örnekleri	Kubbesiz Çağdaş Cami Örnekleri
		
Kocatepe Camii [60]	Vedat Dalokay'ın Kocatepe Camii Önerisi [31]	TBMM Camii [61]
		
Ataşehir Mimar Sinan Camii [62]	Şakirin Camii [31]	Etimesgut Camii [63]
		
Adana Sabancı Camii [64]	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Camii [65]	Şah Faysal Camii [66]
		
Çamlıca Camii [67]	Köln Merkez Camii [68]	Sancaklar Camii [54]

2.6 Mekân Algısı

Mimarlıkta algı konusu üretilen mimari mekânların tasarımcılar ya da kullanıcılar tarafından değerlendirilme biçimlerinin incelenmesi konusunda önem arz etmektedir. Ertürk, mimari tasarım ve psikoloji çalışmaları için insanların çevrelerini algıma biçimlerinin, algıyı etkileyen faktörlerin incelenmesinin, mimarlık mesleği ve eğitimi açısından önemini vurgulamıştır [14]. Çağdaş cami mimarisinde kubbe ögesinin algısal etkisinin incelendiği bu çalışmada genel anlamda algı konusu ve mekân algısı, cami mimarisinde mekân algısı ve kubbe ögesinin algısal boyutu ele alınacaktır.

Algının tanımları içerisinde 1974 yılında Caudwell'in ve 1976 yılında Baymur'un yaptıkları tanımlar açıklayıcı niteliktedirler. Caudwell algıyı "İnsanın duyuları yoluyla gerçeklikten aldığı şey" olarak tanımlarken [69], Baymur ise algıyı duyu organlarının beyne ilettiği uyarımların gruplar halinde örgütlendiği, aynı zamanda anlam kazandığı bir olgu olarak tanımlamıştır [70].

Aynı uyarıcıların farklı kişilerde farklı biçimlerde algılanmasının sebeplerinin incelenmesi bu çalışmadaki uygulama aşamasının değerlendirilebilmesi için önem arz etmektedir. Gerçek dünya tek iken algılanan dünyanın kişiden kişiye farklılaşmasını açıklamak için Rapoport'un filtre modeli faydalı olmaktadır (Şekil 2.58) [13]. Bu modele göre gerçek dünyadan elde edilen çok sayıda uyarıcı kültürel imaj ve kişisel imaj filtreleri ile ayıklanarak algılanan dünyayı oluşturur.

Şekil 2.50 Rapoport'un filtre modeli [13]

Algı konusunda literatürdeki ilk çalışmalardan birinin sahibi Gibson, algıyı literal algı (literal) ve şematik algı (schematic) olmak üzere iki farklı mekanizma olarak ele almıştır [10]. Literal algıda renkler, dokular, yüzeyler, sınırlar, eğimler, biçimler ve boşluklar olmak üzere mekânın fiziksel özellikleri ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla daha nesnel

bir algı mekanizmasıdır. Şematik algı ise deneyimlerin ön plana çıktığı, anlam ve faydaya dayalı bir algı mekanizmasıdır. Bireylerin ilgili oldukları objeler, yerler, insanlar, işaretler ve yazılı sembollerin etkili olduğu daha öznel bir algı mekanizmasıdır. Şematik algı yere, zamana, geçmiş deneyimlere hatta o esnadaki ruh haline göre değişiklik gösterebilmektedir [10]. Farklı kişilerin aynı mekânı farklı biçimlerde algılamalarını Gibson şematik algı mekanizması ile açıklamaktadır. Ittelson ve meslektaşları, şematik algıyı etkileyen faktörler olarak; geçmiş deneyimlere, kişilerin ihtiyaçlarına, değerlerine, yaklaşımlarına ve toplumsal kabullere yer vermiştir [12]. Erkman, çevrede insanın algılayabileceğinden daha fazla uyarıcı bulunduğunu, bu uyarıcıların seçilip algılanması kişinin ilgisi ve özellikleri ile bağlantılı olduğunu söyler. Örneğin tarihi çevrede yaşayan ve bulunduğu yere aşina olan kişi ile turistik amaçlı olarak orada bulunan kişinin algılama öncelikleri farklı olmaktadır [71]. Erkman'ın bu ifadeleri Gibson'ın şematik algı söylemini destekler niteliktedir.

Gibson'un literal algı ve şematik algı olarak tanımladığı mekanizmaları Rapoport algı dünyası (perceptual world) ve çağrışım dünyası (associational world) ifadeleri ile açıklamaktadır. Algı dünyasının çağrışım dünyası için gerekli olduğunu ancak tek başına yeterli olmadığını dile getirir [13].

Ertürk, Gibson ve Rapoport'un söylemlerini özetleyerek iki algı mekanizmasının özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamıştır [14].

"Literal Algı:

- *Dünyanın maddesel ya da mekânsal algısı,*
- *Çevrenin doğrudan deneyimi,*
- *Değişmez bir geri plan,*
- *Evrensel,*
- *Renk, doku, yüzey, kenar, eğrilikler, biçimler algısı,*
- *Uyarma olayı ile ilişkili,*
- *Anlama ve zihinsel işlemlere bağımlı değil,*
- *Şematik algının ön koşulu*

Şematik algı:

- Anlamlı ve yararlı şeyler dünyası
- Alışkın olduğumuz nesneler, yerler, kişiler, işaretler, yazılı simgeler dünyası,
- Günlük algı,
- Zaman içinde bireyden bireye değişen, öznel,
- Seçici”

Mekân algısı ile ilgili genel tanımlar ve literatürdeki yaklaşımların özeti yukarıda verilmiştir. Bu konunun cami mimarisi ile ilişkisi ve kubbe ögesinin algısal boyutu bu tezin alan çalışmasının kavramsal temelini oluşturmak açısından önem arz etmektedir.

2.7 Cami Mimarisinde Mekân Algısı ve Kubbenin Algısal Boyutu

Mekân algısı konusu cami mimarisi ve kubbe özelinde ele alındığında literal ve şematik algı mekanizmaları anlamlı bir ayrım oluşturmaktadır. Cami yapılarında algıyı etkileyen ilk unsur olarak literal algı mekanizması ele alınabilir. Herhangi bir mimari yapıda olduğu gibi cami yapılarında da biçim, yüzey, doku, renk, malzeme ve oran gibi nesnel öğeler etkili olmakta ve deneyimleyen kişinin algısında rol oynamaktadır. Bir mimari ürün olarak cami yapılarının gözlemci tarafından algılanmasında mimarın bahsi geçen nesnel öğeleri kullanma biçimi etkili olmaktadır. Klasik Osmanlı camilerinde oran, denge, renk ve malzeme gibi öğelerin tutarlı bir biçimde kullanılması bu yapıların beğenilmesinde açıklayıcı olabilmektedir.

Diğer yandan, günümüzde sıkça rastlanan, klasik camilere öykünme çabası içerisindeki örneklerde, biçimsel ve oransal anlamda aynı başarı yakalanamamış olmasına rağmen bu yapıların ilgi görmesi ve talep edilmesi literal algı mekanizması ile açıklanamamaktadır. Bu durum için şematik algının öne sürdüğü öznel öğeler incelenmelidir.

Gestalt ilkeleri ile ifade edilen, bütünün bir parçası olarak görülmüş olan bir biçimin daha sonra farklı bir yerde tekrar görüldüğünde bütünü hatırlatma eğiliminde olması bu anlamda dikkate alınması gereken bir konudur [11]. Klasik Osmanlı cami mimarisinde kullanılan kubbe ve minare öğelerinin günümüz camilerinde tekrar

görünmesi diğer mimari elemanları ile birlikte estetik anlamda başarılı bir bütünü oluşturan klasik camileri anımsatmaktadır. Bu durum, bütünsel olarak aynı oransal dengeye sahip olmasa bile günümüzde yapılan bu cami örneklerinin gözlemci tarafından beğenilmesine açıklama getirebilmektedir.

Algılamada geçmiş deneyimlerin etkisini Baymur şu örnek ile açıklamaktadır: Bir kez mandalina yemiş olan bir çocuğun daha sonra sadece kokusunu duymasıyla birlikte mandalınanın tüm özellikleri zihninde canlanır [70]. Benzer şekilde klasik Osmanlı camilerinden birini görmüş olan kişi daha sonra kubbeli bir yapı gördüğünde onu aklındaki cami imgesi ile bağdaştırıp tüm özellikleri ile klasik bir Osmanlı camisini anımsamaktadır.

Görüldüğü üzere bellek ve hafızanın algılama olayı üzerindeki rolü büyüktür. Kişisel bellek ve geçmiş deneyimlerin yanı sıra, günümüzde cami algısının oluşmasında kültürel birikimin meydana getirdiği toplumsal bellek önemli rol oynamaktadır. Bu konuda Appleyard, bir binanın ya da yerin hatırlanmasında etkili olan faktörler arasında, toplum için o yerin kültürel anlamına ilişkin yaptığı çağrışımlardan bahsetmiştir [72]. Bu anlamda Rapoport'un filtre modelindeki "kültürel imaj" bireyin zihnindeki cami algısının oluşumunda kültürel birikimin önemini ortaya koymaktadır [13]. Türkiye'de cami mimarisine yönelik toplumsal kabullerin oluşmasında, toplumun kubbeli cami mimarisinin en güzel örneklerinin meydana çıktığı döneme tanıklık etmesi etkili olmaktadır. Osmanlı devletinin siyasal, askeri ve ekonomik anlamda en başarılı olduğu dönemde mimari ve sanatsal gelişmelerin de zirve noktaya ulaşmış olması; toplum belleğinde dönemin mimari eserleri ile mimari ve sanatsal anlamdaki başarı olgusunu bağdaştırmaktadır. Özet olarak; Türkiye'de yaygın bir eğilim olarak görülen mimari bir üst örtü elemanı olan kubbe biçiminin klasik Osmanlı dönemi camilerini çağrıştırması, ve bu yapı tipinin ait olduğu dönemin mimari ve sanatsal başarısı ile ilişkilendirilmesi toplum belleğindeki cami algısının oluşmasında etkili olmaktadır. Bu ilişkiler toplum belleğinde yaygın olarak yer alan; cami ve kubbe algısını açıklamak için kurulan Şekil 2.59'daki çağrışımlar zinciri ile ifade edilmiştir.

Şekil 2.51 Türkiye’de toplumsal kabullere yönelik cami algısında çağrışımlar zinciri.

2.8 Mimarlık Eğitiminde Algılama Becerisi ve İslam İbadet Mekânları

Çağdaş cami mimarisinde kubbenin algısal etkisinin mimari eğitim seviyesine göre farklılaşmasının incelendiği bu tezde Türkiye’deki mimarlık eğitiminin bu konudaki rolünü ele alma ihtiyacı duyulmuştur. Bu konu, mimarlık eğitiminde algılama becerisi ve cami mimarisi olmak üzere iki kısımda incelenmiştir.

Alan çalışmasında mimarlık öğrencilerinin algıları üzerinden yorumlama yapılacağı için mimarlık eğitiminde öğrenciye biçimsel kavrayış ve algılama becerisine yönelik çıktılar sağlayan dersleri tespit etmek önem arz etmektedir. Ertürk, doktora tezinde mimari çevrenin algılanması konusuna değinmiş ve mimarlık eğitiminde estetik yeteneklerin ve becerilerin uyarılması gerekliliğini vurgulamıştır. Aynı zamanda tasarımcıların biçimsel kavrayış becerilerini geliştirmek için temel tasar eğitiminin öneminden bahsetmiştir [14]. İnceleme kapsamında Temel Tasarım dersleri bu anlamda değerlendirilmiştir. Bunun yanında doğrudan algılama konusuna değinilmese de öğrencilerin kültürel alt yapılarını güçlendirerek algılama becerilerinin gelişmelerine katkı sağlayan dersler ve uygulamalar bulunmaktadır. Mimarlığa giriş dersleri, mimarlık tarihi ve sanat tarihi dersleri, proje derslerinin konsept araştırmaları ve analiz süreçleri, teknik geziler ders dışı atölye çalışmaları ve beraberinde sayılabilecek çok sayıda uygulama öğrencilerin mesleki birikimlerine katkı sağlayarak dolaylı yoldan biçimsel kavrayış ve algılama becerilerinin gelişmesinde katkı sağlamaktadır.

Diğer yandan cami mimarisi ve kubbe ögesi etrafında kurgulanan alan çalışmasında mimarlık öğrencilerinin bilgi ve farkındalıkları hakkında görüş sahibi olmak önem arz etmektedir.

Bu iki konunun değerlendirilmesinde mimarlık okullarındaki müfredat programları incelenmiş ve ilgili dersler tespit edilmiştir. Türkiye’de mimarlık diplomasını veren

eğitim kurumlarının üniversiteler olması nedeniyle okulların internet sitelerinden ders içeriklerine ulaşılabilen 74 üniversite incelenmiş ve bu üniversitelerde algılama becerisi ve cami mimarisi konularını ele alan dersler listelenmiştir. EK A'daki tabloda tüm listeye erişilebilmektedir.

Tablodan görüldüğü üzere incelenen mimarlık okullarının tümünde temel tasarım, çevre psikolojisi, mekân algısı, görsel algı ve biçim gramerleri doğrultusundaki derslerden en az biri bulunmaktadır. Bununla birlikte yukarıda bahsedilen, bu konuya dolaylı olarak katkı sağlayan dersler ve uygulamalar mevcut olup, tabloda gösterilmemiştir. Diğer yandan incelenen 74 okulun 67'sinde İslam mimarisi ve cami mimarisi konularının ele alındığı derslerden en az biri mevcuttur. Çoğunlukla bu tarz içerikler mimarlık tarihi, Osmanlı ve Selçuklu mimarlığı, Mimar Sinan, İslam sanatı ve cami mimarisi doğrultusunda kurgulanan derslerde görülmektedir.

Türkiye'deki mimarlık okulları genel olarak değerlendirildiği zaman, mimarlık eğitimi içerisinde biçimsel kavrayış ve algılama becerisine yönelik uygulamalar ve ibadet mekânları ve İslam mimarisine yönelik derslerin yer aldığı görülmektedir. Bu derslerde belirtilen konulara ders süresi içerisinde ne kadar zaman ayrıldığı ve hangi seviyede ele alındığı konusu incelemenin sınırlılıkları kapsamında göz ardı edilmiştir. Bahsi geçen derslerin okulların müfredat programlarında yer alıyor olması, mimarlık eğitimi süresince öğrencilerin belli bir seviyede algılama becerisine ve İslam ibadet yapıları hakkında belli bir bilgi ve kültür seviyesine ulaştığını düşündürmektedir.

ALAN ÇALIŞMASI: KUBBENİN ALGISAL ETKİSİNİN MİMARİ EĞİTİM SEVİYESİNE GÖRE FARKLILAŞMASININ İNCELENMESİ

3.1 Metodoloji

Türkiye’deki çağdaş cami mimarisi sorunsalı çerçevesinde yapılan tartışmalar kullanıcıların, idarecilerin ve mimarların görüşleri etrafında şekillenmektedir. Bireylerin cami mimarisi konusundaki görüşlerinin şekillenmesinde kültürel alt yapıları, geçmiş deneyimleri ve bu konuya yönelik bilgi birikimleri etkili olmaktadır. Türkiye’deki mimarlık eğitiminde cami mimarisi ve algılama becerisine yönelik içeriklerin incelemesi tezin literatür kısmında yapılmış ve önemli bir oranda mimarlık okullarında bu konuları içeren derslerin varlığı saptanmıştır. Buradan yola çıkarak, cami mimarisi konusunda görüş belirten mimarların edindikleri mesleki eğitimin bir sonucu olarak bu konuda belli bir seviyede algılama becerisine ve teorik bilgiye sahip oldukları düşünülmektedir. Bu tezin alan çalışması ile bireylerin cami mimarisi konusundaki algılarının farklılaşmasında mimarlık eğitiminin rolünün incelenmesi amaçlanmıştır.

Bireylerdeki cami algısının oluşmasında camilerin yapı elemanlarına ilişkin toplumsal kabullerin etkisi mevcuttur. Camiyi oluşturan yapı elemanları içerisinde üst örtü elemanı olarak kubbe ögesi algıyı etkileyen önemli bir unsurdur. Bu sebeple, çağdaş cami mimarisi üzerine algı incelemesinin yapıldığı bu çalışma kubbe elemanı ile sınırlandırılmıştır.

Çağdaş cami mimarisinde kubbe ögesinin algısal etkisinin mimari eğitim seviyesine göre farklılaşmasını inceleyebilmek için mimari eğitim sürecinde farklı aşamalarda bulunan öğrencilerin konuya ilişkin algılarının kıyaslanmasına karar verilmiştir. Bu amaçla, farklı

iki öğrenci grubu arasındaki algı farklılığının daha net ortaya çıkması için mimarlık eğitiminin henüz başında olan öğrenciler ile mimarlık eğitimlerini tamamlamak üzere olan öğrencilerin yaklaşımları ele alınmıştır. Bu iki gruptaki öğrencilerin algı farklılıklarını ölçmek için farklı yapı tipleri hakkındaki görüşlerinin incelenmesine karar verilmiştir. Bu incelemenin yapılabilmesi için seçilen örneklerin yer aldığı anket uygulaması yapılmıştır.

3.1.1 Araştırma Soruları ve Alt Hipotezler

Çağımızda cami mimarisinde kubbenin algısal etkisinin incelendiği bu tezin ana hipotezi, mimari eğitim seviyesi arttıkça cami algısında kubbe ögesine ilişkin kolektif imgenin baskın rolünün azaldığı yönündedir. Bu yaklaşıma yönelik araştırma soruları ve alt hipotezler Çizelge 3.1’de gösterilmiştir.

Çizelge 3.1 Araştırma soruları ve hipotezler

Araştırma Soruları	Hipotezler
Araştırma Sorusu - 1: Katılımcıların zihinlerindeki cami imajına dair yer alan mimari elemanlar içerisinde kubbenin yeri hangi düzeydedir ?	Hipotez – 1: Katılımcıların zihinlerindeki cami imajında kubbe elemanı baskın tercihlerden biri olacaktır.
Araştırma Sorusu - 2: Katılımcıların yeni yapılacak bir cami için klasik ya da çağdaş bir üsluba sahip olması konusundaki tercihleri arasında mimari eğitim seviyesine göre farklılık oluşacak mıdır ?	Hipotez – 2: Mimarlık 4. sınıf öğrencilerinin çağdaş üslup tercih yüzdeleri mimarlık 1. sınıf öğrencilerinin çağdaş üslup tercih yüzdelerine göre daha yüksek çıkacaktır.
Araştırma Sorusu - 3: Katılımcıların bir caminin sahip olması gereken özellikleri konusundaki fikirleri arasında mimari eğitim seviyesine göre farklılık oluşacak mıdır ?	Hipotez – 3: Mimarlık 4. sınıf ve 1. sınıf öğrencileri arasında bir caminin sahip olması gereken özellikleri konusundaki fikirleri farklılaşacaktır.
Araştırma Sorusu - 4: Katılımcıların çağdaş cami örneklerinin cami tasarımına uygunluğu konusundaki fikirleri arasında mimari eğitim seviyesine göre farklılık oluşacak mıdır ?	Hipotez – 4: Mimarlık 4. sınıf öğrencileri 1. sınıf öğrencilerine göre çağdaş cami örneklerine cami tasarımına uygunluğu açısından daha ılımlı yaklaşacaklardır.
Araştırma Sorusu - 5: Katılımcıların cami işlevine sahip olmayan klasik kubbeli yapıların cami tasarımına uygunluğu açısından değerlendirmeleri arasında mimari eğitim seviyesine göre farklılık oluşacak mıdır ?	Hipotez – 5: Mimarlık 4. sınıf öğrencileri 1. sınıf öğrencilerine göre, gördükleri yapıların mimari özelliklerine daha hakim olacaklardır. Bu sebeple, bu yapıların cami tasarımına uygunlukları açısından değerlendirmeleri 1. sınıf öğrencilerine göre olumsuz yönde farklılaşacaktır.

3.1.2 Örnek Seçimi ve Seçilen Örneklerin Tanıtılması

Tezin alan çalışmasında algı farklılığını ölçmek için kullanılacak farklı özelliklere sahip örnekler belirlenmiştir. Belirlenen örneklerin seçimi için üslup, üst örtü biçimleri ve işlev olmak üzere üç tanımlayıcı özelliğin kombinasyonlarından oluşan altı kategoride örnek grupları oluşturulmuştur.

Üslup konusu güncel cami mimarisi tartışmalarında sıkça dile getirilen “klasik tarz” ve “çağdaş tarz” olguları üzerinden ele alınmıştır. Klasik üsluptaki örnekler ya tarihi yapılardan, ya da yakın zamanda inşa edilmiş olmasına rağmen tarihi yapıları taklit eden yapılardan seçilmiştir. Çağdaş üsluptaki örnekler ise biçimi ve strüktürü ile geleneksel yapılardan ayrılan, ya da geleneksel formların günümüz imkân ve ihtiyaçları doğrultusunda yorumlanarak kullanıldığı örneklerden seçilmiştir.

Seçilen örneklerin üst örtü biçimlenmeleri bağlamında ayrışması kubbe ögesinin ya da farklı bir üst örtü tekniğinin yer almasına göre ayrılmıştır. Bu noktada kubbenin yapım tekniğinin değiştiği ve biçiminin çağdaş bir yorum ile kullanıldığı örneklerde kubbenin var olduğu gruplara dâhil edilmiştir.

İşlev konusundaki ayrışma ise yapının cami işlevine sahip olması veya farklı işlevlerden birine sahip olmasıyla gerçekleşmektedir. Bu kategoride caminin dışında kilise, hamam, türbe, kütüphane, spor merkezi, kültür merkezi, bilim akademisi, parlamento binası ve banka binası bulunmaktadır. Bu sınıflandırmalar doğrultusunda oluşturulan altı grup şu şekildedir:

- 1. Grup: Kubbenin yorumlandığı çağdaş üsluptaki cami örnekleri.
- 2. Grup: Kubbenin yer almadığı çağdaş üsluptaki cami örnekleri.
- 3. Grup: Kubbeli klasik üsluptaki cami örnekleri
- 4. Grup: Kubbenin yorumlandığı, çağdaş üsluptaki, camiden farklı işleve sahip yapılar (bilim akademisi, parlamento binası, banka binası).
- 5. Grup: Kubbenin yer almadığı, çağdaş üsluptaki, camiden farklı işleve sahip yapılar (kütüphane, spor merkezi, kültür merkezi).

- 6. Grup: Kubbeli klasik üsluptaki camiden farklı işleve sahip yapılar (kilise, hamam, türbe)

Alan çalışmasında kullanılacak örnek gruplarının özellikleri Çizelge 3.2’de verilmiştir.

Çizelge 3.2 Örnek gruplarının sınıflandırılma kriterleri

	1. GRUP	2. GRUP	3. GRUP	4. GRUP	5. GRUP	6. GRUP
USLUP	Çağdaş	Çağdaş	Klasik	Çağdaş	Çağdaş	Klasik
KUBBE	Var	Yok	Var	Var	Yok	Var
İŞLEV	Cami	Cami	Cami	Camiden farklı	Camiden farklı	Camiden Farklı

Alan çalışmasında kullanılacak görseller yapı işlevi hakkında doğrudan bilgi vermeyecek şekilde düzenlenmiştir. Örneğin bir cami yapısının yanındaki minare ve kubbesinin üzerindeki alem kadrja girmeyecek şekilde kırılmıştır. Bununla birlikte bir kilisenin kubbesinin üzerindeki haç ya da diğer simgesel öğeler görsellere alınmamıştır. Kullanılmak istenen görsellerin üzerindeki yazılar ve tezyinat yapı işlevi hakkında bilgi veriyorsa o görsel tercih edilmemiştir. Renk faktörünün algıyı etkilememesi için görseller gri tonlamalı olarak kullanılmış, buna elverişli olmayan görseller tercih edilmemiştir. Örneklerin tamamı dış mekândan ve yakın açılar ile çekilmiş fotoğraflardan oluşturulmuştur. Görsellerin elde edilmesinde erişilebilen örnekler içerisinde bu hassasiyetler doğrultusunda seçim yapılmıştır.

Kubbenin çağdaş bir yorum ile kullanıldığı cami örneklerinin yer aldığı 1. grupta 2003 yılında inşaatı tamamlanan Adnan Kazmaoğlu’nun tasarladığı Yeşilvadi Camii, 2009 yılında hizmete açılan Hüsrev Tayla’nın tasarladığı Karacaahmet Şakirin Camii ve 2017 yılında ibadete açılan Alman mimar Paul Böhm’ün tasarımı Köln Merkez Camii yer almaktadır. Bu gruptaki yapılar alan çalışmasında kullanıldığı şekli ile simgesel öğelerden arındırılmış ve gri tonlamalı olarak Çizelge 3.3’te verilmiştir.

Çizelge 3.3 Grup-1'e ait görseller.

1. GRUP: Kubbenin yorumlandığı çağdaş üsluptaki cami örnekleri		
A black and white photograph of the Yeşilvadi Camii, featuring a large, dome-like structure with a series of vertical supports and a wide, open base.	A black and white photograph of the Karacaahmet Şakirin Camii, showing a large, dome-like structure with a series of vertical supports and a wide, open base.	A black and white photograph of the Köln Merkez Camii, showing a large, dome-like structure with a series of vertical supports and a wide, open base.
Yeşilvadi Camii [73]	Karacaahmet Şakirin Camii [74]	Köln Merkez Camii [75]

Kubbesiz çağdaş cami örneklerinin yer aldığı 2. grupta 1989 yılında ibadete açılan Heykeltraş Hakkı Atamulu'nun tasarladığı Derinkuyu Park Camii, 2013 yılında tamamlanan Emre Arolat'ın eseri Sancaklar Camii ve Vedat Dalokay'ın 1988 yılında Pakistan'da yaptığı Şah Faysal Camii bulunmaktadır. Bu gruptaki yapılar alan çalışmasında kullanıldığı şekli ile simgesel öğelerden arındırılmış ve gri tonlamalı olarak Çizelge 3.4'te verilmiştir.

Çizelge 3.4 Grup-2'ye ait görseller.

2. GRUP: Kubbesiz çağdaş üsluptaki cami örnekleri		
A black and white photograph of the Derinkuyu Park Camii, showing a long, low building with a series of vertical supports and a wide, open base.	A black and white photograph of the Sancaklar Camii, showing a large, dome-like structure with a series of vertical supports and a wide, open base.	A black and white photograph of the Şah Faysal Camii, showing a large, dome-like structure with a series of vertical supports and a wide, open base.
Derinkuyu Park Camii [76]	Sancaklar Camii [54]	Şah Faysal Camii [66]

Klasik üsluba sahip kubbeli camilerin yer aldığı 3. grupta 2012 yılında ibadete açılan Hilmi Şenalp'in tasarladığı Ataşehir Mimar Sinan Camii, temeli 2013 yılında atılan ancak henüz ibadete açılmayan Çamlıca Camii, ve Hüsrev Tayla'nın tasarladığı 1987 yılında ibadete açılan Kocatepe Camii bulunmaktadır. Bu gruptaki yapılar alan çalışmasında kullanıldığı şekli ile simgesel öğelerden arındırılmış ve gri tonlamalı olarak Çizelge 3.5'te verilmiştir.

Çizelge 3.5 Grup-3'e ait görseller.

3. GRUP: Klasik kubbeli cami örnekleri		
		
Ataşehir Mimar Sinan Camii [62]	Kocatepe Camii [77]	Çamlıca Camii [78]

Kubbenin yorumlandığı çağdaş üslupta tasarlanan camiden farklı işlevlere sahip yapıların yer aldığı 4. grupta Roy Grounds'un tasarladığı Canberra'daki bilim akademisi, Norman Foster'ın tasarladığı Berlin Parlamento binasının cam kubbesi ve Oklahoma'daki devlet bankasının kubbesi yer almaktadır. Bu gruptaki yapılar alan çalışmasında kullanıldığı şekli ile gri tonlamalı olarak Çizelge 3.6'te verilmiştir.

Çizelge 3.6 Grup-4'e ait görseller.

4. GRUP: Klasik kubbeli cami örnekleri		
		
Canberra Bilim Akademisi [79]	Berlin Parlamento Binası [80]	Oklahoma Devlet Bankası [81]

Camiden farklı işlevlere sahip, kubbesiz çağdaş yapıların bulunduğu 5. grupta 1962 yılında kullanıma açılan Rockville'deki Ulusal Tıp Kütüphanesi, 2006 yılında projelendirilen Langreo'daki Spor ve Eğlence Merkezi ve 2012 yılında Bakü'de inşa edilen Zaha Hadid'in tasarımı Haydar Aliyev Kültür Merkezi yer almaktadır. Bu gruptaki yapılar alan çalışmasında kullanıldığı şekli ile gri tonlamalı olarak Çizelge 3.7'te verilmiştir.

Çizelge 3.7 Grup-5'e ait görseller.

5. GRUP: Kubbenin yer almadığı çağdaş üsluptaki camiden farklı işleve sahip yapılar		
Ulusal Tıp Kütüphanesi [82]	Spor ve Eğlence Merkezi [83]	Haydar Aliyev Kültür Merkezi [84]

Kubbeli, klasik üsluptaki, camiden farklı işleve sahip yapıların bulunduğu 6. grupta 1715 yılında tamamlanan, Dubrovnik'te yer alan St. Blasius Kilisesi, inşası 1583 yılında tamamlanan Mimar Sinan'ın eseri, Kılıç Ali Paşa hamamı ve Türkmenistan'ın Mevr şehrinde 1157 yılında inşa edilen Sultan Sencer Türbesi yer almaktadır. Bu gruptaki yapılar alan çalışmasında kullanıldığı şekli ile simgesel öğelerden arındırılmış ve gri tonlamalı olarak Çizelge 3.8'de verilmiştir.

Çizelge 3.8 Grup-6'ya ait görseller.

6. GRUP: Kubbeli, klasik üsluptaki, camiden farklı işleve sahip yapılar		
St. Blasius Kilisesi [85]	Kılıç Ali Paşa Hamamı [86]	Sultan Sencer Türbesi [87]

Anket uygulamasının ana kısmını seçilen örneklerin oluşturduğu sorular teşkil etmektedir. Bunlar ile birlikte kubbenin algısal etkisinin ölçümüne yönelik diğer soruların olduğu anket uygulaması yapılmıştır.

3.1.3 Katılımcı Grubu

Anket uygulamasının yapılacağı katılımcı grubuna karar verilmesinde tezin temel inceleme konusu olan kubbenin algısal etkisinde mimarlık eğitiminin rolü göz önüne alınmıştır. Buradan yola çıkarak, birinci grubu mimarlık eğitiminin henüz başında olan 1. sınıf öğrencileri, ikinci grubu ise mimarlık eğitimini tamamlamak üzere olan 4. sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Örneklem grubun seçiminde küme örnekleme, karar örnekleme ve kolaylıkla bulunabilen örnekleme yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Çalışma evrenini Türkiye’deki mimarlık okullarındaki tüm 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencileri teşkil etmektedir. Bu anlamda Türkiye’deki her bir mimarlık okulu çalışma evrenin içerisinde yer alan doğal olarak oluşmuş alt kümeler olarak kabul edilebilir. Örneklem grubunun bu alt kümeler içerisinde, yani belli başlı üniversiteler içerisinde seçilmesi kararı küme örnekleme yöntemi ile verilmiştir. Bu alt kümeler içerisinde çalışma evrenini en iyi temsil edeceği düşünülen kümelerin seçilmesi karar örnekleme yöntemi ile elde edilmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye’nin her bölgesinden gelen, farklı sosyal ve kültürel altyapılara sahip öğrencilerin bir arada bulunma ihtimalinin yüksek olduğu kabul edilen İstanbul ve yakın çevresindeki devlet üniversiteleri tercih edilmiştir. Bu kapsamda YTÜ (Yıldız Teknik Üniversitesi), İTÜ (İstanbul Teknik Üniversitesi), MSGSÜ (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) ve GTÜ’deki (Gebze Teknik Üniversitesi) birinci sınıf ve dördüncü sınıf öğrencileri değerlendirmeye alınmıştır. Bu noktadan sonra, belirtilen üniversitelerin mimarlık bölümlerindeki 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencilerine ulaşılması konusunda kolaylıkla bulunabilen örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencilerinin kendi içlerinde bir arada bulundukları dersler tespit edilmiş, bu dersler içerisinde koordinatörlerine ulaşılabilen derslerdeki öğrenciler ile anket uygulaması yapılmıştır. Erişilebilen öğrenciler içerisinde YTÜ’de 1. sınıflardan 90, 4. sınıflardan 39, İTÜ’de 1. sınıflardan 20, 4. sınıflardan 51, MSGSÜ’de 1. sınıflardan 20, 4. sınıflardan 10 ve GTÜ’de 1. sınıflardan 42, 4. sınıflardan 9 olmak üzere toplamda 1. sınıflardan 172, 4. sınıflardan 109 ve her iki sınıftan toplam 281 öğrenci anket uygulamasına dahil olmuştur.

3.2 Prosedür

Tezin ana kısmını oluşturan alan çalışması kapsamında YTÜ, İTÜ, MSGSÜ ve GTÜ olmak üzere 4 farklı üniversitede 281 katılımcı ile anket uygulaması yapılmıştır. Anketler A4 formatında kağıdın tek yüzüne basılı ve her bir öğrenci için ayrı ayrı zımbalanmış olarak hazırlanmıştır. Belirtilen üniversitelerde ilgili öğrencilerin bir arada bulundukları derslerin koordinatörlerinden izin alınıp dersin başında, ya da sonunda anket uygulaması yapılmıştır. Basılı halde hazırlanan anketler öğrencilere dağıtılmış, tüm öğrenciler anketi bitirdikten sonra toplanmıştır. Öğrencilerin ankete katılmaları konusunda derslerin hocaları tarafından bir yaptırım uygulanmamış, öğrencilerin gönüllülük esasına göre anketleri doldurmaları sağlanmıştır. Yeterli sayıya ulaşılabilmesi için aynı düzeyde bulunan öğrencilerin bulunduğu farklı derslere girilmiş ve uygulama tekrarlanmıştır. Bir öğrencinin her iki dersi de alıyor olması ihtimali göz önüne alınarak uygulama öncesinde öğrencilere uyarı yapılmış bir kez anketi doldurmuş olan öğrencilere tekrar anket formu verilmemiştir. Uygulamalar 14 ve 16 Kasım 2017 tarihlerinde İTÜ’de, 21 Kasım 2017 tarihinde GTÜ’de, 23 ve 27 Kasım 2017 tarihlerinde YTÜ’de ve 24 Kasım 2017 tarihinde MSGSÜ’de gerçekleşmiştir. Toplamda 281 katılımcı ile yapılan anket uygulamasından 276 adedi değerlendirmeye alınabilmektedir. 1. sınıflardan ve 4. sınıflardan toplamda aynı sayıda anket yapılması hedeflenmiştir. Ancak erişilebilen öğrenciler içerisinde YTÜ’de 1. sınıflardan 87, 4. sınıflardan 38, İTÜ’de 1. sınıflardan 20, 4. sınıflardan 51, MSGSÜ’de 1. sınıflardan 20, 4. sınıflardan 9 ve GTÜ’de 1. sınıflardan 42, 4. sınıflardan 9 olmak üzere toplamda 1. sınıflardan 169, 4. sınıflardan 107 öğrencinin anketi değerlendirmeye alınabilmektedir.

3.2.1 Anketin Tanıtılması

Anket hazırlanırken dikkate alınan en önemli unsur soruların araştırma problemlerinin yanıtlarını arayacak nitelikte olması olmuştur. Bu doğrultuda ilk olarak katılımcı grubu hakkında bilgi edinmek amacıyla katılımcıların yaşları, cinsiyetleri ve dini inançlarının sorulduğu demografik sorular yöneltilmiştir. Bu sorular ile birlikte bulguların yorumlanmasında ana kriter olan öğrencilerin mimari eğitim seviyelerindeki farklılığı tespit etmek için öğrencilere kaçınıcı sınıfta oldukları sorulmuştur (Çizelge 3.9).

Çizelge 3.9 Anketin demografik soruları

1.Kaçıncı sınıftasınız ?	1. Sınıf ☐	4. Sınıf ☐
2.Yaşınız:		
3.Cinsiyetiniz:	Kadın ☐	Erkek ☐
4.Dini inancınız:		

Demografik soruların ardından katılımcıların zihinlerindeki cami imajını tespit etmek amacıyla Çizelge 3.10'daki sorular yöneltilmiştir. Bu sorular seçenek vererek katılımcıyı yönlendirmemek için açık uçlu bırakılmıştır. Anketler değerlendirilirken bu ve bundan sonraki açık uçlu sorular için verilen yanıtlar kodlanmış, bu kodların yazılma sıklığına göre değerlendirme yapılmıştır.

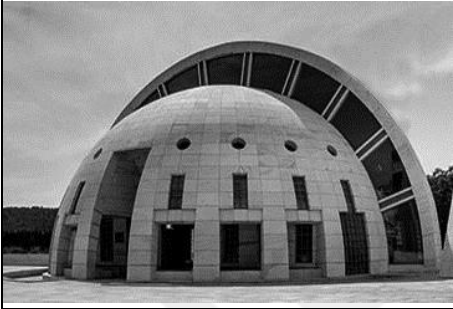
Çizelge 3.10 Katılımcının zihnindeki cami imgesini tespit etmeye yönelik sorular

5. Cami denince aklınıza ilk olarak ne gelir ?
6. Cami denince aklınıza ilk olarak hangi mimari eleman gelir ? Neden ?

Ankette devam eden sorularda “Örnek Seçimi ve Seçilen Örneklerin Tanıtımı” adlı başlıkta detaylı açıklanmış olan yapı örnekleri verilmiştir. Altı grubun her birinden 3'er örnek olmak üzere 18 görselin yer aldığı sorular grup sırasına göre peş peşe değil, rastgele dağıtılmış olarak sunulmuştur. Katılımcının benzer örnekleri peş peşe görüp bir soruya verdiği yanıtların ardından gelen soruya vereceği yanıtları etkilememesi için bu şekilde bir düzenleyemeye gidilmiştir. Çizelge 3.11'de görsellerden biri için yöneltilen sorular görülmektedir. Anketin bu kısmında asıl amaçlanan “Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?” sorusu ile görseldeki yapının katılımcının zihnindeki cami imgesi ile kurduğu ilişkinin boyutunu ölçmektir. Bu soru “Kesinlikle katılmıyorum” ile

“Kesinlikle katılıyorum” arsında 1’den 5’e kadar değer verilmiş, beşli Likert ölçeğinde yanıtlanmak üzere hazırlanmıştır. Bununla birlikte ilk iki sıradaki, “Bu yapıyı daha önce gördünüz mü ?” ve “Bu yapı hakkında bilginiz var mı?” soruları ile katılımcının yapının cami tasarımına uygunluğu konusundaki kararını etkileyen şeyin görseldeki yapı hakkında geçmiş deneyimlerine dayalı bilgi sahibi olması mı, yoksa zihnindeki genel cami imgesi ile bağlantı kurması mı olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır.

Çizelge 3.11 Görsellere yönelik sorulardan bir örnek

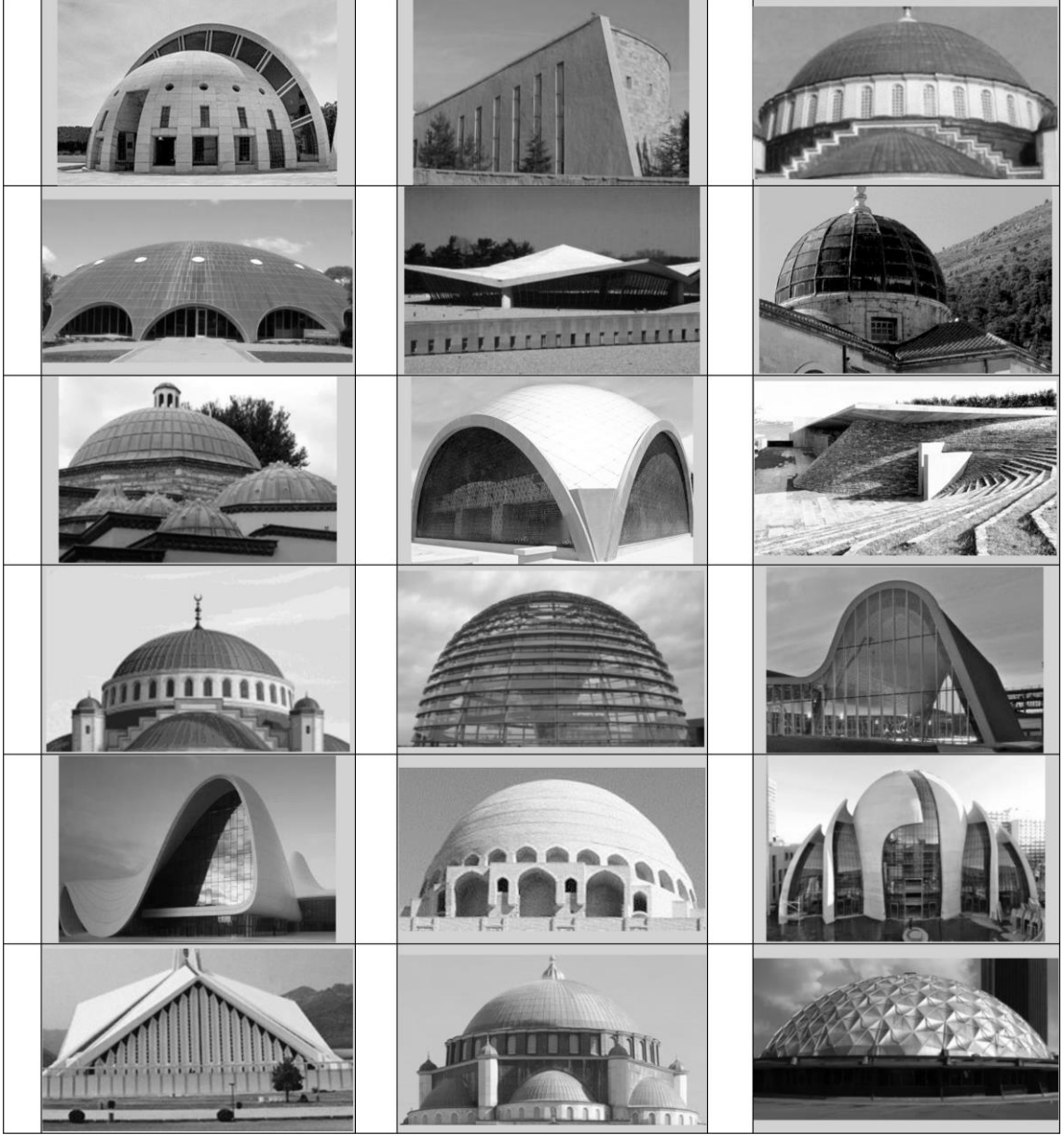
	7	Değerlendirme ölçütleri				
	7-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)		Hayır (2)		
	7-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)		Hayır (2)		
	7-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

Bu soruların peşinden katılımcının cami tasarımı için daha uygun bulduğu örnekleri tespit etmek için Çizelge 3.12de verilen 18 görselin bir arada bulunduğu bir soru yöneltilip görsellerden cami tasarımı için uygunluk derecesine göre ilk altı tanesini sıralamaları istenmiştir. Bu soru ile önceki soruların yorumundan çıkacak olan yargının kontrol edilmesi amaçlanmıştır.

Çizelge 3.12 Anketteki tüm gruplara ait görsellerin yer aldığı soru

25. Aşağıdaki görseller içerisinde cami tasarımı için en uygun bulduğunuz 6 tanesini 1'den 6'ya kadar sıralayınız.

(Cami tasarımı için en uygun bulduğunuz görselin solundaki kutuya 1, daha sonrakine 2, daha sonrakine 3 olacak şekilde 6'ya kadar yazınız)

Görselleri içeren soruların ardından katılımcının bir caminin sahip olması gereken özellikleri konusundaki görüşlerinin tespit edilmesinin amaçlandığı Çizelge 3.13'teki sorular yöneltilmiştir. Bu sorulardan sonuncusu açık uçlu bırakılmış olup, diğerleri beşli Likert ölçeğine göre hazırlanmıştır.

Çizelge 3.13 Ankette, bir caminin sahip olması gereken özelliklere yönelik sorular

26. Sizce bir cami büyük ve ihtişamlı mı olmalıdır ?

Hayır kesinlikle katılmıyorum	Hayır katılmıyorum	Kararsızım	Evet Katılıyorum	Evet kesinlikle katılıyorum
1	2	3	4	5

27.Sizce bir cami sade ve mütevazı mı olmalıdır ?

Hayır kesinlikle katılmıyorum	Hayır katılmıyorum	Kararsızım	Evet Katılıyorum	Evet kesinlikle katılıyorum
1	2	3	4	5

28.Sizce bir cami tezyinatlı mı (bezemeli ve süslemeli) olmalıdır ?

Hayır kesinlikle katılmıyorum	Hayır katılmıyorum	Kararsızım	Evet Katılıyorum	Evet kesinlikle katılıyorum
1	2	3	4	5

29.Sizce bir cami hangi özelliklere sahip olmalıdır ?

Bunun ardından Çizelge 3.14’te görülen, katılımcılara göre yeni yapılan bir caminin çağdaş bir tarzla mı, yoksa klasik bir tarzla mı yapılması gerektiğinin ve verilen yanıtın sorgulandığı soru gelmektedir.

Çizelge 3.14 Yeni yapılan bir caminin hangi tarzda yapılması gerektiğine yönelik soru

**30.Sizce yeni yapılan bir cami çağdaş bir tarzla mı, klasik bir tarzla mı yapılmalıdır ?
Verdiğiniz yanıtın nedenlerini açıklayınız ?**

Çağdaş bir tarzla yapılmalı	Klasik bir tarzla yapılmalı
1	2

Nedenleri:

Anketin son sorusu olarak Çizelge 3.15’teki katılımcıların en beğendikleri üç caminin ve bu camileri beğenme sebeplerinin sorulduğu soru yöneltmiştir. Bu soru ile 1. sınıf ve

4. sınıf öğrencilerinin en beğendikleri camiler arasında klasik ya da çağdaş olması bakımından bir farklılık oluşup oluşmayacağının ve camileri beğenme nedenlerinin neler olduğunun incelenmesi amaçlanmıştır.

Çizelge 3.15 Katılımcıların en beğendikleri camilerin tespitine yönelik soru

31.Bu zamana kadar en beğendiğiniz üç cami hangileridir ve bunları beğenme nedenleriniz nelerdir ?		
	Caminin Adı	Beğenme Nedenleriniz
1.Cami		
2.Cami		
3.Cami		

Verilen sorular doğrultusunda hazırlanan anketler doldurulduktan sonra anket verileri analiz programına aktarılmıştır. Sonuçlar incelenerek yorumlanmış, araştırma soruları ve hipotezler doğrultusunda bulgular oluşturulmuştur.

3.3 Bulgular

Çalışmanın bu kısmında anket verilerinin istatistiksel yöntemler ile değerlendirmesi yapılmıştır. İlk olarak demografik sorulara yönelik istatistikler incelenmiştir. Çizelge 3.16'da görüldüğü üzere katılımcıların yaş aralıkları 17 ile 31 arasında değişip çoğunlukla 18, 19, 20, 21, 22 ve 23 yaşlarındaki katılımcılardan oluşmaktadır. Toplamdaki 276 katılımcının 169'u 1. sınıf öğrencilerinden, 107'si 4. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Cinsiyet farklılığına göre değerlendirildiğinde 169 kadın, 107 erkek katılımcı olduğu görülmektedir. Katılımcıların dini inançları içerisinde en yüksek oran %73,9 ile İslam dini olurken katılımcıların %14,1'i dini inancını belirtmek istememiştir.

Çizelge 3.16 Demografik soruların tanımlayıcı istatistik değerleri

Yaş		
N	min	max
276	17	31
Değer	Frekans	Yüzde
17	2	%0,8
18	27	%9,8
19	70	%25,4
20	46	%16,7
21	29	%10,5
22	34	%12,3
23	35	%12,7
24	10	%3,6
25	3	%1,1
26	4	%1,4
27	2	%0,7
28	1	%0,4
29	1	%0,4
30	3	%1,1
31	1	%0,4
Boş	8	%2,9

Sınıf		
N	276	%100,0
1. Sınıf	169	%61,2
4. Sınıf	107	%38,8

Cinsiyet		
N	276	%100,0
Kadın	169	%61,2
Erkek	107	%38,8

Dini inanç		
N	276	%100,0
Kategori	Frekans	Yüzde
İslam	204	%73,9
Ateizm / Yok	19	%6,9
Deizm	8	%2,9
Zerdüştlük	1	%0,4
Agnostisizm	5	%1,8
Belirtmek istemiyorum	39	%14,1

Demografik soruların ardından hipotezlerin doğruluğunu test etmeye yönelik inceleme yapılmıştır.

1. Araştırma sorusu ve hipotezi şu şekildedir:

1. Araştırma sorusu: Katılımcıların zihinlerindeki cami imajına dair yer alan mimari elemanlar içerisinde kubbenin yeri hangi düzeydedir ?

1. Hipotez: Katılımcıların zihinlerindeki cami imgelerinde kubbe elemanı baskın tercihlerden biri olacaktır.

Hipotezin öne sürdüğü yargı değerlendirildiğinde, anketteki “Cami denince aklınıza ilk olarak ne gelir ?” sorusuna verilen yanıtların içerisinde “kubbe” cevabının oranı bu konuda bir fikir verecektir. Bununla birlikte “Cami denince aklınıza ilk olarak hangi mimari eleman gelir ?” sorusu açık uçlu soru olmanın getirdiği yanıt çeşitliliğini mimari elemanlar çerçevesinde daraltacağı için doğrudan bu hipotezin kontrolüne imkân sağlayacaktır. “Cami denince aklınıza ilk olarak ne gelir ?” sorusuna verilen yanıtlar toplamda 27 farklı cevap oluşturmuştur. Çizelge 3.17’de bu soruya verilen yanıtlar

içerisinde en yüksek orana sahip 5 yanıt gösterilmiştir. Çizelgeden görüldüğü üzere, katılımcıların yanıtları içinde en yüksek iki cevap arasında “ibadet” ve “ibadet mekânı” olarak işleve yönelik kavramlar yer almaktadır. Bu soruya yönelik yanıtlar içerisinde kubbe elemanının belirtilme oranı ise %6,9 ile minare elemanından biraz fazla olup mimari elemanlar içerisinde en yüksek orana sahiptir. Hipotezin öne sürdüğü yargının doğruluğunu test etmek için sorulan asıl soru olan “Cami denince aklınıza ilk olarak hangi mimari eleman gelir ?” sorusuna verilen yanıtlar toplamda 19 farklı cevap seçeneği oluşturmuştur. Çizelge 3.17’de bu yanıtlar içerisinde en yüksek orana sahip 5 tanesi verilmiştir. Çizelgeden görüldüğü üzere katılımcıların zihinlerindeki cami imgesi içerisinde %54 ile en yüksek orana sahip yanıt kubbe olmuştur.

Çizelge 3.17 Katılımcının zihnindeki cami imgesini tespit etmeye yönelik incelemeler

Cami denince aklınıza ilk olarak ne gelir ?			Cami denince aklınıza ilk olarak hangi mimari eleman gelir ?		
N	276	%100,0	N	276	%100,0
Kategori	Frekans	Yüzde	Kategori	Frekans	Yüzde
İbadet	64	%23,2	Kubbe	149	54,0
İbadet mekânı	51	%18,5	Minare	80	29,0
Ferahlık / Huzur	22	%8,0	Strüktürel elemanlar	5	1,8
Kubbe	19	%6,9	Aydınlatma Elemanları	3	1,1
Minare	15	%5,4	Mihrap	3	1,1

Elde edilen sonuçlar 1. hipotezde yer alan katılımcıların zihinlerindeki cami imgelerinde kubbe elemanının baskın tercihlerden biri olacağı yargısını doğrulamıştır.

2. Araştırma sorusu ve hipotezi şu şekildedir:

2. Araştırma sorusu: Katılımcıların yeni yapılacak bir cami için klasik ya da çağdaş bir üsluba sahip olması konusundaki tercihleri arasında mimari eğitim seviyesine göre farklılık oluşacak mıdır ?

2. Hipotez: Mimarlık 4. sınıf öğrencilerinin çağdaş üslup tercih yüzdeleri mimarlık 1. sınıf öğrencilerinin çağdaş üslup tercih yüzdelerine göre daha yüksek çıkacaktır.

Bu hipotezin doğruluğunu test etmek için katılımcılara “Sizce yeni yapılan bir cami çağdaş bir tarzla mı, klasik bir tarzla mı yapılmalıdır ?” sorusu yöneltmiştir. Soru iki şıklı, kapalı uçlu olarak sorulmasına rağmen bazı katılımcılar iki seçenekten herhangi bir

seçeneği işaretlememiş, üçüncü bir seçenek olarak “klasik tarzın çağdaş bir yorumu olmalı” doğrultusundaki görüşlerini kâğıdın boş yerlerine yazarak belirtmişlerdir. Bu sebeple sonuçlar incelenirken üç şıklı olarak değerlendirilmiştir. Bu soru için yapılan analizler 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencilerinin verdikleri yanıtlar karşılaştırılarak yapılmış, veriler Çizelge 3.18’de gösterilmiştir.

Çizelge 3.18 Katılımcıların üslup konusundaki değerlendirmeleri (Ki-Kare testi)

Sizce yeni yapılan bir cami çağdaş bir tarzla mı, klasik bir tarzla mı yapılmalıdır ?					
		1. Sınıf	4. Sınıf	Toplam	p
Çağdaş bir tarzda yapılmalı	Frekans	68	77	145	0,000
	Yüzde	43,3%	80,2%	57,3%	
Klasik bir tarzda yapılmalı	Frekans	77	14	91	
	Yüzde	49,0%	14,6%	36,0%	
Klasik tarzın çağdaş bir yorumu olmalı	Frekans	12	5	17	
	Yüzde	7,6%	5,2%	6,7%	

4. Sınıf öğrencileri ile 1. sınıf öğrencilerinin yeni yapılan bir caminin çağdaş tarz ya da klasik tarzda yapılması konusundaki tercihleri %99 güven düzeyinde mimari eğitim seviyesine bağlı olarak farklılaşmıştır (Chi- Square=34345, p=0,00). 4. Sınıftaki öğrenciler %80 oranında çağdaş tarzı tercih ederken, 1. sınıfta çağdaş tarzı tercih edenlerin oranı %43’e düşmüştür. Buna paralel olarak 1. Sınıf öğrencileri arasında klasik tarzı tercih edenlerin oranı %49 iken 4. sınıfta bu oran %15’e düşmüştür. Sınıflar arasında klasik tarzın çağdaş bir yorumunu tercih edenlerin yüzdeleri arasında ciddi bir fark bulunmamaktadır. Bu durum çağdaş cami tasarımlarına 4. sınıf öğrencilerinin 1. sınıf öğrencilerinden daha ılımlı yaklaşıtlarını göstererek 2. hipotezi doğrulamıştır.

3. Araştırma sorusu ve hipotez şu şekildedir:

3. Araştırma sorusu: Katılımcıların bir caminin sahip olması gereken özellikleri konusundaki fikirleri arasında mimari eğitim seviyesine göre farklılık oluşacak mıdır ?

3. Hipotez: Mimarlık 4. sınıf ve 1. sınıf öğrencileri arasında bir caminin sahip olması gereken özellikleri konusundaki fikirleri farklılaşacaktır.

Bu hipotezin doğruluğunu incelemek için anketteki “Sizce bir cami büyük ve ihtişamlı mı olmalıdır ?”, “Sizce bir cami sade ve mütevazi mi olmalıdır ?” ve “Sizce bir cami

tezyinatlı mı (bezemeli ve süslemeli) olmalıdır ?” şeklindeki kapalı uçlu sorulara ve “Sizce bir cami hangi özelliklere sahip olmalıdır ?” şeklindeki açık uçlu sorunun yanıtları analiz edilecektir. Beşli Likert ölçeğinde yanıtlanması istenen kapalı uçlu sorulara ait analiz sonuçları Çizelge 3.19’da verilmiştir.

Çizelge 3.19 Bir caminin sahip olması gereken özelliklere yönelik kapalı uçlu soruların değerlendirmeleri (T-Test)

Sizce bir cami büyük ve ihtişamlı mı olmalıdır ?				
Sınıf	N	Ortalama	Std. Sapma	p
1. Sınıf	165	3,25	1,069	0,00
4. Sınıf	101	2,50	,986	

Sizce bir cami sade ve mütevazı mı olmalıdır ?				
Sınıf	N	Ortalama	Std. Sapma	p
1. Sınıf	165	3,50	,928	0,18
4. Sınıf	104	3,65	,922	

Sizce bir cami tezyinatlı mı (bezemeli ve süslemeli) olmalıdır ?				
Sınıf	N	Ortalama	Std. Sapma	p
1. Sınıf	164	3,60	,890	0,00
4. Sınıf	103	2,83	,991	

Bir caminin büyük ve ihtişamlı olması gerektiği konusunda 1. sınıf öğrencilerinin yanıtlarının ortalama skorları 4. sınıf öğrencilerinden %99 güven düzeyinde farklıdır ($\mu_{1. sınıf}=3.25$, $\mu_{4. sınıf}=2.50$, $p=0.00$). İstatistiklerden anlaşılacağı üzere 1. sınıf öğrencilerinin bu konudaki eğilimlerinin ortalaması 4. sınıf öğrencilerinden daha yüksek bir değere sahip olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bir caminin büyük ve ihtişamlı olması konusuna 1. sınıf öğrencilerinin yanıtlarının ortalaması “ne katılıyorum, ne katılmıyorum” doğrultusunda gelişirken, 4. sınıf öğrencilerinin yanıtlarının ortalaması “katılmıyorum” doğrultusunda yoğunlaşmıştır.

Bir caminin sade ve mütevazı olması gerektiği konusunda 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencilerinin yaklaşımları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ($\mu_{1. sınıf}=3.50$, $\mu_{4. sınıf}=3.65$, $p=0.18$). İki farklı katılımcı grubunun ikisinin de bu konudaki yanıtları “katılıyorum” doğrultusunda yoğunlaşmıştır.

Bir caminin tezyinatlı olması gerektiği görüşüne 1. sınıf öğrencilerinin yanıtlarının ortalama skorları 4. sınıf öğrencilerinden %99 güven düzeyinde farklıdır

($\mu_{1. \text{ sınıf}}=3.60$, $\mu_{4. \text{ sınıf}}=2.83$, $p=0.00$). İstatistiklerden anlaşılacağı üzere 1. sınıf öğrencilerinin bu konudaki eğilimlerinin ortalaması 4. sınıf öğrencilerinden daha yüksek bir değere sahip olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bir caminin tezyinatlı olması gerektiği görüşüne 1. sınıf öğrencilerinin yanıtlarının ortalaması “katılıyorum” doğrultusunda gelişirken, 4. sınıf öğrencilerinin yanıtlarının ortalaması “ne katılıyorum, ne katılmıyorum” doğrultusunda yoğunlaşmıştır.

Anketteki sorular içinde bu hipotezin değerlendirilmesinde faydalı olacak diğer soru açık uçlu olarak sorulan “Sizce bir cami hangi özelliklere sahip olmalıdır ?” sorusudur. Bu soruya verilen yanıtlar kodlanmış ve 34 farklı yanıt seçeneğine ulaşılmıştır. Seçenekler 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencileri için ayrı ayrı tekrar edilme sıklığına göre sıralanmış ve her sınıf için en az %10'luk değere ulaşan yanıtlar Çizelge 3.20’de verilmiştir.

Çizelge 3.20 Bir caminin sahip olması gereken özelliklere yönelik açık uçlu sorunun değerlendirmesi

Sizce bir cami hangi özelliklere sahip olmalıdır ?			Sizce bir cami hangi özelliklere sahip olmalıdır ?		
1. Sınıf öğrencileri	Frekans	Yüzde	4. Sınıf öğrencileri	Frekans	Yüzde
Sadelik ve Mütevazilik	43	31%	Sadelik ve Mütevazilik	24	33%
Büyüklik, İhtişam ve Gösteriş	43	31%	İşlevsellik	17	24%
Tezyinat	24	17%	Büyüklik, İhtişam ve Gösteriş	11	15%
Davetkarlık	22	13%	Maneviyat	9	13%
Huzur	18	13%	Çağdaş üslup	9	13%
Ferahlık	17	12%	Aydınlık	8	11%
Maneviyat	15	11%	Huzur	7	10%

Çizelge 3.20’den görüldüğü üzere her iki sınıf için de “sadelik ve mütevazilik” tercihleri ilk sırada söylenen özellikler olmuştur. 1. sınıf öğrencilerinde “büyüklik, ihtişam ve gösteriş” özellikleri “sadelik ve mütevazilik” ile aynı sırada söylenirken 4. sınıf öğrencilerinde bu kavramlar üçüncü sırada yer almıştır. Bunların yanında “huzur” ve “maneviyat” özellikleri iki grupta da %10'luk değer üzerinde yer almıştır.

Birbirlerinden farklı olarak 4. sınıf öğrencilerinde “işlevsellik” ve “çağdaş üsluba sahip olmak” gibi mimari özellikler %10'luk değer üzerinde yer alırken 1. sınıf öğrencilerinde “ferahlık” ve “davetkârlık” kavramları bu sıralamaya girmiştir.

Analizlerden görüldüğü üzere 3. hipotezin öne sürdüğü mimarlık 4. sınıf ve 1. sınıf öğrencileri arasında bir caminin sahip olması gereken özellikleri konusundaki görüşleri büyük oranda farklılaşmıştır.

4. Araştırma sorusu ve hipotez şu şekildedir:

4. Araştırma sorusu: Katılımcıların çağdaş cami örneklerinin cami tasarımına uygunluğu konusundaki fikirleri arasında mimari eğitim seviyesine göre farklılık oluşacak mıdır ?

4. Hipotez: Mimarlık 4. sınıf öğrencileri 1. sınıf öğrencilerine göre çağdaş cami örneklerine cami tasarımına uygunluğu açısından daha ılımlı yaklaşacaklardır.

Bu hipotezin doğruluğunu test etmek için anketteki görsellere ilişkin soruların yer aldığı kısım incelenecektir. Çağdaş cami örneklerinin bulunduğu gruplar, kubbenin çağdaş bir yorumunun kullanıldığı camilerin yer aldığı 1. grup ve kubbeden farklı bir üst örtü biçiminin kullanıldığı çağdaş camilerin yer aldığı 2. gruptur. Katılımcıların bu gruplara verdikleri yanıtların karşılaştırılması bu hipotezi test etmek için anlamlı olacaktır. İlk olarak 1. gruptaki yapılar için Çizelge 3.21’de grup bazında ve her bir görsel için ayrı ayrı analiz sonuçları verilmiştir.

Çizelge 3.21 Grup-1’deki yapılar için cami tasarımına uygunluk değerlendirme (T-Test)

	Sınıf	N	Ortalama	Std. Sapma	p
Yeşil Vadi Camii	1. Sınıf	166	2,57	1,151	0,001
	4. Sınıf	102	3,05	1,120	
Şakirin Camii	1. Sınıf	168	2,85	1,098	0,096
	4. Sınıf	99	3,08	1,066	
Köln Merkez Camii	1. Sınıf	166	2,18	1,080	0,132
	4. Sınıf	98	2,39	1,071	

	Sınıf	N	Ortalama	Std. Sapma	p
1. Grup Ortalamaları	1. Sınıf	168	2,54	,913	0,007
	4. Sınıf	105	2,84	,884	

1. Gruptaki yapılar tek tek ele alındığı zaman; Yeşil Vadi Camiini 4. sınıf öğrencilerinin cami tasarımı için uygun bulma ortalama skorları 1. sınıf öğrencilerinden %99 güven düzeyinde farklıdır ($\mu_{1. sınıf}=2.57$, $\mu_{4. sınıf}=3.05$, $p=0.001$). Dolayısıyla 4. sınıf öğrencilerinin bu yapıyı cami tasarımı için uygun bulma eğilimlerinin ortalaması 1. sınıf öğrencilerinden daha yüksek bir değere sahip olup aradaki fark istatistiksel olarak

anlamli çıkmıştır. Analizlere göre şakirin Camii için ancak %90 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamli bir farklılık mevcuttur ($\mu_{1. sınıf}=2.85$, $\mu_{4. sınıf}=3.08$, $p=0.096$). Köln Merkez camii için ise 1. sınıf ve 4. sınıf ğrencilerinin tercihleri arasındaki fark istatistiksel olarak anlamli değildir ($\mu_{1. sınıf}=2.18$, $\mu_{4. sınıf}=2.39$, $p=0.132$).

1. Gruptaki yapıları ortak olarak değerlendirmeye alacak olursak; bu gruptaki yapıları 4. sınıf ğrencilerinin cami tasarımı için uygun bulma ortalama skorları 1. sınıf öğrencilerinden %99 güven düzeyinde farklıdır ($\mu_{1. sınıf}=2.54$, $\mu_{4. sınıf}=2.84$, $p=0.007$). İstatistiklerden anlaşılabacağı üzere 4. sınıf ğrencilerinin bu gruptaki yapıları cami tasarımı için uygun bulma eğilimlerinin ortalaması 1. sınıf öğrencilerinden daha yüksek bir değere sahip olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamli çıkmıştır. 1. Gruptaki yapılar için 1. sınıf ğrencilerinin cami tasarımına uygunluğu konusundaki değerlendirmeleri “katılmıyorum” yönünde yoğunlaşırken, 4. sınıf ğrencilerinin bu konudaki görüşleri “ne katılıyorum, ne katılmıyorum” doğrultusunda yoğunlaşmıştır. Bu durum cami tasarımlarında kubbenin farklı biçimlerde kullanılmasına 4. sınıf ğrencilerinin 1. sınıf öğrencilerine göre daha ılımlı yaklaştıklarını göstermektedir.

Çizelge 3.22’de 2. gruptaki yapılar için grup bazında ve her bir görsel için ayrı ayrı analiz sonuçları verilmiştir.

Çizelge 3.22 Grup-2’deki yapılar için cami tasarımına uygunluk değerlendirmesi (T-Test)

	Sınıf	N	Ortalama	Std. Sapma	p
Derinkuyu Park Camii	1. Sınıf	167	2,19	1,029	0,000
	4. Sınıf	98	2,99	1,040	
Sancaklar Camii	1. Sınıf	168	2,26	1,133	0,000
	4. Sınıf	102	3,68	1,118	
şah Faysal Camii	1. Sınıf	166	2,54	1,088	0,000
	4. Sınıf	99	3,06	1,150	

	Sınıf	N	Ortalama	Std. Sapma	p
2. Grup Ortalamaları	1. Sınıf	168	2,33	,889	0,000
	4. Sınıf	104	3,23	,873	

2. Gruptaki yapılar tek tek ele alındığı zaman; Derinkuyu Park Camiini 4. sınıf ğrencilerinin cami tasarımı için uygun bulma ortalama skorları 1. sınıf öğrencilerinden %99 güven düzeyinde farklıdır ($\mu_{1. sınıf}=2.19$, $\mu_{4. sınıf}=2.99$, $p=0.000$). Dolayısıyla 4. sınıf

öğrencilerinin bu yapıyı cami tasarımı için uygun bulma eğilimlerinin ortalaması 1. sınıf öğrencilerinden daha yüksek bir değere sahip olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Analizlere göre Sancaklar Camii için %99 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık mevcuttur ($\mu_{1. sınıf}=2.26$, $\mu_{4. sınıf}=3.68$, $p=0.000$). Şah Faysal camii için de 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencilerinin tercihleri arasındaki fark istatistiksel olarak %99 güven düzeyinde anlamlıdır ($\mu_{1. sınıf}=2.18$, $\mu_{4. sınıf}=2.39$, $p=0.000$).

Cami tasarımına uygunlukları açısından 2. gruptaki yapıların ortak değerlendirmesini alacak olursak; bu gruptaki yapıları 4. sınıf öğrencilerinin cami tasarımı için uygun bulma ortalama skorları 1. sınıf öğrencilerinden %99 güven düzeyinde farklıdır ($\mu_{1. sınıf}=2.33$, $\mu_{4. sınıf}=3.23$, $p=0.000$). İstatistiklerden anlaşılabileceği üzere 4. sınıf öğrencilerinin bu gruptaki yapıları cami tasarımı için uygun bulma eğilimlerinin ortalaması 1. sınıf öğrencilerinden daha yüksek bir değere sahip olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. 2. Gruptaki yapılar için 1. sınıf öğrencilerinin cami tasarımına uygunluğu konusundaki değerlendirmeleri “katılmıyorum” yönünde yoğunlaşırken, 4. sınıf öğrencilerinin bu konudaki görüşleri “ne katılıyorum, ne katılmıyorum” doğrultusunda yoğunlaşmıştır. Bu durum cami tasarımlarında farklı üst örtü biçimlerinin kullanılmasına 4. sınıf öğrencilerinin 1. sınıf öğrencilerine göre daha ılımlı yaklaşıtlarını göstermektedir.

Bu gruptaki bütün yapılardaki fark anlamlı çıkmasıyla beraber Sancaklar Camiindeki farkın daha büyük çıkması 4. sınıf öğrencilerinin bu yapıyı tanıyor olmalarından kaynaklı olduğunu düşündürmektedir. 4. sınıf öğrencileri bu gruptaki 3 farklı cami için “Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?” ve “Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?” sorularına verdikleri yanıtların dağılımı şu şekildedir:

Çizelge 3.23 Grup-2'deki yapıların 4. sınıf öğrencileri tarafından tanınma oranları

	Derinkuyu Park Camii		Sancaklar Camii		Şah Faysal Camii	
Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet	%6	Evet	%78	Evet	%16
	Hayır	%94	Hayır	%22	Hayır	%84
Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet	%4	Evet	%78	Evet	%15
	Hayır	%96	Hayır	%22	Hayır	%85

Çizelge 3.23'teki verilere göre diğer iki camiye oranla Sancaklar Camii'nin 4. sınıf öğrencileri tarafından tanınma oranları oldukça yüksektir. Bu durum, yukarıdaki

analizde 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencilerinin tercihleri arasındaki farkın Sancaklar Camiinde diğer iki camiye oranla daha büyük çıkmasını açıklar niteliktedir.

1. Grup ve 2. grup analizleri birlikte değerlendirmeye alındığı zaman 4. sınıf öğrencilerinin 1. sınıf öğrencilerine göre çağdaş cami tasarımlarına daha ılımlı yaklaştıkları söylenebilir. Bu durum 4. hipotezi doğrular niteliktedir.

5. Araştırma sorusu ve hipotezi şu şekildedir:

5. Araştırma sorusu: Katılımcıların cami işlevine sahip olmayan klasik kubbeli yapıların cami tasarımına uygunluğu açısından değerlendirmeleri arasında mimari eğitim seviyesine göre farklılık oluşacak mıdır ?

5. Hipotez: Mimarlık 4. sınıf öğrencileri 1. sınıf öğrencilerine göre gördükleri yapıların mimari özelliklerine daha hakim olacaklardır. Bu sebeple, bu yapıların cami tasarımına uygunlukları açısından değerlendirmeleri 1. sınıf öğrencilerine göre olumsuz yönde farklılaşacaktır.

Bu hipotezin doğruluğunu tespit etmek amacıyla katılımcıların 6. gruptaki yapılara verdikleri yanıtların karşılaştırılması anlamlı olacaktır.

Çizelge 3.24'te 6. gruptaki yapılar için grup bazında ve her bir görsel için ayrı ayrı analiz sonuçları verilmiştir.

Çizelge 3.24 Grup-6'daki yapılar için cami tasarımına uygunluk değerlendirmesi (T-Test)

	Sınıf	N	Ortalama	Std. Sapma	p
St. Blasius Kilisesi	1. Sınıf	168	3,76	,849	0,02
	4. Sınıf	98	3,49	,997	
Kılıç Ali Paşa Hamamı	1. Sınıf	168	3,73	,886	0,79
	4. Sınıf	101	3,70	,878	
Sultan Sencer Türbesi	1. Sınıf	165	3,53	,991	0,16
	4. Sınıf	97	3,35	1,061	

	Sınıf	N	Ortalama	Std. Sapma	p
6. Grup Ortalamaları	1. Sınıf	169	3,68	,660	0,06
	4. Sınıf	104	3,52	,678	

6. Gruptaki yapılar tek tek ele alındığı zaman; St. Blasius Kilisesini 1. sınıf öğrencilerinin cami tasarımı için uygun bulma ortalama skorları 4. sınıf öğrencilerinden %95 güven düzeyinde farklıdır ($\mu_{1. sınıf}=3.76$, $\mu_{4. sınıf}=3.49$, $p=0.02$). Dolayısıyla 1. sınıf öğrencilerinin

bu yapıyı cami tasarımı için uygun bulma eğilimlerinin ortalaması 4. sınıf öğrencilerinden daha yüksek bir değere sahip olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Analizlere göre Kılıç Ali Paşa Hamamı için katılımcı tercihleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. ($\mu_{1. sınıf}=3.73$, $\mu_{4. sınıf}=3.70$, $p=0.79$). Sultan Sencer Türbesi için de 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencilerinin tercihleri arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ($\mu_{1. sınıf}=3.53$, $\mu_{4. sınıf}=3.35$, $p=0.16$).

6. Gruptaki yapıları ortak olarak değerlendirmeye alacak olursak; bu gruptaki yapıları 1. sınıf öğrencilerinin cami tasarımı için uygun bulma ortalama skorları 4. sınıf öğrencilerinden ancak %90 güven düzeyinde farklıdır ($\mu_{1. sınıf}=3.68$, $\mu_{4. sınıf}=3.52$, $p=0.06$). İstatistiklerden anlaşılacağı üzere 1. sınıf öğrencilerinin bu gruptaki yapıları cami tasarımı için uygun bulma eğilimlerinin ortalaması 4. sınıf öğrencilerinden daha yüksek bir değere sahip olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. 1. Sınıf öğrencileri ile 4. sınıf öğrencileri arasındaki fark anlamlı çıkmış olmasına karşın her iki sınıf öğrencilerinin de bu gruptaki yapıların cami tasarımına uygunluğu konusundaki tercihleri “katılıyorum” yönünde çıkmıştır.

Bu gruptaki yapılar için verilen yanıtlar içerisinde 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencilerinin yanıtları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı çıkması hipotezi doğrular niteliktedir. Ancak, görsellerde yer alan Kılıç Ali Paşa Hamamı’na ve Sultan Sencer Türbesi’ne ait yapıların kubbeleri St. Blasius Kilisesi’nde olduğu gibi klasik cami kubbelerinden biçim, oran ve detayları ile ayrışmasına karşın bu iki yapı katılımcılar tarafından cami kubbelerinden belirgin oranda ayırt edilememiştir. 1. Sınıf öğrencilerinin tercihleri için bu sonuç beklenen bir durum olmasına karşın 4. sınıf öğrencilerinin tercihleri öngörülenin dışında çıkmıştır. St. Blasius Kilisesinin algısı ile bu iki yapının algıları arasındaki farkın işlevsel farklılıklardan değil, bulundukları coğrafyalardaki kültürel farklılıklardan kaynaklandığı düşünülebilir. St. Blasius Kilisesi Hristiyan ibadet mekanı olarak Hristiyan mimarlığının bir eseridir. Bununla birlikte Kılıç Ali Paşa Hamamı Kılıç Ali Paşa külliyesinin bir parçası olmak suretiyle bir İslam mimarisi eseridir. Sultan Sencer Türbesi de Kılıç Ali Paşa Hamamı gibi bir İslam mimarisi ürünüdür. Dolayısı ile bu yapıların algıları arasındaki farklılığın din ve kültür olgularının yapıların kimliklerinde oluşturduğu farklılıklardan kaynaklandığı düşünülebilir. Yapıların

din ve kültür bağlamında farklı kimlikler sergilemesi detaylı bir inceleme konusu olup bu tez kapsamının dışında bir çalışma alanıdır.

Katılımcıların yanıtlarına göre, 3. Gruptaki klasik kubbeli cami yapılarının, 4. grupta yer alan kubbenin çağdaş bir yorumunun kullanıldığı camiden farklı işleve sahip yapıların ve 5. grupta yer alan kubbeden farklı bir üst örtü biçiminin kullanıldığı camiden farklı işleve sahip çağdaş üsluptaki yapıların bulunduğu görsellerin cami tasarımlarına uygunlukları konusundaki değerlendirmeler Çizelge 3.25'te verilmiştir.

Çizelge 3.25 Grup-3, Grup-4 ve Grup-5'teki yapılar için cami tasarımına uygunluk değerlendirmesi (T-Test)

	Sınıf	N	Ortalama	Std. Sapma	p
3. Grup Ortalamaları	1. Sınıf	168	4,11	,561	0,00
	4. Sınıf	105	3,72	,818	
	Sınıf	N	Ortalama	Std. Sapma	p
4. Grup Ortalamaları	1. Sınıf	168	2,71	,927	0,03
	4. Sınıf	104	2,95	,806	
	Sınıf	N	Ortalama	Std. Sapma	p
5. Grup Ortalamaları	1. Sınıf	168	2,21	,909	0,00
	4. Sınıf	105	2,81	,914	

3. Gruptaki yapıları 1. sınıf öğrencilerinin cami tasarımı için uygun bulma ortalama skorları 4. sınıf öğrencilerinden %99 güven düzeyinde farklıdır ($\mu_{1. sınıf}=4.11$, $\mu_{4. sınıf}=3.72$, $p=0.00$). İstatistiklerden anlaşılabacağı üzere 1. sınıf öğrencilerinin bu gruptaki yapıları cami tasarımı için uygun bulma eğilimlerinin ortalaması 4. sınıf öğrencilerinden daha yüksek bir değere sahip olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Buna karşın her iki sınıf öğrencilerinin de bu gruptaki yapıların cami tasarımına uygunlukları konusundaki görüşleri “katılıyorum” seçeneği doğrultusunda yoğunlaşmıştır. Klasik kubbeli cami yapılarının yer aldığı bu grupta çıkan sonuçlar öngörülen sonuçlardır.

4. Gruptaki yapıları 4. sınıf öğrencilerinin cami tasarımı için uygun bulma ortalama skorları 1. sınıf öğrencilerinden %95 güven düzeyinde farklıdır ($\mu_{1. sınıf}=2.71$, $\mu_{4. sınıf}=2.95$, $p=0.03$). İstatistiklerden anlaşılabacağı üzere 4. sınıf öğrencilerinin bu gruptaki yapıları cami tasarımı için uygun bulma eğilimlerinin ortalaması 1. sınıf öğrencilerinden daha yüksek bir değere sahip olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bu

durum cami tasarımlarında kubbenin farklı biçimlerde kullanılmasına 4. sınıf öğrencilerinin daha ılımlı yaklaştıklarını göstermektedir.

5. Gruptaki yapıları 4. sınıf öğrencilerinin cami tasarımı için uygun bulma ortalama skorları 1. sınıf öğrencilerinden %99 güven düzeyinde farklıdır ($\mu_{1. sınıf}=2.21$, $\mu_{4. sınıf}=2.81$, $p=0.00$). İstatistiklerden anlaşılacağı üzere 4. sınıf öğrencilerinin bu gruptaki yapıları cami tasarımı için uygun bulma eğilimlerinin ortalaması 1. sınıf öğrencilerinden daha yüksek bir değere sahip olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bu durum 4. sınıf öğrencilerinin 1. sınıf öğrencilerine göre cami tasarımlarında kubbe olmayıp farklı biçimlerde üst örtülerin kullanılmasına daha ılımlı yaklaştıklarını göstermektedir.

Ankette yer alan bütün görsellerin bir arada bulunup katılımcılardan cami tasarımı için en uygun buldukları 6 yapıyı sıralamalarının istendiği soruya verilen yanıtlar 1. hipotezi, 2. Hipotezi, 4. hipotezi ve 5. hipotezi destekler niteliktedir.

Çizelge 3. 26 ve Çizelge 3. 27’de sırasıyla 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencilerinin cami tasarımına en uygun buldukları yapıların sıralaması verilmiştir.

Çizelge 3.26 1. Sınıf öğrencilerinin sıralama sorusuna verdikleri yanıtların analizi

Sıralama	Yapılar	Ortalama	Grup	Yapı Özellikleri		
				Üslup	Kubbe	İşlev
1	Kocatepe Camii	3,85	3. Grup	Klasik	Var	Cami
2	Çamlıca Camii	3,09	3. Grup	Klasik	Var	Cami
3	Ataşehir Mimar Sinan Camii	2,70	3. Grup	Klasik	Var	Cami
4	Kılıç Ali Paşa Hamamı	1,97	6. Grup	Klasik	Var	Farklı
5	St. Blasius Kilisesi	1,76	6. Grup	Klasik	Var	Farklı
6	Sultan Sencer Türbesi	1,20	6. Grup	Klasik	Var	Farklı
7	Oklahoma Devlet Bankası	0,74	4. Grup	Çağdaş	Var	Farklı
8	Şakirin Camii	0,74	1. Grup	Çağdaş	Var	Cami
9	Canberra Bilim Akademisi	0,73	4. Grup	Çağdaş	Var	Farklı
10	Şah Faysal Camii	0,67	2. Grup	Çağdaş	Yok	Cami
11	Berlin Parlamento Binası	0,65	4. Grup	Çağdaş	Var	Farklı
12	Sancaklar Camii	0,62	2. Grup	Çağdaş	Yok	Cami
13	Yeşil Vadi Camii	0,60	1. Grup	Çağdaş	Var	Cami
14	Köln Merkez Camii	0,41	1. Grup	Çağdaş	Var	Cami
15	Haydar Aliyev Kültür Merkezi	0,30	5. Grup	Çağdaş	Yok	Farklı
16	Ulusal Tıp Kütüphanesi	0,28	5. Grup	Çağdaş	Yok	Farklı
17	Spor ve Eğlence Merkezi	0,24	5. Grup	Çağdaş	Yok	Farklı
18	Derinkuyu Park Camii	0,19	2. Grup	Çağdaş	Yok	Cami

Çizelge 3.27 4. Sınıf öğrencilerinin sıralama sorusuna verdikleri yanıtların analizi

Sıralama	Yapılar	Ortalama	Grup	Yapı Özellikleri		
				Üslup	Kubbe	İşlev
1	Sancaklar Camii	2,97	2. Grup	Çağdaş	Yok	Cami
2	Kocatepe Camii	2,60	3. Grup	Klasik	Var	Cami
3	Sultan Sencer Türbesi	1,60	6. Grup	Klasik	Var	Farklı
4	Çamlıca Camii	1,51	3. Grup	Klasik	Var	Cami
5	Kılıç Ali Paşa Hamamı	1,46	6. Grup	Klasik	Var	Farklı
6	Şah Faysal Camii	1,32	2. Grup	Çağdaş	Yok	Cami
7	Ulusal Tıp Kütüphanesi	1,31	5. Grup	Çağdaş	Yok	Farklı
8	Ataşehir Mimar Sinan Camii	1,27	3. Grup	Klasik	Var	Cami
9	Canberra Bilim Akademisi	1,02	4. Grup	Çağdaş	Var	Farklı
10	St. Blasius Kilisesi	0,91	6. Grup	Klasik	Var	Farklı
11	Derinkuyu Park Camii	0,86	2. Grup	Çağdaş	Yok	Cami
12	Yeşil Vadi Camii	0,71	1. Grup	Çağdaş	Var	Cami
13	Berlin Parlamento Binası	0,70	4. Grup	Çağdaş	Var	Farklı
14	Şakirin Camii	0,67	1. Grup	Çağdaş	Var	Cami
15	Haydar Aliyev Kültür Merkezi	0,49	5. Grup	Çağdaş	Yok	Farklı
16	Oklahoma Devlet Bankası	0,49	4. Grup	Çağdaş	Var	Farklı
17	Spor ve Eğlence Merkezi	0,48	5. Grup	Çağdaş	Yok	Farklı
18	Köln Merkez Camii	0,45	1. Grup	Çağdaş	Var	Cami

Çizelgeler birlikte ele alındığında 1. sınıf öğrencilerinin yanıtlarında ilk 9 sırada yalnızca kubbeli yapılar yer alırken 4. sınıf öğrencilerinde ilk sırada kubbesiz bir yapı bulunmakla birlikte ardından gelen 4 yapı kubbeli yapılardır. İki grup birlikte değerlendirildiğinde ağırlıklı olarak kubbeli yapıların kubbesiz yapılara göre daha üst sıralarda tercih edildiği görülmektedir. Bu durum 1. hipotezdeki katılımcıların zihinlerindeki cami imgelerinde kubbe elemanının baskın tercihlerden biri olacağı yargısını destekler niteliktedir.

1. Sınıf öğrencilerinin tercihleri değerlendirildiğinde klasik üsluptaki yapıların tamamı ilk 6 sıraya yerleşmiş, çağdaş üsluptaki yapılar ise daha alt sıralara yerleşmiştir. 4. sınıf öğrencilerinin tercihlerinde ise ağırlık yine klasik üsluptaki yapıların üst sıralarda yer alması yönünde olmasına karşın ilk sıradaki yapı çağdaş bir üsluba sahip olup 1. sınıf öğrencilerine göre çağdaş yapıların sıralamaları daha yukarılardadır. Bu durum 2. hipotezdeki mimarlık 4. sınıf öğrencilerinin çağdaş üslup tercih oranlarının mimarlık 1. sınıf öğrencilerinin çağdaş üslup tercih oranlarına göre daha yüksek çıkacağı yargısını destekler niteliktedir.

Çizelge 3.28 Sıralama sorusuna ilişkin tüm grupların sınıf bazında karşılaştırılması (T-Test)

	Sınıf	N	Ortalama	Std. Sapma	p
1. Grup	1. Sınıf	164	0,58	,951	0,83
	4. Sınıf	100	0,61	,948	
2. Grup	1. Sınıf	164	0,49	,842	0,00
	4. Sınıf	100	1,72	1,418	
3. Grup	1. Sınıf	164	3,22	1,751	0,00
	4. Sınıf	100	1,79	1,732	
4. Grup	1. Sınıf	164	0,71	1,126	0,85
	4. Sınıf	100	0,74	1,118	
5. Grup	1. Sınıf	164	0,27	,720	0,00
	4. Sınıf	100	0,76	1,123	
6. Grup	1. Sınıf	164	1,64	1,064	0,02
	4. Sınıf	100	1,32	1,190	

Sıralama sorusunda karşılıklı olarak 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencilerinin değerlendirmeleri göz önüne alındığı zaman cami tasarımına uygunluğu bakımından 1. gruptaki yapılara 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencilerinin yaklaşımları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ($\mu_{1. sınıf}=0.58$, $\mu_{4. sınıf}=0.61$, $p=0.83$). Bununla birlikte 2. gruptaki yapılara 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencilerinin yaklaşımları %99 güven düzeyinde farklıdır

($\mu_{1. sınıf}=0.49$, $\mu_{4. sınıf}=1.72$, $p=0.00$). Analizde görüldüğü üzere 4. sınıf öğrencilerinin bu gruptaki yapıları cami tasarımına uygun bulma eğilimleri 1. sınıf öğrencilerinden daha yüksek bir değere sahip olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bu durum 4. hipotezin öne sürdüğü mimarlık 4. sınıf öğrencilerinin 1. sınıf öğrencilerine göre çağdaş cami örneklerine cami tasarımı uygunluğu açısından daha ılımlı yaklaşacakları yargısını destekler niteliktedir.

6. Gruptaki yapıları 1. sınıf öğrencilerinin cami tasarımı için uygun bulma ortalama skorları 4. sınıf öğrencilerinden %95 güven düzeyinde farklıdır ($\mu_{1.sınıf}=1.64$, $\mu_{4.sınıf}=1.32$, $p=0.02$). İstatistiklerden anlaşılabacağı üzere 1. sınıf öğrencilerinin bu gruptaki yapıları cami tasarımı için uygun bulma eğilimlerinin ortalaması 4. sınıf öğrencilerinden daha yüksek bir değere sahip olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bu durum 5. hipotezin öne sürdüğü, mimarlık 4. sınıf öğrencilerinin 1. sınıf öğrencilerine göre gördükleri yapıların mimari özelliklerine daha hakim olacaklarını ve bu sebeple, bu yapıları cami tasarımı uygunlukları açısından değerlendirmelerinin 1. sınıf öğrencilerine göre olumsuz yönde farklılaşacağı yargısını desteklemektedir.

Anketin son sorusu ile katılımcılardan en beğendikleri camileri listelemeleri istenmiştir. Açık uçlu olarak sorulan soruya verilen yanıtlar 44 farklı seçenek oluşturmuştur. Çizelge 3.29'da sınıf bazında en beğenilen ilk 10 caminin listeleri frekansları ve yüzdeleri ile birlikte verilmiştir.

Çizelge 3.29 Sınıflara göre en beğenilen camiler listesi

1. Sınıf öğrencileri				4. Sınıf öğrencileri			
Sıra	Cami Adı	Frekans	Yüzde	Sıra	Cami Adı	Frekans	Yüzde
1	Süleymaniye Camii	61	50,8%	1	Sancaklar Camii	41	53,9%
2	Sultanahmet Camii	53	44,2%	2	Süleymaniye Camii	32	42,1%
3	Selimiye Camii	49	40,8%	3	Selimiye Camii	22	28,9%
4	Bursa Ulucami	29	24,2%	4	Ayasofya Camii	14	18,4%
5	Ayasofya Camii	23	19,2%	5	Sultanahmet Camii	11	14,5%
6	Büyük Mecidiye Camii	16	13,3%	6	Bursa Ulucami	6	7,9%
7	Yeni Cami	6	5,0%	7	TBMM Camii	6	7,9%
8	Fatih Camii	5	4,2%	8	Nuruosmaniye Camii	4	5,3%
9	Eyüp Sultan Camii	5	4,2%	9	Kılıç Ali Paşa Camii	3	3,9%
10	Kılıç Ali Paşa Camii	5	4,2%	10	Şah Faysal Camii	3	3,9%

Çizelge 3.29’da görüldüğü üzere 1. sınıf öğrencilerinin en beğendikleri ilk 10 caminin tümünü klasik eserler oluşturmaktadır. 4. Sınıf öğrencilerinin en beğendikleri ilk 10 cami içerisinde biri ilk sırada olmakla birlikte 3 adet çağdaş cami örneği bulunmaktadır. Bu durum 2. hipotezin öne sürdüğü mimarlık 4. sınıf öğrencilerinin çağdaş üslup tercih oranlarının mimarlık 1. sınıf öğrencilerinin çağdaş üslup tercih oranlarına göre daha yüksek çıkacağı yargısını desteklemektedir.

Yapılan analizler istatistiksel olarak %90, %95 ve %99 güven düzeylerinde test edilmiştir. Bu doğrultuda bütün hipotezler istatistiksel olarak farklı güven düzeylerinde anlamlı sonuçlar ile doğrulanmıştır.

SONUÇLAR VE TARTIŞMA

İslamiyet'in ilanı ile birlikte mimarlık tarihine giren cami mimarisi günümüze dek önemini sürdürmüş bir tartışma konusudur. Cami mimarisinin en belirgin öğelerinden biri olan kubbe elemanı İslamiyet'ten çok önce, M. Ö. 7000'lere uzanan bir geçmişe sahip olan mimari bir üst örtü biçimidir. Kubbe elemanı gerek strüktürel, akustik vb. yapısal özellikleri ile gerekse simgesel özellikleri ile mimarlık tarihinin hemen her döneminde birçok farklı coğrafyada kullanılmış bir yapı elemanıdır. Taş, kerpiç, ahşap, betonarme ve çelik olmak üzere farklı yapı malzemeleri ile bugüne dek kullanılagelmiştir. Kubbenin İslam mimarisinde kullanılması ile kubbeli yapı tipolojisi önemli bir gelişme kaydetmiştir. Aynı şekilde İslam mimarisinin gelişim süreci içerisinde kubbeli yapıların etkisi oldukça önemli bir yere sahiptir. İlk İslam mabetlerinde kubbe yer almamaktadır. İslam dininin yayılıp gelişmesi ile birlikte cami mimarisi de gelişme göstermiş ve ilk yüzyıllardan itibaren kubbe elemanı cami mimarisinde görülmeye başlamıştır. Osmanlı klasik camilerinde olduğu gibi kubbenin merkezi mekana hakim dominant bir eleman olması zaman içinde gerçekleşmiş bir olgudur. Bununla birlikte ilk kubbeli cami yapılarında kubbenin mihrap önünde kullanılması İslam öncesinden beri var olan kubbenin simgesel anlamına yönelik bir uygulamadır. Cami mimarisi süreci içerisinde bu anlam hiçbir zaman eksilmemiş, zaman içinde daha da kuvvetlenerek mekana hakim, toplayıcı, birleştirici özelliğe sahip ve İslam'daki vahdet inancını temsil eden bir konuma yükselmiştir. Bir mimari üst örtü biçimi olan kubbeye yüklenen bu anlamlar günümüzde halen etkisini kuvvetli olarak hissettirmektedir. Mevcut yapı teknolojisi önceki dönemlerde olduğu gibi kubbenin geniş açıklık geçmekteki

vazgeçilmez önemini devre dışı bırakmaya yetmiştir. Ancak cami mimarisine yönelik toplumsal kabuller kubbenin bu konudaki algısal etkisini sürdürmektedir. Bu anlamda çağdaş cami mimarisi, biçimsel yaklaşımlardaki farklılaşmalar dolayısıyla günümüzde bir sorunsala dönüşmüştür.

Cami mimarisine yönelik tartışmalardaki en önemli aktörlerden biri olan mimarların bu konunun detaylarına ne derecede hakim oldukları önemli bir inceleme konusudur. İslam mimarisi konusundaki teorik bilgilerin yanında biçimin, malzemenin ve diğer mimari araçların algısal etkisi konusunda bilgi ve beceri sahibi olmak bu konuyu ele alacak mimarlar için önemli bir durumdur. Türkiye’deki mimarlık okullarının müfredatlarına bakıldığında ders içeriklerinde yer alan bilgilere göre, çoğu okulda bu konuların ele alındığı görülmektedir. Bu durumda çağdaş cami mimarisi konusuna yönelik bireyin algısının mimari eğitim seviyesine göre farklılaşması beklenmektedir. Bu tezin ana kısmını oluşturan deneysel çalışma ile çağdaş cami mimarisinde kubbe ögesinin algısal etkisinin mimari eğitim seviyesine göre farklılaşmasının incelenmesi amaçlanmıştır.

Deneysel çalışma kapsamında mimarlık eğitiminin henüz başında olan öğrenciler ile mimarlık eğitimlerini tamamlamak üzere olan öğrenciler arasında çağdaş cami mimarisinde kubbe elemanına ilişkin algı farklılığını ölçmek üzere anket uygulaması yapılmıştır. Anketin hazırlanması, uygulanması ve sonuçların incelenmesi konusunda bilimsel prosedürlere sadık kalınmıştır. Anket sonuçları istatistiksel yöntemler ile analiz edilerek konuya ilişkin orijinal bulgular saptanmıştır. Tezin alan çalışması kısmında detaylı açıklanan bulgular aşağıda özetlenmiştir.

- Mimarlık öğrencilerini temsil eden katılımcıların zihinlerindeki cami algısında kubbenin yeri baskın elemanlar içerisinde.
- Mimarlık eğitimlerini tamamlamak üzere olan öğrenciler eğitimlerine yeni başlamış olanlara göre çağdaş üslupta yapılan camilere daha ılımlı yaklaşmaktadırlar.
- Bir caminin sahip olması gereken özellikler konusunda katılımcıların tercihlerinde mimari eğitim seviyesi etkili olmaktadır. Mimari eğitimlerini tamamlamak üzere

olan öğrencilerin görüşleri ile eğitimlerine yeni başlayan öğrencilerin görüşleri belli oranda birbirlerinden farklılaşmaktadır.

- Mimarlık eğitimlerini tamamlamak üzere olan öğrenciler kubbenin çağdaş bir yorumunun kullanıldığı ya da hiç kullanılmayıp farklı bir üst örtü biçiminin tercih edildiği cami örneklerine mimarlık eğitimlerine yeni başlayan öğrencilere oranla daha ılımlı yaklaşmaktadırlar.
- Mimarlık eğitiminin sonuna yaklaşmış olan öğrenciler eğitimlerinin başındaki öğrencilere göre camiden farklı işlevlere sahip yapılarıdaki kubbe elemanları ile cami kubbeleri arasındaki mimari farklılıklara daha hakimdirler. Bu sayede 4. sınıf öğrencilerinin kilise, hamam ve türbe kubbelerinin cami tasarımlarına uygunlukları açısından değerlendirmeleri 1. sınıf öğrencilerinin değerlendirmelerinden daha düşük çıkmıştır.

Tezden elde edilen bulguların değerlendirilmesi şu şekildedir:

Katılımcıların zihinlerindeki cami imgesini tespit etmeye yönelik soruya verilen yanıtlara göre kubbe ögesi ilk sırada gelmektedir. İkinci sırada ise minare elemanı belirtilmiştir. Önceki çalışmalarda çağdaş cami mimarisine yönelik yapılan deneysel araştırmalarda kubbe ögesinin etkisi vurgulanmıştır. Bu anlamda, bu çalışmadan elde edilen bu sonuçlar Haseki'nin (2006), Çelik'in (2013) ve Sarıhan'ın (2015) çalışmaları belli bir oranda benzerlik göstermektedir [15], [16], [17]. Bu çalışmaların üçünde de cami denince akla ilk gelen yapı elemanı olarak minare tercih edilirken, ikinci sırada kubbe elemanı belirtilmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarının öncüllerinin bulguları ile bu anlamda farklılık göstermesinin sebebi önceki çalışmalarda katılımcı grubu genel kullanıcı profilini temsil ederken bu çalışmada katılımcı grubunun mimarlık öğrencileri ile sınırlandırılmış olması biçiminde yorumlanabilir. Genel kullanıcı için camide yükselen formu ile minare daha dikkat çekici bir unsur olurken mimarlık öğrencileri için aldıkları mesleki eğitimin bir sonucu olarak binanın ana bileşenlerinden biri olması kubbeyi daha akılda kalıcı bir imge haline getirmektedir.

Analizlerden görüldüğü üzere katılımcıların yeni yapılacak olan bir caminin üslubu konusundaki görüşleri eğitim seviyesine göre farklılaşmıştır. 1. sınıf öğrencileri için klasik ya da çağdaş tarz tercihleri birbirine yakınken 4. sınıf öğrencilerinde belirgin

biçimde çağdaş üsluba yönelik tercihler daha yüksek çıkmıştır. Öğrenciler aldıkları mimari eğitim süreci içerisinde farklı tasarım yaklaşımlarını görmüş ve deneyimlemiş olmaktadır [88]. Bu sayede alışlageldik örneklerin dışındaki önerilere daha ılımlı yaklaşımlarının bu sonuca etki ettiği düşünülmektedir. Söz konusu uygulamaların, öğrencilerin tutucu yaklaşımlardan uzaklaşıp, onlara yeni bakış açıları ve perspektifler kazandırmayı amaçladığı, öğrencilerin yaratıcı düşünce kabiliyetlerini geliştirmeleri yönündeki çalışmaların yapıldığı, Beşgen ve meslektaşları (2015), Canbay Türkyılmaz ve meslektaşları (2011) ve Durmuş ve Gür'ün (2011) çalışmalarında görülmektedir [88], [89], [90]. Bu soruya yönelik, öngörülenin dışında bir sonuç olarak, kapalı uçlu soruda seçenek olarak verilmemesine karşın katılımcılardan bir grup “klasik tarzın çağdaş bir yorumu” ekseninde üçüncü bir seçenek oluşturmuştur. Bu eğilimde olan öğrencilerin oranı toplam katılımcıların %6,7'sini oluşturmakta olup eğitim düzeyine göre ciddi bir farklılık gözlemlenmemiştir. Kendilerine sunulmadığı halde katılımcıların böyle bir seçenek oluşturması dikkate değer bir durumdur. Bu yaklaşım güncel cami tartışmalarında sık görülen bir durumdur. Kubbe ve minare gibi cami mimarisine yönelik toplum belleğinde yer eden simgesel elemanların klasik örneklerinden farklı biçim ve oranlarda, çağdaş yapı malzemeleri ve çağdaş yapım teknikleri ile uygulanması, bu yaklaşımın somutlaşmış örneklerini oluşturmaktadır. Bu konudaki ilk denemelerden biri, uygulanma imkânı bulamayan Vedat Dalokay'ın tasarladığı Kocatepe Camii önerisi olup günümüzde yapılmış örnekler içerisinde Dalokay'ın projesine çok benzeyen Şakirin Camii, Marmara İlahiyat Fakültesi Camii, Yeşil Vadi Camii ve Köln Merkez Camii sıralanabilir. Yarışma projelerinde de bu eğilim sık karşılaşılan bir durumdur.

Bir caminin sahip olması gereken özellikleri konusunda katılımcıların görüşleri arasında mimari eğitim seviyesine göre farklılık olduğu görülmektedir. İki grupta da sadelik ve mütevazilik en önemli özellikler olarak görülürken; birbirlerinden farklı olarak, 4. sınıf öğrencileri işlevsellik, aydınlık ve üslup gibi mimari özellikleri dile getirirken, 1. sınıf öğrencileri ihtişam, davetkârlık, huzur gibi duygusal değerlendirmelere daha çok yer vermişlerdir.

Bunun yanında birinci sınıf öğrencilerinin tercihleri içinde sadelik ve tezyinat; ihtişam ve tevazu kavramlarının yüksek oranda bir arada seçildiği görülmüştür. Bu durumun

birinci sınıf öğrencilerinin kavramların mekânsal karşılıklarını tahayyül edemedikleri, bu kavramlara dair geçmiş deneyimlere bağlı olarak zihinlerinde yer alan olumlu özellikleri ile değerlendirdikleri düşünülebilir. Gibson (1950) bu durumu, literal algı ve şematik algı kavramları üzerinden açıklamıştır [10]. Bu iki mekanizmanın çalışma durumu kişiden kişiye, zamana, mekana ve içinde bulunulan duruma göre değişebilmektedir. Biçim, yüzey, renk doku gibi fiziksel özelliklerin algılamada etkin rol oynadığı mekanizma olan literal algı ve bireyin geçmiş deneyimlerinin, kişisel ve kültürel değerlerinin etkili olduğu mekanizma olan şematik algı bu farklılıkta temel etkindir. Son sınıftaki öğrenciler aldıkları eğitimin bir çıktısı olarak tevazu ve ihtişam, sadelik ve tezyinat kavramlarının mekânsal karşılıklarını yorumlayabilmiş ve tercihlerini bu yönde yapmışlardır. Bu durum fiziksel özelliklerin ön planda olduğu literal algı mekanizması ile açıklanabilir. 1. sınıf öğrencileri ise bu kavramların mekânsal yansımalarına 4. sınıf öğrencileri kadar hakim olmadıkları için kavramların kendi zihinlerindeki anlamsal karşılıkları ile tercih yapmışlardır. Bu durum ise şematik algı mekanizmasının çalıştırıldığını gösterir.

Anket verilerine göre katılımcıların çağdaş camileri, cami tasarımına uygunlukları açısından değerlendirmeleri farklılaşmıştır. 4. sınıf öğrencileri kubbenin çağdaş bir üslup ile yorumlanarak kullanıldığı ya da hiç kullanılmayıp farklı bir üst örtünün tercih edildiği örneklerle, 1. sınıf öğrencilerine göre daha ılımlı yaklaşmışlardır. Anketteki 1. grupta yer alan kubbenin çağdaş bir yorumunun kullanıldığı camiler içerisinde Yeşil Vadi Camii ve Şakirin Camiine verilen yanıtlar sınıf bazında birbirleri ile benzerlik kurarken Köln Merkez Camii iki katılımcı grubu tarafından da cami tasarımına uygun bulunmamıştır. Bunun sebebi olarak şu şekilde bir açıklama getirilebilir: Bu camide yapılan kubbe soyutlaması diğer iki camiden farklı olarak doğrudan tek bir kubbeyi değil, bir merkezi kubbe ve hiyerarşik olarak ona eklenen yarım kubbelerden oluşan bir kompozisyonun bir yorumlanmasıdır [75]. Tek kubbe birden çok kubbenin bir araya geldiği bir kompozisyona göre asal geometrik biçimlere daha yakındır. Zusne (1970) bu durumu görsel biçimlerin bütünlere göre daha akılda kalıcı etkiye sahip olması biçiminde açıklamıştır [11]. Tek kubbeden yola çıkılarak geliştirilen bir biçim, kubbelerden oluşturulan bir bütünün yorumundan daha akılda kalıcı bir etkiye sahip

olmuştur. Böylelikle ilk iki örneğin zihinlerde yer alan klasik kubbe imgesini çağrıştırması üçüncüsüne göre daha kolay olmuştur.

Klasik kubbeli, camiden farklı işleve sahip yapıların yer aldığı 6. grup bu çalışmadaki en belirleyici ölçüm araçlarından biri olmuştur. Bu noktada öngörüldüğü gibi mimarlık eğitiminin sonuna yaklaşmış olan öğrenciler eğitimlerinin başındaki öğrencilere göre camiden farklı işlevlere sahip yapılardaki kubbe elemanları ile cami kubbeleri arasındaki fiziksel farklılıkları ayırt edebilmişlerdir. Bu sayede kilise, hamam ve türbe kubbelerini cami tasarımlarına uygunlukları açısından değerlendirmeleri, 1. sınıf öğrencilerinin değerlendirmelerine göre daha düşük bir orana sahiptir. Bu durumun açıklanmasında yine Gibson'ın (1950) literal algı ve şematik algı mekanizmaları devreye girmektedir [10]. 4. sınıf öğrencileri mesleki eğitimlerinin getirdiği bir sonuç olarak kendilerine sunulan görsellerdeki yapıların biçim, yüzey, doku gibi farklılıklarının bilincinde olup literal algı mekanizması ile soruları yanıtlamışlardır. Bu sayede camiden farklı işleve sahip klasik yapıların kubbelerinin cami kubbeleri ile olan biçimsel farklılıklarının bilincinde olarak bu kubbeleri cami kubbelerinden ayırt edebilmişlerdir. 1. sınıf öğrencileri ise literal algı ile anlaşılabilen fiziksel farklılıkların ayırımına varabilecek kadar mesleki birikime sahip olmadıkları için şematik algı mekanizması ile soruları yanıtlamışlardır. Kişisel deneyimlerin, kültürel birikimlerin ve çağrışımların etkili rol oynadığı şematik algı mekanizmasının etkisinde karar veren 1. sınıf öğrencileri cami mimarisi konusundaki baskın toplumsal kabullerin etkisi ile, gördükleri tüm klasik kubbeli yapıları zihinlerindeki cami imgesi ile belli bir noktada bağdaştırmışlardır.

Bu sonuçlar, Ertürk'ün (1984) mimarlar, mimarlık bölümü öğrencileri ve inşaat bölümü öğrencileri üzerinde yaptığı deneysel çalışmanın sonuçları ile benzerlik kurmaktadır. Ertürk'ün deneyinde, mimarlar ve mimarlık öğrencileri mekânı değerlendirirken literal algılarını çalıştırmalarına karşın inşaat bölümü öğrencileri şematik algılarını çalıştırmışlardır. Mimari eğitim düzeyine göre algının farklılaşması bağlamında Ertürk'ün çalışması ile bu çalışmanın bulguları benzerlik göstermektedir [14].

Çalışmadan elde edilen bulguların genel değerlendirmeleri, bireyin algısal yaklaşımında mimarlık eğitiminin toplumda yer alan cami mimarisinde kolektif imgenin baskın rolünü azalttığı yönündedir. Bu sonuç, Türkiye'de cami mimarisi konusunun bir

sorunsala dönüşmesinde en etkili faktör olan klasik kubbeli cami tipolojisinin değişmez algısının mimarlık eğitimi alan kişiler açısından geçerli olmadığını göstermektedir. Güncel cami tartışmalarının baş aktörleri içerisinde yer alan mimarların konuya kubbe algısına ilişkin toplumsal kabullerden uzak yaklaşımları cami mimarisinde yeni arayışların artarak devam edeceği işaretini vermektedir. Bunun yanında, Türkiye’de cami inşa süreçlerinin çoğu zaman mimarlara bile intikal etmeden sonuçlandığı yadsınamaz bir gerçektir. Günümüzde inşa edilen camilerin çoğunluğu caminin potansiyel kullanıcılarının beğenileri ve camiye inşa eden usta ve kalfaların bilgi ve becerileri doğrultusunda şekillenmektedir. Bununla birlikte, camilerin yapılacağı bölge ve arazi verilerindeki farklılıklar dikkate alınmadan hazırlanmış olan tip projeler, bağlamdan kopuk cami yapılarının üretilmesine sebep olmaktadır. Bu durumlar, ele aldığımız sorunsal bağlamında azami önem gösterilmesi gereken cami tasarımı konusunda mimarların rolünü devre dışı bırakmaktadır. Bu çalışma verilerinden anlaşılabildiği üzere, mimarların aldıkları mesleki eğitim sonucunda, belli bir oranda cami mimarisine yönelik bilgi ve becerilere sahip oldukları görülmektedir. Bu konuda, ülkemizdeki çağdaş cami mimarisi sorunsalına yönelik olarak, siyasal erkin cami üretimlerinde mimarların daha etkin rol almalarına imkân sağlaması problemin çözümüne fayda sağlayacaktır.

Alan çalışmasından elde edilen bulgulara göre mimarlık eğitiminin sonuna gelen öğrenciler eğitimlerine yeni başlayan öğrencilere göre İslam ibadet mekânları konusunda daha yüksek bilgi düzeyine sahiptirler. Buna rağmen, öğrencilerin yurtdışındaki cami yapıları konusunda yeterli bilgi birikimine sahip olmadıkları, dünya mimarlığındaki güncel gelişmelere yeteri kadar vâkıf olmadıkları görülmektedir. Mimarlık okullarında bu konunun ele alınması, ve öğrencilerin yurt dışındaki güncel mimarlık konularını takip etmelerini sağlayacak araştırmalara yönlendirilmesi faydalı bir uygulama olacaktır.

Bu tez kapsamında alan çalışmasının anket uygulaması üzerinden yapılması, kullanılan görsellerin tek ve sabit bir açıdan algılanması sonucunu doğurmuştur. Bu durum çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmuştur. Bundan sonra cami mimarisi konusunda yapılacak akademik çalışmalarda mekânın farklı yönleriyle algılanmasına imkân

sağlayan deneysel yöntemlerin kullanılması araştırma konusunun geliştirilmesine imkân sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- [1] Buhari, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh; Çeviren: Kocaer, A. F., (2007). Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh, Hüner Yayınevi, Konya.
- [2] Creswell, K.A.C., (1958). A Short Account of Early Muslim Architecture, Penguin Books, Harmondsworth, Middlesex.
- [3] Frishman, M ve Khan, H. U., (1994). The Mosque: History, Architectural Development and Regional Diversity, Thames and Hudson Ltd, London.
- [4] Hillenbrand, R., (1994). Islamic Architecture: Form, Function and Meaning, Columbia University Press, New York.
- [5] Yetkin, S. K., (1965). İslam Mimarisi, 3. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- [6] Aslanapa, O., (2007). Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [7] Kuban, D., (2007). Osmanlı Mimarisi, YEM Yayınları, İstanbul.
- [8] Kuban, D., (1997). Sinan'ın Sanatı ve Selimiye, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- [9] Cansever, T., (2010). Mimar Sinan, Klasik Yayınları, İstanbul.
- [10] Gibson, J. J., (1950). The Perception of the Visual World, The Riverside Press, Cambridge.
- [11] Zusne, L., (1970). Visual Perception of Form, Academic Press, London.
- [12] Ittelson, W. H., Proshansky, H. M., Rivlin, L. G. ve Winkel, G., (1974). An Introduction to Environmental Psychology, Rinehart and Winston Holt, New York.
- [13] Rapoport, A., (1977). Human Aspects of Urban Form, Pergamon Press Ltd, Oxford.
- [14] Ertürk, S. (1984). Mimari Mekanın Algılanması Üzerine Deneysel Bir Çalışma, Doktora Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- [15] Şahin Çelik, E., (2013). Çağdaş Cami Tasarımlarına Yönelik Kullanıcı Algısı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- [16] Sarıhan, F. Z., (2015). Türk Mimarisinde Cami İmajı Algısı (Biçim – Form Üzerinden Bir Yaklaşım), Yüksek Lisans Tezi, FSMVÜ Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [17] Haseki, S., (2006). 20. Yüzyıl Çağdaş Cami Mimarisine Ankara Örnekleri Üzerinden Bir Yaklaşım, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- [18] Arslan, H. D. ve Yıldırım, K., (2017). “Perceptual Evaluation of the Mosque Facades of Different Periods: Preference, Complexity, Impressiveness, and Stimulative”, *Megaron*, 12(4):511-523.
- [19] Baltacı, C., (1985). “İslam Medeniyetinde Cami”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3: 225-241.
- [20] Ateş, İ., (1994). “Mescid-i Nebevi'nin Yapıldığı Günden Bu Yana Geçirdiği Genişletme Girişimleri”, *Vakıflar Dergisi*, 24: 5-50.
- [21] Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK_GTS.59a08073dd2a84.58045557, 25 Ağustos 2017.
- [22] Hasol, D., (2012). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü (Geliştirilmiş 12. baskı), Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- [23] Mülâyim, S., (2002). İslam Ansiklopedisi “Kubbe”, 26. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- [24] Okuryazarım, Kubbeye Geçiş Elemanları, <https://okuryazarim.com/kubbeye-gecis-elemanlari/>, 26 Ağustos 2017.
- [25] Altın, M., (2010). Pantheon’dan Günümüze Kubbelerin Gelişimi, 1. Baskı, Yalın Yayıncılık, İstanbul.
- [26] Hattstein, M. ve Delius, P., (2007). İslam Sanatı ve Mimarisi, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- [27] Nina Milani Photography, Santuario di Vicoforte, <http://www.ninamilani.it/wp-content/uploads/2017/02/matrimonio-santuario-vicoforte-mondov%C3%AC-torino-boscareto-resort-serralunga-dalba-wedding-destination-italy-langhe-nina-milani-fotografo-photographer-36.jpg>, 27 Ağustos 2017.
- [28] Uçak, Ş., (2012). Tarihi Yığma Kubbelerin Dinamik Davranışlarının Operasyonel Modal Analiz Yöntemiyle Belirlenmesi, Yüksek Lisans Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- [29] National Geographic, The Duomo: Italy’s “birthplace of Renaissance”, <https://www.nationalgeographic.org/media/duomo/>, 27 Ağustos 2017.
- [30] Model Railroad Design, The Union Tank Car Dome, <http://modelrailroaddesign.blogspot.com.tr/2012/07/union-tank-car-dome.html>, 27 Ağustos 2017.

- [31] Arkitera, “Kocatepe Camisi’ni Yaptım Ama Bu Hiç Birinin Kopyası Değil”, <http://v3.arkitera.com/s170-kocatepe-camisini-yaptim-ama-bu-hicbirinin-kopyasi-degil.html>, 29 Ağustos 2017.
- [32] Sean Fennesy, The Design Files: The Shine Dome, <http://www.seanfennesy.com.au/the-shine-dome/>, 29 Ağustos 2017.
- [33] T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Ayasofya Müzesi, Ayasofya’nın Kubbesi, <http://ayasofyamuzesi.gov.tr/tr/i%C3%A7mayasofyan%C4%B1n-kubbesi>, 19 Ağustos 2017.
- [34] Yaman, N., (2015). Uygarlıklar Tarihi: Öğrenci ve Öğretmenler İçin Çalışma Kitabı, 1. Cilt, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [35] Wikimedia Commons, File:Schatzhaus des Atreus, Querschnitt.jpg, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Schatzhaus_des_Atreus,_Querschnitt.jpg?uselang=tr, 11 Eylül 2017.
- [36] Strzygowski, J., Glück, H. ve Köprülü, F., (1974). Eski Türk Sanatı ve Avrupa’ya Etkisi, 1. Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- [37] Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü Koleksiyonu, <http://aku.edu.tr/afyonkarahisar-arkeoloji-muzesi-mudurlugu-kolleksiyonu/>, 12 Eylül 2017.
- [38] Ani Haberleri, Ateşgede – Ateş Tapınağı, <http://www.aniharabeleri.org/ani-bolgesi/atesgede-ates-tapinagi>, 12 Eylül 2017.
- [39] Roma, Interesting Facts About Rome’s Pantheon, <http://romeonsegway.com/10-facts-about-the-pantheon/>, 12 Eylül 2017
- [40] Okuryazarım, Mescid-i Nebevi, <https://okuryazarim.com/mescid-i-nebevi/>, 24 Ağustos 2017.
- [41] Altun, A., (2002). İslam Ansiklopedisi “Gazneliler”, 13. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- [42] Okuryazarım, Leşker-i Bazar Ulu Camii, <https://okuryazarim.com/lesker-i-bazar-ulu-cami/>, 14 Ekim 2017.
- [43] Altun, A., (2002). İslam Ansiklopedisi “Karahanlılar”, 24. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- [44] Okuryazarım, Talhatan Baba Camii, <https://okuryazarim.com/talhatan-baba-cami/>, 14 Ekim 2017.
- [45] Eyice, S., (2002). İslam Ansiklopedisi “Nuruosmaniye Külliyesi”, 33. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- [46] Koepf, H., (1984). “Osmanlı Kubbeli Camileri Üzerine Tipolojik Bir Deneme”, Yapı Dergisi, 58: 19- 48.
- [47] Tümer, G., (1992). “Yeni Camiler”, Yapı Dergisi, 122: 52-61.
- [48] Gürsoy, E., (2013). “Günümüz Cami Mimarisinde “İlkesiz Yaklaşım””, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 28: 239-253.

- [49] Dünya'nın Bütün Camileri, Yeni Mahalle Camii, Döğer Kasabası, İhsaniye, Afyon, <http://dunyacamileri.blogspot.com.tr/2012/01/yeni-mahalle-camii-doger-kasabas.html>, 08 Aralık 2017.
- [50] Dünya'nın Bütün Camileri, Aydınlı Mahallesi Dersi Sanayi Camii, Tuzla, İstanbul, <http://dunyacamileri.blogspot.com.tr/2015/04/>, 08 Aralık 2017.
- [51] Güler, M., (2016). "Cumhuriyet Dönemi Özgün Cami İnşası – Tasarımı Problemi", Çağımızda Cami Mimarisinde Arayışlar Uluslararası Sempozyumu, 18 – 20 Kasım, Giresun.
- [52] Mimdap, Bektaş Mimarlık, <http://www.mimdap.org/?p=611>, 08 Aralık 2017.
- [53] Mimarlık Müzesi, TBMM Cami Kompleksi, <http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/DisplayPhoto.aspx?ID=51&DetailID=7&ExhibitionID=6>, 08 Aralık 2017.
- [54] Arkiv, Sancaklar Camii, <http://www.arkiv.com.tr/proje/sancaklar-camisi/2049>, 25 Kasım 2017.
- [55] AKDN, Sherefudin's White Mosque, <http://www.akdn.org/architecture/project/sherefudins-white-mosque>, 08 Aralık 2017.
- [56] LEFT Architects, Amir Shakib Arslan Mosque, <http://www.leftish.net/news/MOSQ>, 08 Aralık 2017.
- [57] Arch Daily, The Light of Allah Mosque / Ibrahim Ma, <https://www.archdaily.com/777147/light-of-allah-mosque-ibrahim-ma/56529baee58ece7a6900014d-light-of-allah-mosque-ibrahim-ma-image>, 08 Aralık 2017.
- [58] Türkeri, İ. (2016). Türkiye'deki İslam Tapınma Mekanı Tasarımları ve Mimari Tasarım Paradigmalarının Mimari Proje Yarışmaları Üzerinden Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [59] Türkiye Diyanet Vakfı, Tip Cami, Kur'an Kursu ve Lojman Projeleri, <http://arsiv.diyanketvakfi.org.tr/birimler/insaatemlak/ek20.pdf>, 21 Ekim 2017.
- [60] Fotokritik, Kocatepe, <http://www.fotokritik.com/3176311/kocatepe>, 23 Kasım 2017.
- [61] Mimarizm, TBMM Cami (Meydan-İbadet-Kitaplık) - Behruz Çinici, http://www.mimarizm.com/makale/tbmm-cami-meydan-ibadet-kitaplik-behruz-cinici_113494?sourceld=113506, 21 Ekim 2017.
- [62] Dünya Bülteni, Mimar Sinan Camii İbadete Açıldı, <http://www.dunyabulteni.net/haber/219469/mimar-sinan-camii-ibadete-acildi>, 23 Kasım 2017.
- [63] Mimarizm, Etimesgut Camii – Cengiz Bektaş, http://www.mimarizm.com/makale/etimesgut-cami-cengiz-bektas_113496, 24 Kasım 2017.

- [64] Türkiye Diyanet Vakfı, Adana Sabancı Merkez Camii, <http://www.tdvcamiler.com/index.php/2017/01/30/adana-sabanci-merkez-camii/>, 23 Kasım 2017.
- [65] Hassa Mimarlık, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Camii ve Kültür Merkezi, <http://www.hassa.com/tr/proje/marmara-universitesi-ilahiyat-fakultesi-camii-ve-kultur-merkezi>, 21 Ekim 2017.
- [66] Mimarizm, Şah Faisal Camii – Vedat Dalokay, http://www.mimarizm.com/makale/sah-faisal-cami-vedat-dalokay_113495, 21 Ekim 2017.
- [67] Anadolu Ajansı, Çamlıca Camii Havadan Görüntülendi, <http://aa.com.tr/tr/kultur-sanat/camlica-camii-havadan-goruntulendi/715525>, 24 Kasım 2017.
- [68] Diyanet Haber, DİTİB Köln Merkez Camisi İbadete Açıldı, <http://www.diyanet.tv/ditib-koln-merkez-camisi-ibadete-acildi/>, 21 Ekim 2017.
- [69] Caudwell, C., (1946). Illusion and Reality, Lawrence & Wishart, London; Çeviren: Doğan, M. H., (1988). Yanılsama ve Gerçeklik, Payel Yayınları, İstanbul.
- [70] Baymur, F. B., (1989). Genel Psikoloji, 8. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- [71] Erkman, U., (1977), Çevre Analizi, İTÜ Yayınları, İstanbul; Derleyen: Ertürk, S. (1984). Mimari Mekanın Algılanması Üzerine Deneysel Bir Çalışma, Doktora Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- [72] Appleyard, D., (1969). “Why Buildings are Known; A Predictive Tool for Architects and Planners”, Environment and Behaviour, 1(2):131-156; Derleyen: Ertürk, S. (1984). Mimari Mekanın Algılanması Üzerine Deneysel Bir Çalışma, Doktora Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- [73] Pinterest, Yeşil Vadi Mosque, <https://tr.pinterest.com/pin/420945896401819077/>, 07 Aralık 2017.
- [74] Arte Yapı, Şakirin Camii, <http://www.arteyapi.com.tr/rd-sakirin-cami-tr-41.html>, 08 Aralık 2017.
- [75] Paul Böhm Architekturbüro, Central Mosque Bologna, http://www.boehmarchitektur.de/englisch/hochbau/hochbau_zentralmosche_e.html, 08 Aralık 2017.
- [76] Cami Mimarisi, Derinkuyu Park Camii, <http://camimimarisi.blogspot.com.tr/2012/07/derinkuyu-park-camii.html>, 08 Aralık 2017.
- [77] Akıncı, Kocatepe Camii, <http://www.mehmetakinci.com.tr/ankara-kocatepe-camii.html>, 08 Aralık 2017.
- [78] Değerlendirme Uzmanları, Çamlıca Camii, <http://www.degerlemeuzmanlari.net/haber/wp-content/uploads/2013/08/camlica-cami.jpg>, 08 Aralık 2017.

- [79] Cambervanfinder, Science and Technology, <https://www.campervanfinder.com.au/science-and-technology/>, 08 Aralık 2017.
- [80] Arkitera, Meclis Binaları, <http://v3.arkitera.com/spotlight.php?action=displaySpotlight&ID=160&year=&aID=2840>, 08 Aralık 2017.
- [81] Inhabitat, Buckminster Fuller-Inspired Gold Dome To Be Preserved As Historic Site in Oklahoma, <https://inhabitat.com/buckminster-fuller-inspired-gold-dome-to-be-preserved-as-historic-site-in-oklahoma/geodesic-gold-dome-oklahoma-3/>, 08 Aralık 2017.
- [82] U. S. National Library of Medicine, Objects of Art: Roof of the National Library of Medicine, <https://www.nlm.nih.gov/exhibition/tour/roof.html>, 08 Aralık 2017.
- [83] Arch Daily, Sports and Leisure Centre, https://www.archdaily.com/7391/sports-facilities-for-colegio-vizcaya-acxt?ad_medium=widget&ad_name=navigation-prev, 08 Aralık 2017.
- [84] Zaha Hadid Architects, Heydal Aliyev Centre, <http://www.zaha-hadid.com/architecture/heydar-aliyev-centre/>, 08 Aralık 2017.
- [85] Image Collection Online, Dubrovnik Churches Photos, <http://imagecollectiononline.com/dubrovnik+churches+photos>, 08 Aralık 2017.
- [86] Arch Daily, Kilic Ali Pasa Hamam, <https://www.archdaily.com/589511/kilic-ali-pasa-hamam-cafer-bozkurt-architecture>, 08 Aralık 2017.
- [87] Okuryazarım, Sultan Sencer Türbesi, <https://okuryazarim.com/sultan-sencer-turbesi/>, 08 Aralık 2017.
- [88] Durmuş, S. ve Gür, Ş. Ö., (2011). "Methodology of Deconstruction In Architectural Education", Social and Behavioral Sciences, 15:1586-1594.
- [89] Canbay Türkyılmaz, Ç., Akbulut, T. M., Polatoğlu, Ç. ve Ünver, R., (2011). "Tasarım Eğitimi ve Tasarım Stüdyolarının Yürütülüşü Üzerine Bir İrdeleme", Mimari Tasarım Eğitimi: Bütünleşme 2, 20 – 21 Ekim 2011, İstanbul.
- [90] Beşgen, A., Kuloğlu, N. ve Fathalizadehalemdari, S., (2014). "Teaching/Learning Strategies through Art: Art and Basic Design Education", Social and Behavioral Science, 182:428-432.

KONUNUN MİMARLIK EĞİTİMİNDEKİ YERİ

Konu ile ilgili Türkiye'deki üniversitelerin mimarlık bölümlerindeki dersler.

Üniversite	Biçimsel Kavrayış ve Algı Konularını Ele Alan Dersler	İbadet Mekanları ve İslam Mimarisini Ele Alan Dersler
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım I Temel Tasarım II	Mimarlık ve Sanat Tarihi II Osmanlı Mimarlığı Araştırması
ABDULLAH GÜL ÜNİVERSİTESİ*	Basic Design	
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım	Mimarlık Tarihi II Mimarlık Tarihi III
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım	Mimarlık Tarihi - I Mimarlık Tarihi - II
ALANYA HAMDULLAH EMİN PAŞA ÜNİVERSİTESİ*	Tasarımın Temelleri	Mimarlık Tarihi II
ALTINBAŞ (İSTANBUL KEMERBURGAZ) ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım I Temel Tasarım II İnsan, Mekan ve Çevre Çevresel Estetik	Mimarlık Tarihi I
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım I Temel Tasarım II	Mimarlık Tarihi IV
ANTALYA BİLİM ÜNİVERSİTESİ*	Temel Tasarım	Mimarlık Tarihi II
ATILIM ÜNİVERSİTESİ	Mimarlıkta Temel Tasarım I Mimarlıkta Temel Tasarım II	Mimarlık Tarihi II
AVRASYA ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım Çevre Davranış Bilgisi	Mimarlık ve Sanat Tarihi 1 Mimar Sinan
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım	Osmanlı Mimarlığı Üzerine Araştırma Selçuk Mimarlığı Üzerine Araştırma
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım Çevre Psikolojisi	Osmanlı Türk Mimarisi

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım I Temel Tasarım II Mimarlıkta Estetik Mimarlıkta Mekan Algısı	Anadolu Mimarlık Tarihi Mimarlık Tarihi II
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım Görsel Algı	
CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım ve Mimari Proje I Mimarlık ve Estetik Mimarlıkta Biçim Gramerleri	Mimarlık Tarihi II Selçuklu Mimarlığı ve Sanat Ortamı
ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ	Basic Design	Architectural History II Thinking Reading Writing On Ottoman Architecture
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım I Temel Tasarım II Mim. Biç. Mek. Ok	Mimarlık Tarihi 1 Anadolu Türk Mimarisi
DİCLE ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım I Temel Tasarım II Anlam, Biçim ve Mimarlık I Anlam, Biçim ve Mimarlık II	Mimarlık Tarihi II
DOĞUŞ ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasar	Türk Mimarlık Tarihi Batılılaşma Dönemi Osmanlı Mimarisi
Dokuz Eylül Üniversitesi	Temel Tasarım Mimari Psikoloji	Türk Mimarlık Tarihi
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım I Temel Tasarım II Mimari Çevre ve Psikoloji	Türk Mimarlık Tarihi
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ	Temel Eğitim ve Mimari Tasarım I Mimarlıkta Biçim, Mekan ve Düzen Osmanlı Mimarisinde Biçim - Anlam ilişkisi Mimarlıkta Geometrinin Simgesel Kullanımı	Mimarlık Tarihi III Klasik Dönem Osmanlı Mimarlığı ve Mimar Sinan Sinan Sonrası Osmanlı Mimarisinin Gelişimi Osmanlı Mimarlığında "Batılılaşma" Süreci Selçuklu ve Osmanlı Mimarlığında Mekan
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ	Tasarıma Giriş 101	Mimarlık ve Sanat Tarihi 221
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım Architecture and Visual Perception Mekan Algısı ve Psikoloji	Mimarlık Tarihi ve Kuramı III Batılılaşma Dönemi Türk Mimarlığı
FIRAT ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım	Mimarlık Tarihi II Mimarlık Tarihi III Mimar Sinan

Gazi Üniversitesi	Temel Tasarım Stüdyosu Biçim Gramerleri Mimaride Biçim, Mekan ve Düzen	Mimarlık Tarihi II Batılılaşma Dönemi Osmanlı Mimarlığı
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ	Basic Design	Architectural History II
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım	Mimarlık Tarihi ve Kuramı II Dini Yapılar
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım ve Maket	İslam Sanatı Tarihi I Mimar Sinan'ın Mimari Anlayışı Mimarlık Tarihi
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım ve Maket	Mimarlık Tarihi I
IŞIK ÜNİVERSİTESİ	Mimari Temel Tasarım	Mimarlık Tarihi II
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım	Osmanlı Dönemi Kent Mimarisi Mimar Sinan Mimarlığı
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım I Temel Tasarım II Mimari Geometri	Mimarlık Tarihi III Türk Devrim Tarihi I Osmanlı Mimarisi İslam Mimarlığı
İSTANBUL ESENYURT ÜNİVERSİTESİ*	Temel Tasarım I Temel Tasarım II	Mimarlık Tarihi III
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım I Temel Tasarım II	Mimarlık Tarihi I
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım I Temel Tasarım II	Mimarlık Tarihi II
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım Mimarlıkta Form ve Geometri	Mimar Sinan Mimarlığı Anadolu Mimarlığı Tarihi
İSTANBUL MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ	Tasarımın Temelleri I Tasarımın Temelleri II	Modern Öncesi Mimarlık Tarihi ve Kuramı
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım Mimarlık ve Görsel Algı	Mimarlık Tarihi-II Mimar Sinan ve Dönemi
İTÜ	Temel Tasarım ve Plastik Sanatlar Mimarlık ve Psikoloji Mimarlıkta Biçimbilimsel Çalışmalar Mimari Kompozisyonda Geometri	Türk Mimarlık Tarihi
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasar I Temel Tasar II Mimarlık ve Psikoloji	Türk Mimarlık Tarihi
İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ	Tasarım Stüdyosu I Tasarım Stüdyosu II	Mimarlık Tarihi III
İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım	Osmanlı Türk Mimarisi
İZMİR EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ	Mimarlığa Giriş II	Mimarlık Tarihleri ve Kuramları I

İZMİR YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ	Tasarıma Giriş Mekânsal Algı ve Temsil Çevresel Psikoloji	Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ	Mimarlıkta Temel Tasarım	Mimarlık Tarihi ve Teorisi I İslam, Anadolu ve Osmanlı Mimarisi
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ	Temel Sanat Eğitimi	Mimar Sinan ve Eserler Geç Dönem Osmanlı Mimarisi Anadolu Selçuklu Mimarisi Mimarlık Tarihi II
KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım	Mimarlık Tarihi II Çağdaş Cami Mimarisi
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım	Sanat ve Mimarlık Tarihi-III
KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım Mimari ve Psikoloji	Mimarlık Tarihi 1 Osmanlı Cami Mimarisi Özellikleri
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ	Tasarım Stüdyosu I Tasarım Stüdyosu II	Mimarlık Tarihi II
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım ve Mimari Proje I	Mimarlık Tarihi-IV
MERSİN ÜNİVERSİTESİ	Basic Design Mimari Çevre Psikolojisi	Mimarlık Tarihi-I Mimarlık Tarihi-II İslam Sanatı ve Mimarlığı Anadolu'da Türk İslam Mimarisi
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım	
NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım	Mimarlık Tarihi II
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım	Mimarlık Tarihi - 2 Mimar Sinan ve Eserleri Osmanlı Sanatı
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım Mimarlıkta Estetik	Mimarlık Tarihi II Mimar Sinan ve Dönemi
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım	Sanat ve Mimarlık Tarihine Giriş Türk Mimarlık Tarihi
NUH NACİ YAZGAN ÜNİVERSİTESİ*	Temel Tasarım Eğitimi	
OKAN ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım Mekansal Algı	Mimarlık Tarihi II
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım Mimarlıkta Estetik Kavramı	
ODTÜ	Temel Tasarım Pattern And Geometry In Design Introduction To The Theory Of Shape Grammars	Architectural History II
ÖZYEGİN ÜNİVERSİTESİ	Tasarım Mekansal Algı ve Bilişim	Mimarlık Tarihi II İslam Mimarisi

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım	Mimarlık Tarihi II
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	Mimari Tasarım I	Mimarlık Kuramı ve Tarihi III
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasar Plastik Sanatları Mimarlıkta Biçim Mekan Düzen Kavramı	İslam Öncesi ve Sonrası Türk Mimarlık Tarihi Çağdaş cami tasarımı
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ	Mimari Proje I ve Temel Tasarım Mimaride Algısal Boyut	Mimarlık Tarihi III
TED ÜNİVERSİTESİ	Tasarımın Temelleri Çevresel Estetik	
Trakya Üniversitesi	Temel tasarım 1 Temel tasarım 2 Mimaride Form-Fonksiyon İlişkisi	Sinan ve Yorumu Türk Mimarlığı Osmanlı Kenti
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ	Temel tasarım I Temel tasarım II	Mimarlık Tarihi II
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım	
YAŞAR ÜNİVERSİTESİ	Temel Tasarım I Temel Tasarım II	Mimarlık ve Kent Tarihi ve Kuramları I Osmanlı Mimarlığı
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ*	Mimari Temel Tasarım	Mimarlık Tarihi II
YTÜ	Temel Tasar Mimarlıkta Oran Mimari Çevre ve Psikoloji Biçim Gramerleri	Mimarlık Tarihi 2 Mimarlık Tarihi 4 Çağdaş İslam Mimarisinde Mekansal ve Morfolojik Analiz
*Yalnızca zorunlu derslerin incelenebildiği üniversiteler.		

ANKET FORMU

Değerli katılımcı,

Anket No: _____

Bu anket Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda yürütülen bir tez çalışması kapsamında yapılmaktadır.

Anketteki sorular bilgi soruları değildir. Bu anket ile amaçlanan sizin bilgi düzeyinizi ölçmek değil, cami tasarımlarına yönelik ortalama algı düzeyini ölçmektir. Anketin sağlıklı olması için soruları tamamen kendi düşünce ve beğenilerinize göre cevaplandırmanız, bir başkasının fikirlerinden etkilenmemeniz önem arz etmektedir.

Çalışmamıza katıldığınız için teşekkür ederiz.

Mimar Mesut DURAL

1. Kaçınıcı sınıftasınız ? 1. Sınıf ☐ 4. Sınıf ☐

2. Yaşınız:

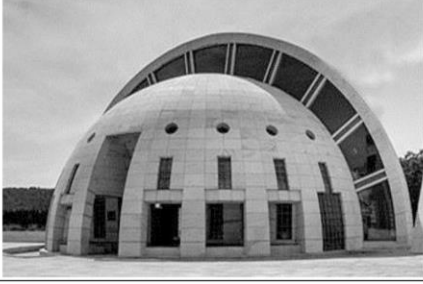
3. Cinsiyetiniz: Kadın ☐ Erkek ☐

4. Dini inancınız:

5. Cami denince aklınıza ilk olarak ne gelir ?

6. Cami denince aklınıza ilk olarak hangi mimari eleman gelir ? Neden ?

7 – 24 Aralığındaki sorularda fotoğraflarda verilen mimari öğeleri tabloda gösterilen değerlendirme ölçütleri çerçevesinde değerlendiriniz.

	7	Değerlendirme ölçütleri				
	7-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)			Hayır (2)	
	7-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)			Hayır (2)	
	7-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

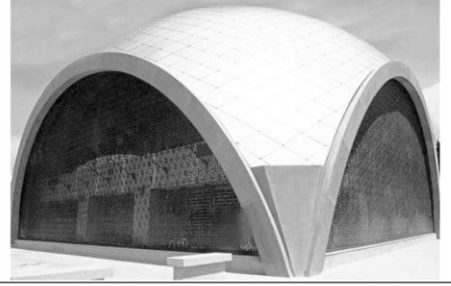
	8	Değerlendirme ölçütleri				
	8-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)			Hayır (2)	
	8-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)			Hayır (2)	
	8-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

	9	Değerlendirme ölçütleri				
	9-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)			Hayır (2)	
	9-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)			Hayır (2)	
	9-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

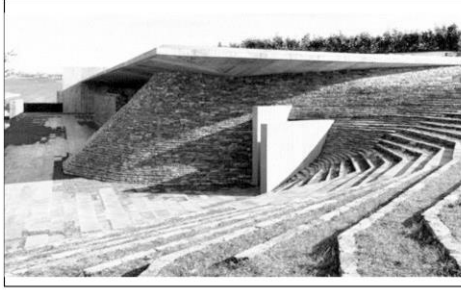
	10	Değerlendirme ölçütleri				
	10-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)			Hayır (2)	
	10-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)			Hayır (2)	
	10-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

	11	Değerlendirme ölçütleri				
	11-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)		Hayır (2)		
	11-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)		Hayır (2)		
	11-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

	12	Değerlendirme ölçütleri				
	12-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)		Hayır (2)		
	12-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)		Hayır (2)		
	12-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

	13	Değerlendirme ölçütleri				
	13-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)		Hayır (2)		
	13-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)		Hayır (2)		
	13-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

	14	Değerlendirme ölçütleri				
	14-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)		Hayır (2)		
	14-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)		Hayır (2)		
	14-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

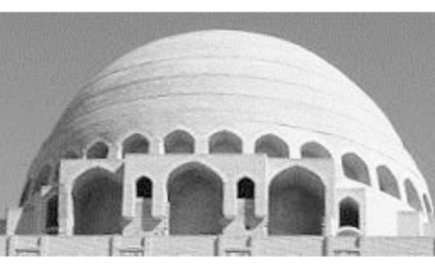
	15	Değerlendirme ölçütleri				
	15-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)		Hayır (2)		
	15-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)		Hayır (2)		
	15-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

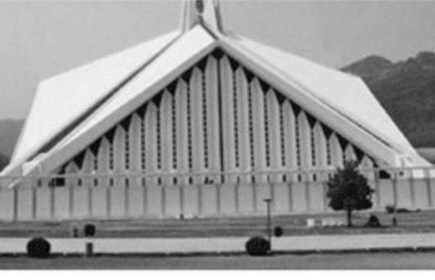
	16	Değerlendirme ölçütleri				
	16-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)		Hayır (2)		
	16-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)		Hayır (2)		
	16-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

	17	Değerlendirme ölçütleri				
	17-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)		Hayır (2)		
	17-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)		Hayır (2)		
	17-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

	18	Değerlendirme ölçütleri				
	18-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)		Hayır (2)		
	18-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)		Hayır (2)		
	18-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

	19	Değerlendirme ölçütleri				
	19-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)		Hayır (2)		
	19-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)		Hayır (2)		
	19-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

	20	Değerlendirme ölçütleri				
	20-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)		Hayır (2)		
	20-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)		Hayır (2)		
	20-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

	21	Değerlendirme ölçütleri				
	21-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)		Hayır (2)		
	21-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)		Hayır (2)		
	21-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

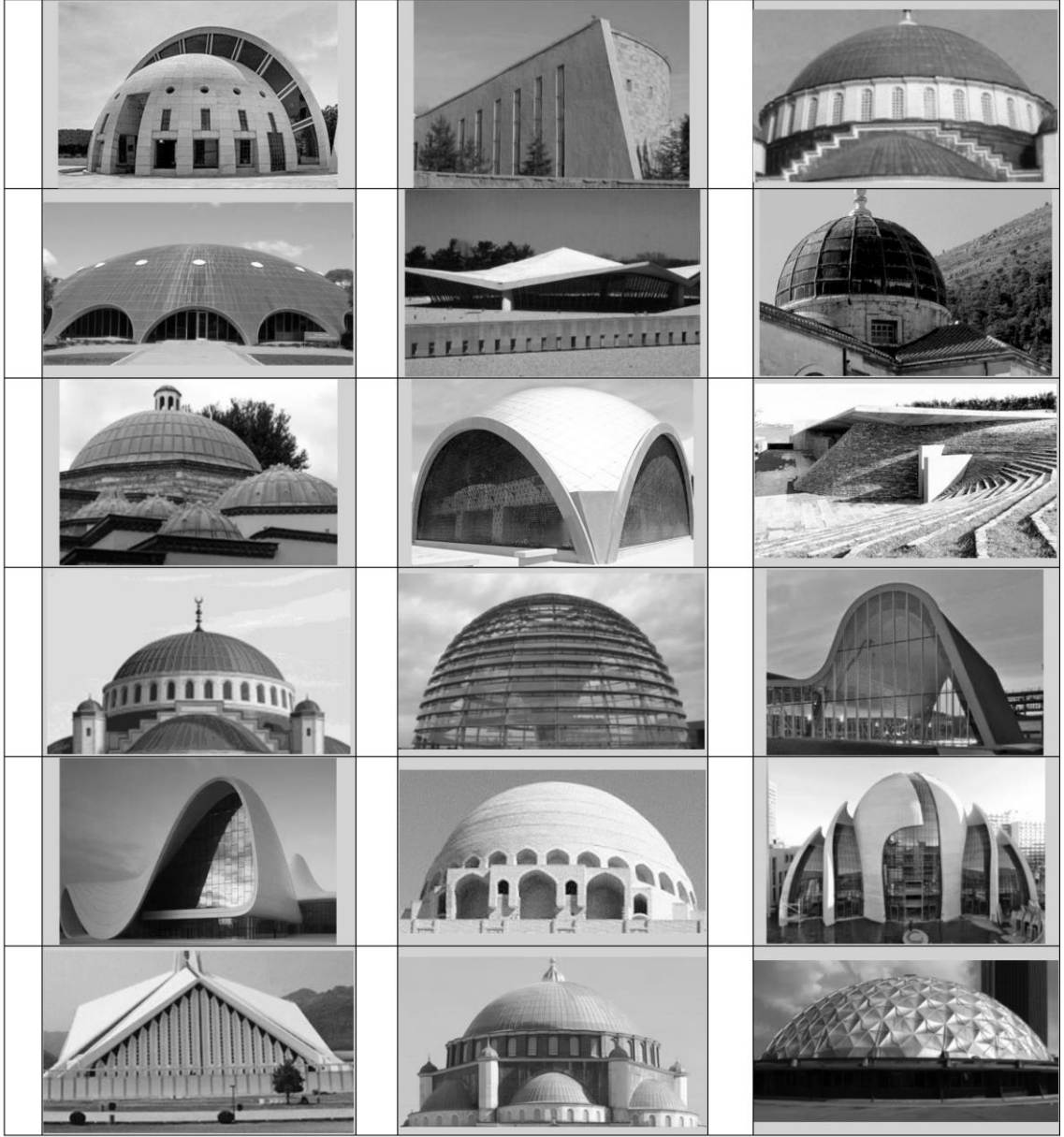
	22	Değerlendirme ölçütleri				
	22-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)		Hayır (2)		
	22-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)		Hayır (2)		
	22-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

	23	Değerlendirme ölçütleri				
	23-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)			Hayır (2)	
	23-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)			Hayır (2)	
	23-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

	24	Değerlendirme ölçütleri				
	24-a) Bu yapıyı daha önce gördünüz mü?	Evet (1)			Hayır (2)	
	24-b) Bu yapı hakkında bilginiz var mı ?	Evet (1)			Hayır (2)	
	24-c) Sizce bu yapı bir cami tasarımı için uygun mudur ?	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
		1	2	3	4	5

25. Aşağıdaki görseller içerisinde cami tasarımı için en uygun bulduğunuz 6 tanesini 1'den 6'ya kadar sıralayınız.

(Cami tasarımı için en uygun bulduğunuz görselin solundaki kutuya 1, daha sonrakine 2, daha sonrakine 3 olacak şekilde 6'ya kadar yazınız)

26. Sizce bir cami büyük ve ihtişamlı mı olmalıdır ?

Hayır kesinlikle katılmıyorum	Hayır katılmıyorum	Kararsızım	Evet Katılıyorum	Evet kesinlikle katılıyorum
1	2	3	4	5

27. Sizce bir cami sade ve mütevazı mı olmalıdır ?

Hayır kesinlikle katılmıyorum	Hayır katılmıyorum	Kararsızım	Evet Katılıyorum	Evet kesinlikle katılıyorum
1	2	3	4	5

28. Sizce bir cami tezyinatlı mı (bezemeli ve süslemeli) olmalıdır ?

Hayır kesinlikle katılmıyorum	Hayır katılmıyorum	Kararsızım	Evet Katılıyorum	Evet kesinlikle katılıyorum
1	2	3	4	5

29. Sizce bir cami hangi özelliklere sahip olmalıdır ?

30. Sizce yeni yapılan bir cami çağdaş bir tarzla mı, klasik bir tarzla mı yapılmalıdır ? Verdiğiniz yanıtın nedenlerini açıklayınız ?

Çağdaş bir tarzla yapılmalı	Klasik bir tarzla yapılmalı
1	2

Nedenleri:

31. Bu zamana kadar en beğendiğiniz üç cami hangileridir ve bunları beğenme nedenleriniz nelerdir ?

	Caminin Adı	Beğenme Nedenleriniz
1. Cami		
2. Cami		
3. Cami		

Çalışmamıza verdiğiniz destekten ötürü teşekkür ederiz.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı :Mesut DURAL
Doğum Tarihi ve Yeri :03/08/1988 Eskişehir
Yabancı Dili :İngilizce
E-posta :mesutdural@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Lisans	Mimarlık	İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	2011
Lise	Fen Bilimleri	Bilecik Refik Arslan Öztürk Fen Lisesi	2006

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Firma/Kurum	Görevi
2014	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

YAYINLARI

Bildiri

1. Dural, Mesut; Dağg   , İbrahim Başak ve Köseoğlu, Emine, 2016, "  a  da   Cami Mimarisinde Sembolik Biçimlerin Kullanıcı Algısı Üzerindeki Etkisi",   a  ımızda Cami Mimarisinde Arayışlar Uluslararası Sempozyumu, 18-20 Kasım 2016, Giresun Üniversitesi, Giresun.
2. Dural, Mesut ve Erdönmez, Ebru, 2016, "Kamusal Alan Olarak Üsküdar Meydanı ve çevresinde Mekansal Kalitenin   l   lmesi", 9. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, 11-13 Kasım 2016, İstanbul.
3. Köseoğlu, Emine; Dural, Gizem ve Dural, Mesut, 2016, "Kentsel Dönüşümün Psiko-mekansal Yansımaları: Ayazma   rne  i", IAPS-CS İstanbul ve Konut Kültürü: Değişim.Dönüşüm.Devamlılık Sempozyumu, 15-16 Aralık 2016, İstanbul.